

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 12 (84)

2006

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Шеф-редактор Людмила Шангіна
Головний редактор Євген Шульга
Макет Олександр Москаленко
Техніко-комп'ютерна
підтримка Антон Дижин

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво КВ № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська, 46
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
веб-сторінка: <http://www.uceps.org>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
“Національна безпека і оборона”
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
www.kmu.gov.ua – обкладинка
Укрінформ – стор. 23,31,32,33,35,37,45,46,48
УНІАН – стор. 34,50

© Центр Разумкова, 2006

Друк журналу здійснено за фінансового сприяння
посольства Швейцарії в Україні

З М І С Т

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ (Аналітична доповідь)

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	3
ПРОПОЗИЦІЇ	24

ДОДАТОК

(Погляди експертів)

Олександр ЖОЛУДЬ	28
Оксана КУЗЯКІВ	28
Валерій ЛИТВИЦЬКИЙ	29
Інна ЛУНІНА	30
Сергій МАКСИМЕНКО	30
Олександр ОЛІЙНИК	31
Іван РОЗПУТЕНКО	32
Олександр РЯБЧЕНКО	32
Богдан СЕНЧУК	33
Віктор СКАРШЕВСЬКИЙ	34
Марина ШАПОВАЛОВА	34

СТАТТІ

РИСКИ РОЗВИТТЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В 2007г. Ірина АКИМОВА, Валерій ГЛАДКИЙ	36
ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ Едільберто СЕГУРА, Олег УСТЕНКО, Сергій КАСЬЯНЕНКО	39

ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У 2007р.

(Виступи учасників круглого столу)

Олексій ПЛОТНИКОВ	41
Михайло ПОЖИВАНОВ	41
Валерій ЛИТВИЦЬКИЙ	42
Віктор ЛИСИЦЬКИЙ	43
Олександра КУЖЕЛЬ	44
Олександр РЯБЧЕНКО	45
Сергій ОКСАНИЧ	46
Віктор СКАРШЕВСЬКИЙ	47
Борис КВАСНЮК	47
Олександр СУГОНЯКО	49
Ірина АКИМОВА	49
Ігор ШУМИЛО	50
Анатолій ЗРІБНЯК	51
Ярослав ЖАЛІЛО	51

Консорціум неурядових аналітичних центрів:

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій: Ігор Бураковський (голова правління), Олександра Бетлій, Віталій Кравчук, Оксана Кузяків (виконавчий директор), Катерина Куценко, Наталя Лещенко, Михайло Максимов, Вероніка Мовчан, Олег Нів'євський, Наталя Сисенко, Ганна Чухай.
Центр політико-правових реформ: Олександр Банчук, Мар'яна Демкова, Андрій Кірмач, Роман Куйбіда, Віктор Тимошук (голова), Марія Фігель.
Центр Разумкова: Андрій Биченко, Олександр Литвиненко, Михайло Міщенко, Михайло Пашков, Анатолій Рачок (генеральний директор), Володимир Саприкін, Микола Сунгуровський, Валерій Чалий, Людмила Шангіна, Василь Юрчишин, Юрій Якименко.

Умови отримання журналу — на нашій веб-сторінці:
<http://www.uceps.org/magazine>.

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

Наступний 2007р. буде не простим для соціально-економічного розвитку України. Найвагоміші ризики пов'язані з протистоянням інституцій влади у трикутнику Президента – Парламент – Уряд. Боротьба навколо розподілу повноважень, зумовлена впровадженням конституційної реформи, негативно позначається на цілісності та послідовності державної політики у всіх сферах. Не налагоджена співпраця парламентської більшості з опозицією. Як наслідок, соціально-економічний розвиток швидше буде визначатися не в економічній площині, а переважно в політичній, що може призвести до прийняття економічно не вивірених рішень.

Останнім часом країна не раз ставала свідком намірів відновлення “приватизації влади”. Їх проявом є відкрите й демонстративне висунення окремими політичними лідерами, групами і партіями до Президента чи до Уряду вимог про “закріплення” міністерських або губернаторських портфелів, прийняття рішень на основі відповідності не національним інтересам, а інтересам окремих бізнес-структур. Коаліційний Уряд, усупереч своїм деклараціям, так і не зміг побудувати конструктивне співробітництво з бізнесом, насамперед, середнім і малим. Продовжуються сумнівні експерименти у сфері власності – якщо ознакою першої половини 2005р. була загроза реприватизації, то друга половина 2006р. ознаменувалася стрімким поширенням так званого рейдерства.

Після публічного обговорення проекту Державного бюджету України на 2007р., коли жорстка позиція експертів, аналітиків і громадських структур завадила відновленню через бюджетний процес спеціальних економічних зон (без прозорих умов їх створення), вексельної форми розрахунків, кредитних урядових гарантій тощо, з'явилися ознаки закритості процесів прийняття рішень, відходу від практики співпраці влади з неурядовими структурами. Фактично згорнуте публічне обговорення Програми діяльності Уряду на 2007 і наступні роки.

Така ситуація не відповідає засадам належного врядування, забезпечення прав громадян на участь в управлінні державними справами і може призвести до звуження контролю суспільства над діями влади, поглиблення їх взаємного відчуження. Це особливо небезпечно за нинішніх умов, коли інститути громадянського суспільства в Україні є поки що слабкими, середній клас, як соціальна основа демократизації суспільства і держави, перебуває на етапі становлення, а влада має досить важелів для здійснення державної політики в інтересах окремих суспільних верств.

Для того, щоб соціально-економічний розвиток країни у 2007р. не став заручником партійно-політичних інтересів, необхідним є, зокрема, зосередження уваги громадських організацій, незалежних експертів на намірах і діях владних інституцій – з метою їх коригування, мінімізації негативного впливу, пов'язаного з переходом до нового формату влади, на економічні процеси та співпрацю державних і недержавних структур.

Доповідь складається з двох розділів і додатку.

- У першому розділі** досліджуються окремі аспекти тенденцій соціально-економічного розвитку (інституційні суперечності; макроекономічні прогнози; добробут громадян; фінансові обмеження; бізнес; зовнішньоекономічний сектор; борги), окреслюються внутрішні і зовнішні перешкоди на шляху забезпечення добробуту громадян країни на основі стійкого розвитку конкурентної економіки
- У другому розділі** подаються пропозиції розв'язання найбільш гострих (у короткостроковій перспективі) проблем у соціально-економічній сфері
- У додатку** наводяться позиції експертів з приводу перспектив і ризиків соціально-економічного розвитку країни у 2007р. – що дозволяє скласти більш повну картину експертних поглядів на її найближче майбутнє

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Коаліційному Уряду за чотири місяці діяльності не вдалося сформувати чітку стратегію прискореного розвитку українського суспільства, розробити результативні та ефективні механізми забезпечення стійкого економічного зростання, гарантувати прозорість прийняття важливих державних економічних рішень, впровадити заходи сприяння розвитку підприємництва.

Перші наміри і кроки Уряду, попри низку правильних і привабливих декларацій, не додали українському суспільству позитивних очікувань стосовно соціально-економічних перспектив у коротко- та середньостроковій перспективі¹. Водночас посилення економічних і політичних суперечностей наприкінці поточного року посилює ризики загострення соціально-економічної ситуації в наступному році.

1. ІНСТИТУЦІЙНІ СУПЕРЕЧНОСТІ

Хоча в Україні утримуються досить високі темпи економічного зростання, проте досі вони не були пов'язані з діяльністю влади в її новому форматі. Політична напруженість, всупереч сподіванням на плідну співпрацю проурядових та опозиційних сил, не знизилася, намагання вибудувати законотворчу діяльність під персоналії не зникли, інституційні перешкоди, які впродовж років тримали в непевності вітчизняний бізнес, не усунуті.

Поліси прийняття економічних рішень. Соціально-економічний розвиток визначається *по-перше*, мірою захищеності громадян і виробників у суспільній та виробничій сферах, *по-друге*, мірою здатності країни до ефективного включення в міжнародний рух товарів, послуг, капіталу, технологій, робочої сили, до раціональної і взаємовигідної побудови економічних стосунків з основними торговельно-економічними партнерами. Обидва ці чинники пов'язані з відповіддю на питання: **яку економіку та, відповідно, систему соціального захисту будує країна?**

Доводиться констатувати, що досі немає не лише прийнятної стратегії (виробленої Президентом та/або Урядом) і зрозумілих пріоритетів діяльності влади (а отже – погодженої програми дій), але, більше того – **немає жодного стратегічно важливого питання або напрямку політики, де б влада заявила погоджену позицію і так само узгоджено започаткувала її реалізацію.** Натомість:

- множаться центри вироблення рішень, сьогодні їх в Україні існує принаймні три (Президент, Парламент, Уряд), які продовжують вибудовувати “під себе” загальнонаціональну інституційну мережу;

- відбувається змішування ідеологічних засад різних політичних утворень (найвиразніше це відбивається в парламентській більшості), що ускладнює послідовне впровадження ринкових реформ;
- встановлюється практика ледь не автоматичного прийняття Парламентом важливих рішень в економічній сфері, пропонованих Урядом (що, зокрема, проявилось в бюджетному процесі, коли депутати вимушено ухвалювали законопроекти, чи не вперше побачивши їх на пленарному засіданні);
- посилюється розпорошеність орієнтирів визначення ролі і місця України в сучасному глобалізованому світі (зростає тиск у напрямі її євразійської інтеграції на протидію євроатлантичній; зволікається, під приводом захисту вітчизняного виробника, вступ до СОТ).

Це недвозначно вказує на значне **відхилення української влади від визнаних принципів належного врядування, якісного державного управління, сформульованих ООН**².

Звичайно, **навіть у таких суперечливих умовах, поки не можна говорити про владну кризу.** Хоча, якщо критерієм вважати нездатність (або низьку спроможність) влади приймати зважені рішення з урахуванням їх наслідків, неготовність (або навіть побоювання) залучати до вироблення державної політики не лише політичних союзників, але й критично налаштовану опозицію, дистанційованість від прозорості завдань і результатів для громадськості, **то цілком можна констатувати принаймні передкризовий стан владних інститутів.**

¹ Див.: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.31.

² Джерело: What is Good Governance? – <http://www.unescap.org/huset/gg/governance.htm>.

Підпорядкованість економічної політики фінскальним потребам. Національне багатство країни створюється, насамперед, завдяки діловій активності суб'єктів ринку, тоді як завданням державної політики є створення рівних і недискримінаційних умов господарювання, послідовного впровадження заходів, спрямованих на вільний розвиток ринків і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Звичайно, це вимагає визначення та дотримання пріоритетів розвитку і зміцнення ділового середовища.

Однак, сьогодні, як і у 2003-2004рр., економічна політика Уряду та діяльність його економічного блоку фактично підпорядковані Міністерству фінансів, внаслідок суміщення посад Першого віце-прем'єра та міністра фінансів. У результаті, **державні інституції вироблення економічної політики** (в т.ч. Міністерство економіки) **фактично зобов'язані обслуговувати завдання Міністерства фінансів, переважна більшість яких пов'язана з поточним виконанням бюджету.**

Така підпорядкованість, *по-перше*, практично **унеможливорює вироблення Урядом перспективних і стратегічних заходів економічної політики та формування стратегії довгострокового розвитку**, *по-друге*, закладає суперечності між економічною політикою і фінансовими ресурсами, необхідними для реструктуризації виробництва та економічного прискорення.

Однак, зазначена подібність до попереднього періоду є оманливою – нинішня ситуація суттєво відрізняється від ситуації трирічної давнини. Тоді в країні існував єдиний визнаний центр вироблення і прийняття рішень, який уособлював Президент, значно ширшим і міцнішим був державний сектор економіки. За тих умов, для мобілізації ресурсів можливим було короткострокове підпорядкування всього економічного блоку завданням соціальної спрямованості.

Однак, сьогодні ситуація є кардинально іншою. Не лише через відсутність єдиного центру влади, але й через значно більшу економічну відкритість країни, послаблення державного сектору економіки, поступове вивільнення з-під надмірної державної опіки малого та середнього бізнесу.

Протягом чотирьох місяців діяльності коаліційного Уряду відбувалося цілеспрямоване посилення фінскальної вертикалі. Самостійності та ініціативності Міністерства економіки в напрямі, насамперед, розвитку бізнесу, посилення регуляції не спостерігалося. Натомість відновлювалися спроби управління цінами, нібито для приборкання інфляції, хоч інфляційні чинники лежать у зовсім іншій площині³.

Так, раніше інфляційним чинником був приплив іноземної валюти (через торговельний надлишок), сьогодні ж динаміка цін в Україні визначається переважно "немонетарними" чинниками, а саме:

- популістським нарощуванням бюджетних видатків для фінансування соціальних зобов'язань;
- обмеженою конкуренцією на товарних ринках (що не дозволяє пом'якшити цінові наслідки їх тимчасових диспропорцій);

- підвищенням рівня тарифів на житлово-комунальні послуги (економічна обгрунтованість якого залишається невідомою).

Слід також відзначити, що підпорядкування економічної політики завданням поточного виконання бюджету неминуче призведе до того, що **Уряд дедалі частіше вдаватиметься до заходів адміністративного ціноутворення та втручання в ринки – всупереч необхідності запровадження економічних важелів їх регулювання і стимулювання.** Подібне вже сталося на бензиновому ринку, продовольчих ринках, у житлово-комунальній сфері, в тарифній політиці. У цьому ж ряду знаходяться ризики посилення адміністративного втручання у свободу економічних агентів, що засвідчило обмеження (в умовах невинуватого зволікання завдань наповнення державних резервів) експорту зерна, але вдарило, насамперед, по сільськогосподарських виробниках⁴. І в короткостроковій перспективі жоден ринок не застрахований від політики адміністрування.

Тому сьогодні, попри формальну сформованість інститутів влади, у сфері економічної політики посилюються суперечності між потребами прискореного розвитку на засадах посилення бізнес-ініціативи та державницькими намірами регулювання і контролю. Виявом цих суперечностей є:

- посилення ролі великих, а також державних підприємств всупереч активізації розвитку малого і середнього бізнесу;
- централізація прийняття рішень на противагу посиленню місцевого самоврядування;
- адміністрування на ринках замість послідовного покращення бізнес-середовища.

Названі інституційні суперечності можуть завадити виконанню завдань підвищення, по-перше, соціальних стандартів, по-друге, конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Проте, саме виконання цих завдань є критерієм результативності дій Уряду та показником успішності його соціально-економічної політики.

2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОГНОЗИ

Уряд, розуміючи, що до його діяльності практично в будь-якому випадку буде прикута суспільна увага, задекларував досить амбітні показники вже на перший рік своєї діяльності.

Проте, в нинішній ситуації більш реалістичним мав би бути "консервативний" сценарій розвитку, оскільки, в наслідок різкого подорожчання імпортованих енергоресурсів, досягнення високих економічних, а з тим і соціальних, показників може бути ускладненим.

Макроекономічні бачення Уряду. Успішність соціально-економічного розвитку країн з трансформаційною економікою в багатьох аспектах залежить від спрямованості влади на впровадження структурних реформ. Водночас, увага до макроекономічного прогнозу, в контексті встановлення перспектив, пересторог,

³ Замість цінового адміністрування більш потрібним для економіки міг би бути законодавчий акт, у якому закріплювалася відмова держави від прямого втручання у ціноутворення, за виключенням цін на продукцію природних монополій, що, хоча б могло й посилити цінові коливання на окремих ринках, проте слугувало б чітким сигналом ринковості подальших намірів та дій влади.

⁴ Див.: 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.40-42, 47-48.

ризиків розвитку країни, не повинна недооцінюватися, оскільки саме в такому прогнозі можуть відбиватися суперечності та вади владної політики.

Українська економіка залишається вразливою до зовнішніх шоків. Тому помітний вплив на економічний розвиток матиме, зокрема, поступове наближення ціни на природний газ до європейського рівня. Саме звідси випливають високі ризики стосовно досягнення у 2007р. високих темпів економічного зростання (таблиця “Головні прогностичні макроекономічні показники України у 2007р.”)⁵.

Головні прогностичні макроекономічні показники України у 2007р.

	Міністерство економіки	Центр Разумкова*
Номинальний ВВП (млрд. грн.)	594	602
Реальний ВВП, % зростання	6,5	3,5
Індекс споживчих цін (грудень до грудня)	7,5	12,5
Індекс споживчих цін (в середньому до попереднього року, %)	10,5	14,2
Дефіцит зведеного бюджету (% ВВП)	3,0	3,0
Монетарна база (% до попереднього року)	121-126	112-115
Грошова маса (% до попереднього року)	128-133	124-127
Обмінний курс гривні до долара США, середній за рік	5,1	5,1
Баланс товарів і послуг (\$ млрд.)	0,16	-3,0
Експорт товарів і послуг (% до попереднього року)	112,1	107,0
Імпорт товарів і послуг (% до попереднього року)	107,3	110,0
Прямі іноземні інвестиції (\$ млрд.)	...	2,5**
Державні запозичення (еквівалент \$ млрд.), у тому числі:	2,28	2,45
внутрішні запозичення	0,75	0,70
зовнішні запозичення	1,53	1,75
включаючи кошти Світового банку	0,50	0,25

* Центр Разумкова не несе відповідальності за використання наведених даних для отримання прибутку або в інших комерційних цілях.

** Без врахування можливої приватизації “Укртелекому” і відповідного залучення іноземних капіталів (подібно процесу реприватизації “Криворіжсталі”)

Протягом останніх років позитивна макроекономічна динаміка формувалася завдяки, *по-перше*, постійно зростаючому рівню споживання (внаслідок значного підвищення зарплат і соціальних трансфертів), *по-друге*, збільшенню експорту (насамперед, галузей металургії, хімії), який мав суттєві конкурентні переваги через доступ до дешевих енергоносіїв.

Обидва чинники у 2007р. матимуть значно менший вплив. Підвищення вартості імпортованих енергоносіїв

торкнеться всіх сфер економіки, наслідком чого стане помітне зростання цін, яке випереджатиме темпи підвищення доходів населення, тобто існуюча споживча “модель” зазнає суттєвого обмеження⁶.

Зовнішньоекономічна кон’юнктура не буде особливо сприятливою для українських експортерів, отже – висока позитивна динаміка економічного зростання не зможе підтримуватися за рахунок зовнішнього сектору. Інвестори продовжують досить обережно ставитися до присутності в Україні (за винятком банківського капіталу), що також стримуючим чином впливатиме на реструктуризацію виробництва. За цих умов **Україна потребуватиме прискорення саме структурних трансформацій, що певним чином може погіршити макроекономічні показники у короткостроковій перспективі.**

Особливості макроекономічної динаміки. Хоча реальна економічна динаміка погіршиться (порівняно з 2006р.), проте **за рахунок високої інфляції**, обсяг номінального ВВП цілком відповідатиме планованим показникам, а з тим – **відбуватиметься плановане наповнення бюджету** (який формується відповідно до номінальних показників зарплат, вартості товарів, послуг тощо).

Стрімке зростання тарифів на житлово-комунальні послуги призводить не лише до суттєвого підвищення загальної інфляції, але й, імовірно, до зміни методики її розрахунку, оскільки цілком **може відбутися зміна структури споживання значної частини населення**, скорочення обсягів придбання товарів довгострокового користування тощо. А тому й фактичний (для населення) рівень інфляції значно перевищуватиме офіційний.

Вищі витрати домогосподарств на поточне споживання знизять можливості заощадження, що, своєю чергою, може знизити темпи нарощування обсягів кредитування. Водночас, для зниження інфляційного тиску, **НБУ докладатиме зусиль до обмеження нарощування пропозицій грошей**. Тому, за оцінкою Центру Разумкова, грошові агрегати, так само як і в поточному році, не зростатимуть високими темпами⁷. Продовження лібералізації ринків капіталів і нові входження іноземних банків в українське економічне середовище, в т.ч. як філіали іноземних банків⁸, не виявлять негативного впливу на його стабільність (врізка “Участь іноземних банків в економіках окремих країн”).

⁵ Див.: Основні показники та баланси соціально-економічного розвитку України на 2007р. – Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2007р., 2006, ч.III, с.2. – <http://www.me.gov.ua>. Проект Закону України “Про Державний бюджет України на 2007р.” – Київ, 2006, т.1, с.310. Оцінка: Центр Разумкова.

⁶ Див. також розділ “Соціальні стандарти у 2007р.” доповіді “100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.37-39.

⁷ Протягом 11 місяців 2006р. монетарна база зросла на 6,5%, а грошова маса – на 25,3%. Див.: Грошова і банківська статистика НБУ. – <http://www.bank.gov.ua/Statist/index.htm>.

⁸ Див.: Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність”” 16 листопада 2006р. Хоча вказаний закон отримав як схвальні, так і різко критичні відгуки, Центр Разумкова відносить його до позитивних законодавчих актів. У Законі послідовно виписані умови, за яких можливе створення філіалів. Зокрема, вимога, що держава, в якій зареєстровано іноземний банк, належить до держав, які беруть участь у міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів; банківський нагляд у відповідній державі відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду; між НБУ та органом банківського нагляду держави, в якій зареєстровано іноземний банк, укладено угоду про взаємодію у сфері банківського нагляду, гармонізації їх принципів та умов; мінімальний розмір приписного капіталу (тобто обсягу грошових коштів у вільно конвертованій валюті, наданий іноземним банком філії для її акредитації) філії на момент її акредитації є не меншим €10 млн.; інші регуляторні вимоги. Зважаючи, що в українському середовищі вже достатньо представлений іноземний капітал, ризики зловживань у банківській сфері окремими філіалами не видаються високими.

УЧАСТЬ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ В ЕКОНОМІКАХ ОКРЕМИХ КРАЇН

Зниження державної частки у банківському секторі і зростання у ньому іноземної складової – явище характерне для всіх країн з трансформаційною економікою. Зокрема, у більшості країн Центральної та Східної Європи банки з іноземною участю домінують у економічній діяльності (таблиця “Державна та іноземна участь у банківських системах окремих країн”)*, проте жодних ускладнень, пов’язаних саме із специфічною скоординованою політикою іноземних банків не зафіксовано.

**Державна та іноземна участь
у банківських системах окремих країн,
% у активах**

	Частка держави	Частка іноземних банків
Болгарія		
1996р.	82,2	9,5
2000р.	17,7	67,0
2002р.	14,2	81,0
Литва		
1995р.	61,8	13,3
2000р.	38,9	57,7
2003р.	0	89,0
Угорщина		
1995р.	49,0	41,8
1998р.	9,8	64,0
2000р.	7,7	68,1
Чехія		
1995р.	17,6	15,9
1999р.	23,1	27,4
2002р.	4,6	93,3

* Див.: Ершов М. Об актуальных экономических задачах. – Вопросы экономики, 2004, №12, с.14.

Хоча торговельний баланс у 2007р. погіршиться, проте дефіцит не створюватиме суттєвих ускладнень для його фінансування. По-перше, країна має значні валютні резерви (обсяг яких перевищує чотиримісячний обсяг очікуваного імпорту). По-друге – валютні резерви і в наступному році можуть бути поповнені за рахунок нових запозичень, які найвірогідніше робитиме Уряд. По-третє – НБУ проводитиме більш гнучку політику валютного курсу, дозволяючи гривні слабко девальвувати у випадку різкого погіршення торговельного сальдо.

Більше того, слабка девальвація виглядає навіть доречною в короткостроковому аспекті, оскільки стане ринковим відображенням зовнішньоторговельного дефіциту⁹. Слабка девальвація є також доречною для забезпечення реального курсу гривні, оскільки в умовах високої інфляції і стабільного курсу (або навіть ревальвації) відбуватиметься реальне укріплення гривні з погіршення умов міжнародної торгівлі, що вже може мати негативний загальноекономічний вплив.

Зовнішнє середовище. Україна досить слабо вписана у світогосподарську систему та залишається переважно відстороненою від світових економічних процесів¹⁰. Проте при визначенні перспектив її розвитку мають враховуватися і глобальні чинники.

Загалом, 2007р. не розглядається, як сприятливий для економічного прискорення (насамперед, внаслідок певного уповільнення в найкрупніших економічних центрах – США та ЄС) – очікуються дещо нижчі темпи економічного зростання, порівняно з оцінкою 2006р. (таблиця “Прогноз світового економічного зростання”¹¹).

Продовжуватиметься слабе зростання базових процентних ставок, що також може обмежувати чиним впливом на прийняття економічних рішень. Зокрема, за оцінками окремих міжнародних інвестиційних банків, ставки центральних банків зростуть: у США з поточних 5,25% до 5,75% наприкінці 2007р., у єврозоні з 3,5% до 4,0%, відповідно¹².

**Прогноз світового економічного зростання,
% до попереднього року**

	2006р.	2007р.
Світ у цілому	5,1	4,9
США	3,4	2,9
ЄС	2,8	2,4

На валютних ринках (важливих для України), євро утримуватиме міцні позиції відносно американського долара, а рубль – продовжить зміцнення як відносно долара, так і євро (таблиця “Валютний курс відносно євро”)¹³.

**Валютний курс відносно євро,
одиниць валюти за €1, станом на**

	Грудень 2006р.	Березень 2007р.	Вересень 2007р.
Долар США	1,33	1,26	1,29
Російський рубль	26,2	25,9	25,3

Очікується, що ціни на базові метали у 2007р., порівняно з 2006р., відчутно знизяться (приблизно до рівня 2005р.) (таблиця “Ціни на окремі базові метали”)¹⁴. Вартість сталі після зростання у 2006р. (зі \$517 за тону наприкінці 2005р. до \$590) також може знизитися приблизно до попереднього рівня¹⁵, тому цінова кон’юнктура для українських металургійних експортерів, найвірогідніше, не покращиться. Тобто, як зазначалося вище, стрімкого економічного зростання за рахунок зовнішнього сектору в Україні у 2007р. очікувати не слід.

⁹ В урядовому макроекономічному прогнозі вказується також на очікувану слабку девальвацію гривні (оскільки середній курс визначено у 5,1 грн./\$). Однак, це межує з позитивним торговельним сальдо. Уряд також очікує залучати значні обсяги інвестицій. Зовнішньоторговельні виплати у 2007р. – не значні. Тобто, існує певна суперечність урядового прогнозу в зовнішньоекономічній сфері, яка полягає в тому, що девальвація національної грошової одиниці супроводжується припливом до країни валютних ресурсів. Звичайно, вона не виключена, зокрема, у випадку, якщо НБУ (за наполяганням Уряду) спочатку адміністративно девальвує гривню (подібно до адміністративної ревальвації у квітні 2005р.), а вже, як наслідок, покращиться торговельне сальдо. Втім, останнє не може розглядатися як приклад вираженої раціональної державної політики.

¹⁰ Так навіть події, що мали глобальний вияв (кризи кінця 1990-х років у Південно-Східній Азії, Латинській Америці, Росії, розширення ЄС тощо) – вкрай слабо вплинули на макроекономічну ситуацію в Україні.

¹¹ Джерело: World Economic Outlook 2006. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/index.htm>.

¹² Див., зокрема: Regional Forecast Summary. – JP Morgan Emerging Europe, Middle East & Africa Weekly, 8 December 2006, p.3.

¹³ Див.: Regional Forecast Summary. – JP Morgan Emerging Europe, Middle East & Africa Weekly, 8 December 2006, p.3.

¹⁴ Див.: Emerging Market Outlook and Strategy. – JP Morgan Emerging Market Research, October 2006, p.6.

¹⁵ Див.: MEPS Steel Product Price Levels across 2005-2006. – <http://www.steelonthenet.com/prices.html>.

**Ціни на окремі базові метали,
\$ за тону**

	2005р.	2006р.	2007р.
Алюміній	1 895	2 521	2 075
Мідь	3 506	6 620	4 800
Нікель	14 563	21 000	15 000
Цинк	1 394	3 004	2 300

Експертами також висловлюється занепокоєння можливим найближчим часом зниженням динаміки економічного зростання США, країни, де виробляється приблизно третина світового валового продукту, – що матиме негативний вплив як на світову економіку загалом, так і на економіку України зокрема.

Якщо припустити достовірність сценарію економічної рецесії у США, становище України не виглядає надто критичним. Так, світовий попит може дещо скоротитися, що вплине на окремі складові українського експорту. Однак, ослаблення американської економіки, найвірогідніше, означатиме подальше послаблення долара відносно євро, а, оскільки гривня значною мірою прив'язана саме до долара, то вона отримає торговельні переваги у єврозоні (а також у зоні рубля), що дозволить українським експортерам розширити та диверсифікувати присутність на європейських і російських ринках, які є найвагомішими для української експортної експансії. Тобто, за таких умов Україна може навіть певним чином виграти – звичайно, якщо питання конкурентоспроможної пропозиції залишати-муться дійсно пріоритетним завданням влади.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що урядовий макроекономічний прогноз складає значні **ризик** в економічне середовище, оскільки заплановані показники, *по-перше*, є такими, яких важко досягти, *по-друге*, погіршують коректність сигналів для бізнесу (отже, прийняття ним раціональних рішень), *по-третє* – завуальовують необхідні напрями урядових дій для дійсної підтримки стійкого розвитку.

3. ДОБРОБУТ ГРОМАДЯН

Консервація мінімальних життєвих стандартів, обмеження бюджетного фінансування соціально-значимих сфер в умовах прискорення інфляції можуть мати наслідком суттєве зниження у 2007р. реального добробуту українських громадян¹⁶. Окремі урядові заходи соціальної підтримки не зможуть кардинально вплинути на приборкання негативних тенденцій у соціальній сфері¹⁷. Так само не матимуть відчутного впливу дії з досягнення стандартів, визначених Європейською соціальною хартією (яку Україна ратифікувала у вересні 2006р.¹⁸), оскільки вони лише започатковуються.

Заробітна плата. На початку поточного року в Україні підтримувалися значні темпи нарощування

зарплат, однак, як видно з таблиці “Середня заробітна плата у 2006р.”¹⁹, з липня номінальна заробітна плата є практично замороженою.

**Середня заробітна плата у 2006р.,
грн.**

Січень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень
864,9	1063,6	1078,9	1073,1	1086,6	1088,1

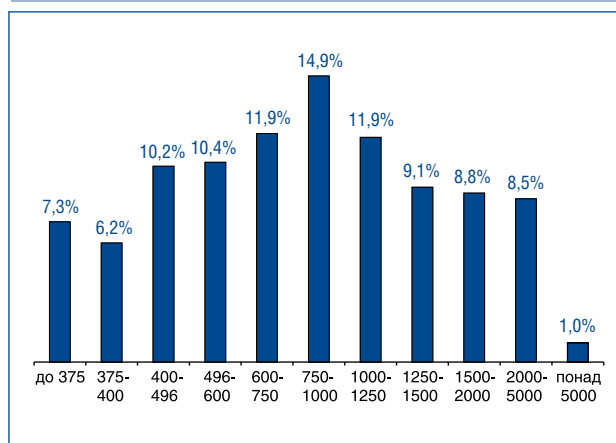
Більше того, через прискорення останніми місяцями інфляції, пов'язаної, насамперед, з тарифною політикою, відбувається навіть зниження реальних зарплат, причому, *по-перше*, воно відбувається в період, коли, згідно з офіційною статистикою, показники реального ВВП були досить високими²⁰. *По-друге*, чи не найбільшого зниження зазнають промислові області країни (таблиця “Індекси реальної заробітної плати в окремих регіонах у 2006р.”²¹).

**Індекси реальної заробітної плати
в окремих регіонах у 2006р.,
% до попереднього місяця**

	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень
Україна	105,8	100,4	99,5	99,3	97,6
Дніпропетровська обл.	101,6	102,1	98,4	98,4	94,9
Донецька обл.	105,7	98,5	101,0	100,4	95,5
Київська обл.	104,5	100,3	100,7	97,9	97,4
Харківська обл.	106,2	100,6	101,0	99,5	94,8
Київ	107,3	100,8	98,6	98,8	101,6

Очевидно, подібний сценарій розвитку (як наслідок політики стримування зарплат чи мінімальних життєвих стандартів) буде характерним для наступного року. Хоча мінімальні зарплати в Україні отримують незначна частина працівників, проте загальний рівень заробітних плат залишається на низькому рівні (діаграма “Розподіл працівників за розмірами зарплати у вересні 2006р.”²²).

**Розподіл працівників за розмірами зарплати
у вересні 2006р.,
грн.**

¹⁶ Див. також розділ “Соціальні стандарти у 2007р.” доповіді “100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.31.

¹⁷ Наприклад, див.: Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Основних напрямів вдосконалення системи соціальних виплат населенню” №585-р від 29 листопада 2006р.

¹⁸ Закон України “Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)” № 137-V від 14 вересня 2006р.

¹⁹ Джерело: Середня заробітна плата у 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²⁰ Зростання реального ВВП в осінній період 2006р. з місяця до місяця знаходилося на рівні 6-8%.

²¹ Джерело: Індекси реальної заробітної плати по регіонах у 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²² Розподіл працівників за розмірами зарплати у вересні 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Оскільки, *по-перше*, частка зарплати в доходах населення складає 43% (а разом із так званним змішаним доходом сягає 58%²³), *по-друге*, середньостатистичну українську сім'ю забезпечує лише одна працююча особа (таблиця “Розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб у їх складі”²⁴), *по-третє*, лише один з чотирьох працюючих отримує зарплату, що перевищує три прожиткових мінімуми (діаграма “Розподіл працівників за розмірами зарплати у вересні 2006”²⁵), то **прискорення інфляції**, пов'язане насамперед з подорожчанням житлово-комунальних послуг, **призведе до реальних втрат у добробуті переважної частки українських громадян.**

Розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб у їх складі

Кількість домогосподарств	175 394 000
у т.ч. частка домогосподарств, де:	
є працюючі особи	63,5%
немає працюючих осіб	36,5%
Кількість домогосподарств, у складі яких є працюючі особи	11 138 900
у т.ч. частка домогосподарств, у складі яких працюючих осіб:	
одна	47,9%
дві	41,8%
три і більше	10,3%
Середня чисельність працюючих в розрахунку на одне домогосподарство	1,0

Прискорення інфляції матиме також негативний вплив на реальне фінансування таких соціально-значимих сфер, як освіта та охорона здоров'я, оскільки номінальне збільшення їх фінансування випереджальними темпами “з'їдатиметься” інфляцією²⁶. Це, своєю чергою, спричинятиме погіршення якості освітніх і медичних послуг, отже – слугуватиме додатковим чинником зниження якості життя.

Слід відзначити, що цього року громадяни не відчували особливого підвищення рівня життя, порівняно з 2005р. (врізка “Рівень життя громадян (за самооцінками)”). Навряд чи є підстави сподіватися на таке підвищення й наступного року. Заходів, здатних відчутно покращити якість життя населення або хоча б підтримати його на досягнутому рівні, Уряд не пропонує. Водночас, можна бути впевненими в тому, що втрат не зазнає сама влада – фінансове забезпечення її інституцій наступного року підвищене відчутною мірою (врізка ““Соціальна” турбота про владу”).

РІВЕНЬ ЖИТТЯ ГРОМАДЯН (ЗА САМООЦІНКАМИ)

Серед задекларованих владних пріоритетів чільне місце посідають завдання зміцнення добробуту, а з тим – утвердження середнього класу, що розглядається у якості основи політичної стабільності та демократизації суспільства, подолання бідності. Проте, як свідчать результати соціологічного опитування, суспільні оцінки діяльності коаліційного Уряду в цій сфері є не надто оптимістичними²⁷ – новій владі не вдалося закласти тенденцію до підвищення добробуту.

Так оцінка громадянами фінансового становища їх родин (таблиця “Яке з наведених тверджень найбільшою мірою відповідає фінансовому

становищу Вашої родини?”)²⁸ у листопаді 2006р. нагадує ситуацію, яка була у країні у квітні 2005р. – через кілька місяців після створення “помаранчевого” Уряду.

Яке з наведених тверджень найбільшою мірою відповідає фінансовому становищу Вашої родини?*

% опитаних

	Квітень 2005р.	Листопад 2006р.
Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	16,1	15,3
Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	42,0	38,9
У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	34,4	37,2
Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)	5,2	6,8

* Близько 2% опитаних або можуть собі дозволити придбати практично все, або не можуть дати однозначну відповідь.

Хоча частка тих, хто “ледве зводить кінці з кінцями” або всі кошти витрачає на харчування і необхідні недорогі речі, дещо знизилась, що є свідченням зменшення злиденності, приблизно на таку ж величину збільшилася частка тих, кому коштів вистачає на підтримання рівня поточного споживання. Саме ця група може сформувати так званий середній клас, проте лише в майбутньому, за умови можливості активного включення у суспільне середовище (не лише зважаючи на рівень доходів, який є важливим, але не єдиним, критерієм належності до середнього класу). Однак для цього владі потрібно суттєво змінити загальну соціально-психологічну атмосферу, оскільки настрої розчарування і зневіри, поширені в суспільстві, або серед представників певних спільнот, позначаються на оцінках змін як загалом у країні, так і в окремих сферах суспільного життя.

“СОЦІАЛЬНА” ТУРБОТА ПРО ВЛАДУ

20 жовтня 2006р. Верховна Рада України затвердила кошторис своїх видатків на 2007р. – 802 млн. грн. Загальні видатки (за даними інформаційних агентств) на утримання вищого законодавчого органу країни щороку збільшуються на 30-50%: 2003р. – 220 млн. грн., 2004р. – 306 млн. грн., 2005р. – 471 млн. грн., 2006р. – 607 млн. грн.*

Самі депутати таке стрімке зростання часто пояснюють інфляцією. Проте, не зрозуміло, чому інфляція для парламентарів має зовсім інші показники, ніж для решти українських громадян.

Крім того, парламентарі, надавши собі безліч пільг та привілеїв, часто заявляють про те, що цими пільгами не користуються та прагнуть їх скасування. Проте досі жодних натяків на реальні кроки в напрямі обмеження депутатських пільг не спостерігається.

Подібним чином відбувається стрімке нарощування видатків на утримання інших владних інституцій. Так, фінансування Генеральної прокуратури України у Державних бюджетах на відповідний рік становило: у 2003р. – 240 млн. грн.; 2004р. – 298 млн. грн.; 2005р. – 443 млн. грн.; 2006р. – 636 млн. грн.; 2007р. – 715 млн. грн.**

* Див.: Верховна Рада определилась, во сколько налогоплательщикам обойдется ее работа в 2007г. – СЕЙЧАС, 23 октября 2006г.

** Див.: Генеральная схватка. – Бизнес, 27 ноября 2006г., с. 37. Джерело: Закони про Державний бюджет України на відповідний рік.

²³ Див.: Доходи населення. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²⁴ Джерело.: Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2005р. – Київ, 2005, с.27.

²⁵ Джерело: Розподіл працівників за розмірами зарплати у вересні 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²⁶ Див. детальніше: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.37.

²⁷ Наводяться результати соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова в листопаді 2006р. Опитано 2006 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка не перевищує 2,3%. Докладно результати дослідження наведені в журналі “Національна безпека і оборона”, 2006, №10, с.72-81.

²⁸ Див.: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – “Національна безпека і оборона”, 2006, №10, с.74.

Оскільки поточні пенсійні витрати пов'язані з фондом заробітної плати, то відзначене вище **обмеження зростання зарплат означатиме й необхідність обмеження (або відсутність можливості підвищення) пенсійних виплат, навіть за відносно високих показників динаміки ВВП.**

Нові тарифи на житлово-комунальні послуги. Чи не найвагомішим чинником впливу на добробут населення є нові тарифи на житлово-комунальні послуги, що вже впроваджуються в областях України. Оскільки оплата цих послуг (співвіднесена з їх рівнем і якістю) завжди була болючим питанням як для населення, так і влади, то останні рішення у вказаній сфері можуть призвести до загострення ситуації.

За 10 місяців 2006р. населенням сплачено за житлово-комунальні послуги, включаючи погашення боргів, 98% нарахованих за цей період сум (діаграма “Стан оплати населенням житлово-комунальних послуг”²⁹).

Однак, ситуація різко погіршилася у жовтні, коли почалося впровадження нових тарифів. Середні нарахування за житлово-комунальні послуги одного власника особового рахунку в жовтні 2006р., порівняно з відповідним періодом 2005р., збільшилися на 48% і, з урахуванням електроенергії, становили 165 грн. (або 15,2% середньомісячної зарплати, яка у жовтні 2006р. складала 1088 грн.). Відтак, рівень оплати послуг у секторі знизився до 76%. Зважаючи, що в зимові місяці, як свідчить практика, рівень оплати суттєво знижується (з певним погашенням заборгованостей у весняно-літній період), слід очікувати стрімкого нарощування неплательщиків, а з тим – заборгованостей за спожиті послуги.

Останнє вже має підтвердження. Підвищення тарифів у жовтні супроводжувалося підвищенням заборгованості – протягом місяця загальна заборгованість населення зросла загалом на 4,7% і досягла 6,16 млрд. грн.³⁰ Причому, найвище зростання заборгованості відбулося саме в “бідних” областях –

Вінницькій (15,5%), Тернопільській (15,3%), Чернівецькій (15,1%).

Статистика свідчить, що громадяни не відмовляються від сплати, і за умов відносного покращання платоспроможності (насамперед, у весняно-літній період, коли, крім іншого, загальні нарахування зменшуються) переважно відшкодовують вартість спожитих послуг (діаграма “Стан оплати населенням житлово-комунальних послуг”).

Однак, **за високих тарифів в умовах консервації рівня зарплат населення просто не спроможне повністю оплачувати житлово-комунальні послуги.** В такій ситуації неодмінним буде не лише зниження добробуту громадян, але й погіршення фінансових показників підприємств, що надають зазначені послуги.

Високі ризики подібних ситуацій пов'язані з тим, що місцеві постачальники послуг (за мовчазної згоди місцевої влади) можуть вдаватися до періодичного (або й довготривалого) відключення споживачів від теплої води, теплопостачання тощо. Причому, зважаючи на відсутність індивідуального доступу, відключенню будуть піддаватися цілі будинки, по суті, завдаючи шкоди добросовісним платникам (з можливою вимогою ЖЕКів до самих жителів багатоквартирних будинків “турбуватися” про повні сплати всіма мешканцями), посилюючи соціальну напруженість.

Крім того, стрімке зростання тарифів призводить до необхідності перегляду мінімального споживчого кошика, а з тим – нової оцінки рівнів інфляції. Якщо споживчі поточні витрати населення сягають 82% сукупного доходу³¹, то в умовах зростання витрат на житлово-комунальні послуги (і лише часткової компенсації його державою), необхідним буде або скорочення споживання інших товарів і послуг або ж зменшення заощаджень, що в обох випадках **у реальному вимірі означає, знову ж, погіршення стандартів якості життя.**

На жаль, Уряд замість посилення регуляторної політики у житлово-комунальній сфері (у т.ч. як природної монополії, де раціональна тарифна політика дійсно може бути результативною), започатковує заходи адміністрування на інших споживчих ринках, для демонстрації низького рівня інфляції. Так, у листопаді відбулося зниження цін на окремі продовольчі товари, викликане “рекомендаціями” влади знизити торговельну надбавку (що стало одним із чинників зниження загальної інфляції до рівня неочікуваного навіть для міністерства економіки)³². Зрозуміло, що таке зниження має суто демонстративний характер, і жодним чином не впливає на реальний добробут населення.

Не викликає сумніву, що **ціновий шок кінця 2006р. – не останній у короткостроковій перспективі**, зростання цін у сфері послуг, вірогідно, продовжуватиметься і в наступному році. Проте, сьогодні не визначаються заходи з упередження різких втрат у добробуті, за винятком розширення програми субсидіювання. Утім, не слід очікувати її швидкої реалізації – зважаючи на загалом тривалий період оформлення

²⁹ Джерело: Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у жовтні 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

³⁰ Там само.

³¹ Доходи населення. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

³² Зниження цін на (відносно) конкурентних ринках можливе не як наслідок цінового адміністрування влади, а за рахунок зростання пропозиції.

потрібної документації, а також вірогідне **стрімке нарощування кількості сімей, які згідно з чинним законодавством, зможуть претендувати на субсидії.**

Напрями змін у соціальній підтримці. Визнано, що діюча система державної допомоги мало-забезпеченим верствам населення є незбалансованою та неефективною, оскільки значна частка соціальних пільг надається не тим, хто їх потребує, а тим, у кого вистачило терпіння зібрати всі необхідні довідки. Тому така система не здатна покращити ситуацію з бідністю в країні³³. Ця проблема порушується щорічно, а під час бюджетного процесу виникають жорсткі протистояння прихильників і противників широкої соціальної підтримки. Проте для урядів (як попередніх, так і коаліційного) залишаються неприйнятними базові принципи реформування системи соціальної підтримки:

- врахування рівня доходів домогосподарств, а не їх професійні ознаки (що уможливило надання допомоги саме тим, хто її дійсно потребує);
- забезпечення поступового переходу до адресного надання пільг (лише домогосподарствам, що мають доходи, нижчі за обґрунтовану межу бідності) та їх монетизація;
- визначення мінімально *належного* рівня споживання для більш точного грошового визначення прожиткового мінімуму³⁴;
- виведення з-під оподаткування доходів сімей, де середньодушовий дохід не перевищує вартості мінімального споживчого кошика (для відповідних категорій населення).

Виникає враження, що зазначені принципи ігноруються владою, оскільки їх запровадження різко обмежує можливості застосування популістської риторики.

Важливим завданням для Уряду вже найближчим часом (особливо, з огляду на очікуваний наприкінці 2006р. – початку 2007р. житлово-комунальний тарифний шок), буде здійснення послідовного переходу від компенсації підприємствам комунального господарства за надані населенню пільги з оплати комунальних послуг до надання грошової адресної допомоги домогосподарствам, що мають право на такі пільги. Складність завдання посилюється тим, що заміна пільг адресною допомогою з високою ймовірністю може призвести до масових акцій протесту пільговиків. Так, хоча Радою національної безпеки і оборони 17 листопада 2006р. було прийнято рішення про поетапне скасування пільг і субсидій на житлово-комунальні послуги з метою їх заміни на адресну допомогу, проте Уряд не поспішає з розробкою і впровадженням відповідної політики – вірогідно, пам'ятаючи російський досвід масових невдоволень і побоюючись втратити існуючий рівень суспільної підтримки (врізка “*Спротив монетизації пільг*”).

Водночас, відкладання складних проблем до “кращих часів” або “наявності коштів” означає лише

СПРОТИВ МОНЕТИЗАЦІЇ ПІЛЬГ

В Росії у 2004р. було ухвалено рішення про заміну пільг, субсидій і компенсацій на грошові виплати малозабезпеченим, тобто, так звану монетизацію пільг*. Однак це рішення зустріло масове суспільне невдоволення і викликало широку протидію населення, насамперед пенсіонерів. Як наслідок, влада змушена була поступитись і суттєво переглянути обсяги планованих соціальних пільг і компенсацій, що, своєю чергою, спричинило нові бюджетні зобов'язання.

Криза навколо монетизації виявила низку системних проблем. Так, неприйнятність рішень Уряду підтвердила низький рівень ефективності вироблення рішень в умовах “автоматичної” підтримки Урядом Парламентом – гарантія проходження законопроекту погіршує якість його відпрацювання (при тому, що відповідальність Парламенту за наступні дії Уряду практично відсутня). Водночас, покладання на парламентську більшість робить урядові структури незацікавленими у відкритості і прозорості процесу напрацювання законодавчих актів, залученні суспільства до прийняття рішень, які б враховували інтереси різних соціальних верств населення.

* Відповідний закон набував чинності з 1 січня 2005р., відповідно до нього пільгові категорії громадян мали вибрати між соціальним пакетом і щомісячною компенсацією в сумі 450 рублів (які мали покривати мінімальні соціальні витрати пільговика).

Джерело: Мау В. Экономическая политика в 2005 году: определение приоритетов. – Вопросы экономики, 2006, №2, с. 6. Також: Льготное предупреждение. – СЕИЧАС, 24 ноября 2006.

подальше погіршення ситуації. І навпаки, як свідчить досвід, **країн, які не зводили із реформуванням, у т.ч. системи соціального захисту, спромоглися в стислі терміни впровадити ефективні механізми підтримки малозабезпечених** (врізка “*Мінімальні життєві стандарти у країнах Балтії*”).

МІНІМАЛЬНІ ЖИТТЄВІ СТАНДАРТИ У КРАЇНАХ БАЛТІЇ

Країни Балтії, які на початку перебудовних процесів мали не кращі, ніж в Україні, вихідні умови, послідовно впроваджували реформування системи соціального забезпечення, спрямованого на обмеження масштабів державної підтримки всього населення і посилення адресності. У таблиці “Заробітна плата і пенсії” наведені зміни, які сталися у країнах Балтії за рік після вступу країни в Євросоюз.

Заробітна плата і пенсії, євро			
	Латвія	Литва	Естонія
Середня заробітна плата (IV квартал 2005р.)	363	399	498
% до відповідного кварталу 2004р.	17,4	9,5	10,8
Мінімальна заробітна плата (січень 2006р.)	129	159	192
% до відповідного місяця 2005р.	12,5	10,1	11,5
Пенсія зі старості (IV квартал 2005р.)	123	129	175
% до відповідного кварталу 2004р.	12,0	11,7	18,9

Джерело: Симонян Р. Страны Балтии в Евросоюзе. – Вопросы экономики, 2006, №11, с.125.

³³ Див., зокрема: розділ “Соціальна політика: наміри і результати” доповіді “Рік діяльності нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2005, №12; розділ “Соціальні стандарти у 2007р.” доповіді “100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2006, №10.

³⁴ Ідеться не про фізіологічний прожитковий мінімум, що забезпечує лише виживання особи, а про так званий соціальний, який враховує потреби її соціальної активності.

Іншою вкрай суперечливою соціальною проблемою є забезпечення доступності житла, насамперед – шляхом розвитку програм будівництва соціального житла для суспільно-вразливих верств населення. Якщо інші напрями політики забезпечення житлом – розвиток іпотечного кредитування, здешевлення кредитів на житло та активне запровадження механізмів молодіжного житлового кредитування³⁵ – мають позитивну спрямованість (оскільки є персонально зорієнтованими) – то **будівництво соціального житла за рахунок підвищення вартості будівництва житла для тих, хто готовий платити за нього, не може розглядатися як соціально справедливе. Тому така політика, найвірогідніше, викличе спротив, особливо тих, хто належить до потенційного середнього класу.**

Інформаційна складова добробуту. Основою добробуту сучасної сім'ї є відповідність її членів конкурентним вимогам на ринку праці. Коли йдеться про формування середнього класу, то головна увага зосереджується, як правило, на рівні доходу та інтелектуально-освітньому рівні. Однак, сучасні реалії потребують врахування інших складових. Насамперед, ідеться про те, як громадяни сприймають ділові та побутові новинки (наприклад, кредитні чи дисконтні картки), про їх готовність до оволодіння комп'ютерними та інформаційно-комунікаційними технологіями – що, крім іншого, є свідченням відповідної кваліфікації, яка високо цінується на сучасних ринках праці, а також вищої спроможності до самозабезпечення.

Більше того, використання інформаційно-комп'ютерних технологій є вагомим чинником поширення так званої інноваційності економіки, яка забезпечує і підтримує експорт технологічної продукції і яка дедалі більше визначатиме конкурентоспроможність країни загалом. Доводиться констатувати, що в цій частині Україна суттєво програє своїм європейським сусідам, тобто українські громадяни менше пристосовані до високих конкурентних вимог ринків праці (таблиця *“Окремі показники доступу до інформаційного простору”*³⁶).

Окремі показники доступу до інформаційного простору

	Україна	Латвія	Литва	Німеччина	Польща	Росія	Франція
Користувачів Інтернету на 100 жителів (2005р.)	9,8	44,6	35,6	45,4	26,0	15,2	43,2
Індекс інноваційної щільності*	82	136	133	186	135	95	181

* Інформаційна щільність (infodensity) визначається рівнем капіталу та робочої сили, зайнятих у інформаційно-комунікаційних технологіях, наявність мереж, наукове забезпечення, досвід та кваліфікація зайнятих у сфері.

Джерело: Information Economy Report 2006. – http://www.unctad.org/en/docs/sdteecb20061fas_en.pdf.

Тому **створення сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури та відповідна підготовка населення є одним з найвагоміших напрямів вирішення соціальних завдань уже в короткостроковій перспективі.** Однак, поки що не спостерігається готовності Уряду до дій у вказаному напрямі.

4. ФІСКАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ

У 2007р. перед Урядом постають складні завдання проведення податкової реформи, зниження фіскального навантаження на економіку, забезпечення збалансованого державного бюджету. Вимогою часу до податкової політики в усіх країнах є раціональність, стабільність, недискримінаційність, ефективність. Чи готовий Уряд до результативного виконання таких завдань?

Завершення бюджетного процесу у 2006р. 6 грудня 2006р. Верховна Рада ухвалила Закон України “Про Державний бюджет України на 2007р.” (далі – Бюджет-2007), на який Президентом було накладене вето. Бюджет-2007, хоч і зазнав певного покращення, порівняно з його першим проектом, проте містить низку недоліків, які можуть завадити прискоренню соціально-економічного розвитку країни³⁷.

Уряд неодноразово декларував наміри зниження обсягів перерозподілу ресурсів через бюджетну систему, проте консолідовані видатки у Бюджеті-2007 збільшені на 8 млрд. грн., порівняно з проектом, затвердженим у першому читанні³⁸. Таким чином, загальний обсяг перерозподілу коштів через бюджет (204,5 млрд. грн.) перевищує 30% ВВП, що лише ледь менше рівня “надсоціального” бюджету 2005р.

У світовій практиці визнано, що в країнах з трансформаційною економікою і країнах, що розвиваються, темпи економічного зростання загалом знаходяться в оберненій залежності від рівня перерозподілу через бюджетну систему. Вказана закономірність стосується й України. Так, найвищі темпи економічного зростання в Україні були зафіксовані у 2001р. та 2003-2004рр., коли рівень перерозподілу через бюджет складав 26-28% ВВП³⁹. Тому **збільшення податкових вилучень у 2007р. може мати пригнічуючий вплив на економічну динаміку, в т.ч. – внаслідок того, що погіршує фіскальні умови господарювання, порівняно з країнами – новими членами ЄС: в Україні загальне фіскальне навантаження (включаючи вилучення до державних фондів) є майже на 5 відсоткових пунктів вищим, ніж у вказаних країнах⁴⁰ (для яких характерне послідовне зниження податкового навантаження з метою забезпечення інвестиційної привабливості і сприяння економічному зростанню).**

Прийняття Бюджету-2007 висвітлює ще одну суттєву вадку вітчизняного бюджетного процесу: **часті та важкопрогнозовані зміни податкового**

³⁵ Урядом вже ухвалено відповідне рішення: Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до Порядку часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла” № 1651 від 29 листопада 2006р. – <http://www.rada.gov.ua>.

³⁶ Information Economy Report 2006. – http://www.unctad.org/en/docs/sdteecb20061fas_en.pdf.

³⁷ Див. розділ “Фіскальні наміри на 2007р.” – 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.34-37.

³⁸ Див.: Проект Закону України “Про Державний бюджет України на 2007р.” – <http://www.minfin.gov.ua>.

³⁹ В Україні реальний ВВП у 2001р. зріс на 9,2%, 2003р. – 9,6%, 2004р. – 12,1%. Джерело: Україна в цифрах. – Київ, 2005, с.24.

⁴⁰ Див.: Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, потреби. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.22.

законодавства. Тому Україна програє своїм сусідам не стільки за рівнем податкового навантаження, скільки за нестабільністю податкового законодавства та непередбачуваністю його змін, що збільшує ризики та невизначеність умов підприємницької діяльності.

Соціальна спрямованість. До найгучніших декларацій Уряду слід віднести положення про соціальну спрямованість політики у 2007р. та підвищення рівня життя населення, насамперед, малозабезпечених верств. Центром Разумкова вказане положення неодноразово піддавалося сумнівам⁴¹.

Якщо ж звернутися до рівня оподаткування доходів найбільш незахищених верств населення, то виявиться, що **бідні українці зазнають чи не найвищого податкового тиску**.

Загалом, в Україні застосовується порівняно невисока плоска ставка оподаткування доходів фізичних осіб – 15% (з початку 2007р.), нижчою є ставка оподаткування лише у Грузії (12%) та Росії (13%). Однак, в Україні існує один з найвищих рівнів оподаткування *невисоких доходів*. У країнах ЄС, як правило, такі доходи оподатковуються за суттєво меншими ставками, наприклад: у Великій Британії – 10%, Португалії – 10,5%, Франції – 14,8%⁴².

Крім того, **фактичний рівень оподаткування доходів громадян залежить не лише від податкових ставок, але й порядку визначення величини оподатковуваного доходу**. Практично в усіх країнах Європи передбачене звільнення від оподаткування певних обсягів доходів (незалежно від рівня отриманого доходу), в т.ч. на утримання дітей. Саме тому в Україні фактичний рівень оподаткування невисоких доходів є вищим, ніж в інших країнах.

Так, для найманого працівника, який отримує дохід на рівні середньої зарплати та має на утриманні двох дітей і дружину, фактична податкова ставка складає в Німеччині (–2,8%), у Греції (+0,6%), в Іспанії (+3,4%), у Великій Британії (+8,7%)⁴³. У країнах Центральної Європи з перехідною економікою (Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія) фактичний рівень оподаткування складає від мінус 5,3% (Словаччина) до плюс 5,3% (Чехія), тоді як в Україні у 2007р. він зростає приблизно до 14,5% (із врахуванням так званої податкової пільги). Вищою, ніж в Україні, є фактична ставка оподаткування сімей з низькими та середніми доходами тільки у скандинавських країнах (24-26%) та Бельгії (15,2%).

Головною метою зниження ставок оподаткування доходів фізичних осіб в Україні було, як відомо, створення умов для легалізації тіньових доходів. Однак, протягом останніх років у багатьох випадках **причина тінізації доходів полягає у високому рівні оподаткування саме низьких доходів**. Оскільки в Україні порушується принцип звільнення від оподаткування прожиткового мінімуму (він застосовується лише для тих, хто отримує дохід на рівні прожиткового

мінімуму) та не звільняються від оподаткування певні суми доходів на утримання дітей, то приховування доходів (або їх частини) дозволяє тим, хто отримує невисокі доходи, не просто знижувати рівень оподаткування, але й стає умовою їх виживання. Тим часом, **вказані звільнення є стандартним елементом сучасних податкових систем, і саме наявність таких елементів дозволяє як вирішувати соціальні проблеми, так і запобігати випадкам ухиляння від сплати податків**.

Слід відзначити, що в Україні використання спрощеної системи оподаткування дійсно знижує фактичне податкове навантаження на доходи індивідуальних підприємців, порівняно з доходами найманих працівників, у кілька разів. Тому там, де “вихід із тіні” залежить від самого працівника (або суб’єкта підприємницької діяльності), такі “виходи” стають звичним явищем.

Водночас, **виведення з тіні доходів найманих працівників, залежить не тільки й не стільки від них самих, скільки від їх роботодавців**. Але для роботодавців із зменшенням ставки оподаткування доходів фізичних осіб ситуація не покращилася, оскільки внески до Пенсійного фонду та фондів обов’язкового соціального страхування у 2004-2006рр. практично не змінилися. У 2007р. навіть відбудеться зростання таких внесків, оскільки максимальна величина фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, з якої справлятимуться страхові внески, збільшується з 10 до 15 розмірів прожиткового мінімуму (значне розширення податкової бази за незмінних умов господарювання), встановленого законом для працездатних осіб. Отже, **у 2007р. виникають ризики нової хвилі як тінізації доходів найманих працівників, так і вітчизняної економіки загалом**.

Бюджетне протистояння. Бюджетний процес, пов’язаний із прийняттям Бюджету-2007, вірогідно, є прообразом політичних протистоянь, які розгортаються в наступному році при розгляді суспільно-значимих законодавчих актів. Також він окреслив низку проблемних сфер, без упорядкування яких складні економічні рішення завжди залишатимуться заручниками політичних “узгоджень”.

Серед найвагоміших вад – **відсутність практики середньострокового бюджетного планування і впровадження елементів програмного підходу** (в рамках бюджету)⁴⁴. Вагомість середньострокового планування зумовлюється можливістю уникнення політичних впливів, оскільки воно зорієнтоване на стратегічні перспективи. Водночас, воно дозволяє **унікнути інерційності видатків бюджету в майбутньому, підвищити ефективність та прозорість використання бюджетних коштів**, зменшити можливості використання бюджету для досягнення суто політичних цілей чи нехтування важливими цілями соціально-економічного розвитку країни. Поступове (проте послідовне) впровадження елементів програмно-цільового методу в бюджетний процес дозволяє також взаємно

⁴¹ Див., зокрема: розділ “Соціальні стандарти у 2007р.” доповіді “100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.37-39.

⁴² Die Wichtigsten Steuern im internationalen Vergleich. – Berlin, 2005, s.32.

⁴³ Там само, с.35.

⁴⁴ Слід вказати, що у проекті Бюджету-2007 зроблена спроба накреслення середньострокового фінансового плану, який, втім, ще не став складовою бюджетного процесу. Див. підрозділ “Фінансні наміри на 2007р.” Доповіді “100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.34.

пов'язувати стратегічні пріоритети, наявні ресурси, повноваження й зобов'язання державних органів та економічних агентів. Проте, слід констатувати, що сьогодні Уряду не вдалося продемонструвати застосування сучасних інструментів при формуванні Бюджету-2007 (врізка *“Ефективність застосування програмного підходу в бюджетному процесі України”*).

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМНОГО ПІДХОДУ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Згідно з Концепцією застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі України*, метою його запровадження, починаючи з 2003р., є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів і результатами їх використання.

У Бюджеті-2007** (які бюджетах попередніх років) у Додатку 3 визначено кілька сотень напрямів традиційного кошторисного фінансування окремих сфер державної діяльності або певних груп заходів, які, втім, віднесені до бюджетних програм. Однак, навіть їх назви вказують на те, що визначені складові бюджету навряд чи можна вважати “програмами”. Зокрема:

- здійснення законотворчої діяльності Верховної Ради України (код за програмною класифікацією 111010);
- обслуговування діяльності Верховної Ради України (111050);
- обслуговування діяльності Президента України, Секретаріату Президента України та інших державних органів (код 301030);
- відшкодування партіям-переможцям витрат, пов'язаних з фінансуванням виборчої кампанії (6731080);
- організація і регулювання діяльності установ та окремі заходи у системі охорони здоров'я (код програми 2301350).

Наведене вказує на напрями поточних витрат. А такі види “програмної” класифікації бюджетних витрат як “санаторне лікування хворих на туберкульоз” (2301180) або “стаціонарне медичне обслуговування працівників водного транспорту та нафтопереробної промисловості” (2301100) є скоріше складовими частинами (підпрограмами або видами діяльності) цілісних програм боротьби з туберкульозом або підвищення здоров'я населення, спрямованих на досягнення загальнонаціональних цілей.

У світовій практиці визнано, що **обов'язковим атрибутом “програм” є, крім обсягів фінансування, наявність критеріїв виконання/досягнення визначених завдань/цілей, показників результативності, а з ними – й ефективності**. Формування бюджету за програмним принципом означає, що надання бюджетних коштів не лише узгоджується з досягненням чітко визначених результатів, але і здійснюється з урахуванням оцінки економічної та соціальної ефективності програм.

За підсумками виконання бюджету має також здійснюватися оцінка діяльності учасників бюджетного процесу з досягнення ними поставлених цілей і виконання завдань, а також проводиться аналіз причин неефективного виконання бюджетних програм. Але публічні матеріали, що оприлюднювалися у процесі підготовки та прийняття Бюджету-2007, матеріалів моніторингу ефективності бюджетних програм попередніх років не містилися.

Окремі факти неефективності лише інколи оприлюднюються представниками контрольно-ревізійних органів або Рахункової палати. Так, перевірки контрольно-ревізійного управління показали наявність у програмах, що фінансуються з державного бюджету, загальних негативних тенденцій, коли бюджетні кошти витрачаються, а громадяни України не отримують якісних соціальних послуг у повному обсязі***. Насамперед, це стосується програм державної підтримки, коли за рахунок бюджету покриваються збитки підприємств (особливо у сільському господарстві). Оскільки відсутнє перспективне планування бюджетних програм, то кошти, у кращому разі, “розпоршуються”.

Тому в Україні існують значні **резерви підвищення ефективності системи державного управління** та досягнення довгострокових цілей суспільного розвитку через **створення умов для фактичного, а не декларативного використання переваг бюджетного програмування** та відповідного підвищення результативності використання бюджетних коштів.

* – Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі” № 538 від 14 вересня 2002р.

** – Проект Закону України “Про Державний бюджет України на 2007р.” – <http://www.minfin.gov.ua>.

*** – Поставити заслін проявам корупції в бюджетній сфері. – Урядовий кур'єр, 24 листопада 2006р., с.6-7.

Слід нагадати, що оскільки проект Бюджету-2007 містив суттєві зміни податкового поля (що суперечить чинному законодавству)⁴⁵, то Урядом було прийнято рішення про винесення положень про зазначені зміни в окремий законодавчий акт. Однак, справа полягала не стільки в тому, що податкові нововведення планувалося впроваджувати через проект бюджету на наступний рік. Більші сумніви викликали самі положення, які Уряд намагався впровадити в бюджетно-податкове законодавство і які, на думку багатьох експертів, **могли призвести до відновлення непрозорих пільг окремим виробникам і погіршення ділового середовища**. Тому не стало несподіванкою те, що 27 листопада 2006р. Президент України наклав вето на ухвалений кількома днями раніше Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування”⁴⁶. Найвагоміші заперечення Президента стосувалися відновлення спеціальних економічних зон (СЕЗ), вексельної форми сплати ПДВ, надання державних гарантій економічним суб'єктам під запозичення⁴⁷.

Центром Разумкова відзначалося, що:

- наміри відновлення СЕЗ без законодавчого визначення чітких критеріїв їх формування та функціонування містять високі ризики погіршення ділового середовища, збільшуючи водночас можливості зловживань;
- вексельна форма в українській практиці пов'язується з відновленням негрошових розрахунків з Державним бюджетом;
- кредитні гарантії можуть призвести до неефективного витрачання коштів і нарошення державного боргу⁴⁸.

Верховна Рада прийняла до уваги зауваження і рекомендації Президента України і врахувала їх в остаточній редакції документа, який був ухвалений 30 листопада 2006р.

Зрозуміло, що **відмова в Бюджеті-2007 від положень про СЕЗ не усуває з порядку денного питання про їх відновлення**. Найвірогідніше, повернення до нього відбудеться на самому початку наступного року. Проте для того, щоб це (і подібні питання) знову не перетворилися на політичні протистояння, Уряду, поряд із законодавчим і нормативним впровадженням нової ідеології СЕЗ, необхідно провести **публічне відпрацювання критеріїв надання, оцінки результативності та ефективності відповідних господарських утворень – щоб вони дійсно слугували завданням розвитку, а не прихованою захисту великого капіталу** (врізка *“Особливі економічні зони в Росії”* на с.14).

⁴⁵ Див.: 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.34-35.

⁴⁶ Проект Закону України №2481 від 13 листопада 2006р. – <http://zakon1.rada.gov.ua/>. Схвалений Верховною Радою 17 листопада 2006р.

⁴⁷ Крім того, Президент заперечував проти встановлення низької ставки оподаткування дивідендів, а також проти звільнення від оподаткування культурних цінностей, які ввозяться в Україну фізичними особами, оскільки обидва положення мали б означати привілеї лише для багатих.

⁴⁸ Див.: 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.35-36. Ми не стверджуємо, що президентське рішення базувалося на вказаних нами пересторогах, проте публічність аналізу нововведень до Бюджету-2007, вірогідно, зіграла позитивну роль для забезпечення змістовності бюджетного процесу.

ОСОБЛИВІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ В РОСІЇ

Економічне стимулювання через впровадження на окремих територіях країни більш сприятливих умов підприємницької діяльності, хоч і піддається критиці як таке, що порушує рівні конкурентні умови, проте є **досить поширеним явищем у світовій економічній практиці – будучи, за умови належного впровадження, механізмом підтримки та забезпечення економічного зростання**. При цьому, такі заходи, *по-перше*, не розглядаються як панацея для економіки країни, а тому їй не повинні залишати поза увагою урядів інші стимулюючі механізми, *по-друге* – мають враховувати вимоги до засад створення пріоритетних територій у напрямі забезпечення їх прозорості, рівних недискримінаційних правил гри.

Влітку 2005р. у Росії був прийнятий закон про особливі економічні зони (ОЕЗ)*, на територіях яких надавалися пільги податкового та адміністративного характеру, однак значним чином обмежувалися можливості для зловживань. Створення ОЕЗ розглядалося лише як допоміжний (а не вирішальний) механізм економічного стимулювання, а їх інституційне оформлення мало низку особливостей:

- законом поряд з встановленням засад формування ОЕЗ ліквідовувалися інші, раніше створені, спеціальні економічні утворення, які за результатами економічного аналізу не мали позитивного ефекту;
- законом встановлювалися єдині правила функціонування ОЕЗ, що суттєво зменшувало можливості для “індивідуального” підходу; крім того, створення зон було орієнтоване на підвищення технологічності, а не вирішення соціальних проблем чи проблем депресивних територій;
- законом впроваджувалася процедура конкурсного відбору для територій функціонування ОЕЗ, причому місцеві власті були зобов’язані брати участь у фінансуванні інфраструктури.

Хоча до кінця 2005р. були запропоновані проекти приблизно 70 ОЕЗ, проте, після їх оцінки, дозвіл було надано менш ніж 10 територіям, переважно “техніко-впроваджувального” характеру.

* – Федеральный закон Российской Федерации “Об особых экономических зонах в Российской Федерации” №116-ФЗ от 22 июля 2005г. – <http://www.rg.ru>

Джерело: Май В. Экономическая политика в 2005 году: определение приоритетов. – Вопросы экономики, 2006, №2, с.19.

Підтримка регіонів. Проблеми регіонального розвитку, зміцнення їх фінансової незалежності завжди були болючими питаннями для українських урядів, і слід визнати, що помітних результатів у цьому напрямі досі досягти не вдалося. Виразним свідченням цього є, зокрема, та обставина, що протягом останніх років практично не зменшуються регіональні диспаритети у виробництві валової доданої вартості на душу населення, а внесок в український ВВП регіонів, які отримують найбільші обсяги допомоги, не зростає.

Одним із чинників такої ситуації є те, що розрізнені форми державної підтримки регіонів залишаються відокремленими і не вбудованими в середньострокові програми регіонального розвитку, навіть тих областей, які мають відповідні неформальні програми.

Загальновідомим є правило, за яким **місцеві органи влади, щоб бути самостійними та відповідальними у виконанні покладених на них функцій, повинні мати надійні і гнучкі джерела власних доходів**, що “пов’язували” б їх із приватними домогосподарствами та підприємствами⁴⁹. Підвищення рівня оподаткування доходів фізичних осіб не справить суттєвого впливу на вказану самостійність, оскільки в Україні вказаний податок переважно стягується за місцем роботи працівника. Не додадуть регіональній самостійності і заплановані в Бюджеті-2007 трансфери інвестиційної спрямованості регіоном обсягом приблизно 5 млрд. грн., оскільки високою

є вірогідність того, що в умовах зниження життєвого рівня населення такі кошти також будуть переадресовані на соціальні видатки.

У цьому контексті, необхідною є зміна ідеології управління окремими податками. Так, для підвищення зацікавленості місцевих органів влади в залученні на свою територію як суб’єктів економічної діяльності, так і населення, Уряду доцільно вийти з пропозиціями **змінити систему розподілу прибуткового податку між різними видами місцевих бюджетів. А саме, податок на доходи фізичних осіб має розподілятися між місцевими бюджетами за принципом як за місцем роботи, так і місцем проживання платника податків**. Якщо це стане предметом майбутнього бюджетно-податкового процесу, то, звичайно, матиме позитивний вплив як на фінансову стійкість регіонів, так і на ставлення населення до влади.

Ще одним джерелом регіональної фінансової міцності зміг би стати **податок на нерухомість, який стягується з власників нерухомості житлового, виробничого та невиробничого призначення**. Оскільки податок на нерухомість за своєю суттю є місцевим податком, то він міг би дійсно фінансово зміцнити навіть регіони з низькою виробничою базою.

При цьому важливо, що **однаковою мірою податок мусять сплачувати не лише фізичні особи (за квартири і будинки, в яких вони проживають), а й усі бізнес- та державні установи (без винятків), розташовані на територіях муніципалітетів** (надходження від такого податку мають спрямовуватися безпосередньо до місцевої скарбниці, мінаючи центр), що, своєю чергою сприяло б, зокрема, оптимізації структури державних служб, виведенню численних держустанов з центральної частини міст (особливо Києва).

Звичайно, це також торкнеться інтересів великого бізнесу. Тому існують великі сумніви у спроможності й готовності коаліційного Уряду послідовно впроваджувати подібні заходи.

Що стосується розмірів зазначеного податку, то **на етапі його запровадження (наприклад, протягом перших п’яти років) цілком припустимо мати низькі, можливо, навіть символічні, ставки**. Важливо, щоб усі – населення і бізнес – зрозуміли і прийняли новий податок, а також відчули його позитивний ефект.

Натомість, місцеві органи влади дедалі частіше вдаються до запозичень, необхідність яких завжди виправдовується “потребами коштів”. Однак, відповідно до стандартних вимог прозорості державних фінансів, **прийняттю рішень про місцеві запозичення має передувати глибокий і всебічний аналіз не лише можливостей погашення та обслуговування боргу, але й альтернативних витрат таких запозичень, з урахуванням середньострокових бюджетних пріоритетів**. Це також вимагає широкого інформування громадськості про умови та цілі такого запозичення. Однак, жоден з випусків місцевих облігацій (в т.ч. останні випуски єврооблігацій Києва), не супроводжувався таким інформуванням. **Особливо небезпечними є місцеві запозичення напередодні чергових виборів до місцевих органів влади, що в ряді країн забороняється законом**⁵⁰.

⁴⁹ Див., зокрема: Циммерманн Х. Муниципальные финансы. – Москва, 2003, с.324.

⁵⁰ Для прикладу, у Болгарії місцеві запозичення заборонені за 6 місяців до місцевих виборів.

Отже, перед Урядом постає низка актуальних завдань, спрямованих на піднесення регіонів (що відповідає основним пріоритетам провідної правлячої партії), вирішення яких вже не може стосуватися лише формального адміністративного перерозподілу. Важливо, щоб процеси такого вирішення від самого початку мали відкритий і прозорий характер, аби не повторити долю проваленої так званої адміністративної реформи 2005р.

5. БІЗНЕС

Характеризуючи бізнес-клімат і перспективи його розвитку вкрай недостатньо покладатися на узагальнені числові показники, маніпулюючи якими можна втратити реальну економічну динаміку. Більш змістовними є чинники та дії влади (або її бездіяльність), які призвели до певних результатів. Так, економічне зростання у 2006р. стало переважно наслідком дії зовнішніх факторів⁵¹, а не послідовної державної політики забезпечення умов ведення бізнесу на засадах ринкової економіки. А тому перспективи 2007р. для бізнесу визначатимуться напрямками реформувань, які встановлюються сьогодні.

Бізнес-динаміка. Не зважаючи на досить високі темпи економічного зростання у 2006р., українські підприємці не схильні характеризувати нинішній стан бізнес-середовища як сприятливий. Більшість із них перебувають у стані обережного очікування (врізка “Бізнес: оцінки дій влади та очікування перспектив”). Така невизначеність впливає і на фінансові показники діяльності підприємств, які утримуються на незадовільному рівні.

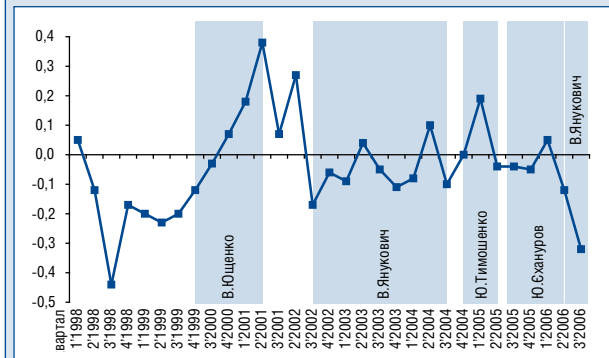
Так, за підсумками дев'яти місяців 2006р., більше третини (35,6%) підприємств мають збитки. Хоча ця частка дещо менша, ніж за відповідний період минулого року (37,2%), проте обсяг збитків, яких зазнали вказані підприємства у 2006р. (15,9 млрд. грн.), перевищує відповідний показник попереднього року (11,9 млрд. грн.)⁵². Тобто, з року в рік в Україні понад третина підприємств є офіційно збитковими, причому їх збитковість поглиблюється, що свідчить про неринковість українського бізнес-середовища. Очевидно, подібна ситуація зберігатиметься й надалі, поки економічні агенти не довірятимуть ані власному Уряду, ані можливості встановлення стабільних довгострокових правил гри.

Певним підтвердженням цьому є результати діяльності промисловості в листопаді 2006р. Індекс обсягу промислової продукції (у порівняльних цінах) склав лише 100,2%, порівняно з жовтнем, тобто, по суті, реальний приріст у промисловості був відсутній⁵³.

БІЗНЕС: ОЦІНКИ ДІЙ ВЛАДИ ТА ОЧІКУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ

Очікування українських підприємців стосовно перспектив активізації своєї діяльності залишаються далеко не оптимістичними. Так, за даними квартального опитування, проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, значення так званого *Індексу очікуваних змін ділового середовища* (індексу ділових очікувань) у жовтні 2006р. впало ледь не до найнижчого рівня – нижчим його значення було лише під час фінансової кризи в жовтні 1998р. (діаграма “Індекс ділових очікувань”)*. Причому суттєво збільшилася частка так званих “песимістів” (до 44,4% всіх опитаних бізнесменів) – тих, хто очікував, що ділове середовище в наступні півроку погіршиться (в липні 2006р. частка “песимістів” складала 30%). Причому, оскільки цей показник не має суттєвої сезонної залежності від суто економічних факторів, а більшою мірою відбиває політичну кон'юнктуру та довіру бізнесу до влади, то стає зрозумілим, що **влада дедалі більше втрачає кредит довіри з боку підприємців**.

Індекс ділових очікувань

Низький рівень ділових очікувань зумовлений, зокрема, тим, що Урядові не вдалося донести до бізнесу перспективні напрями своїх дій. Відверте лобювання протягом бюджетного процесу таких економічно неоднозначних рішень, як відновлення спеціальних економічних зон та урядових гарантій під кредити державним підприємствам, адміністрування на зерновому ринку, невизначеність у енергетичній сфері – не дають підстав бізнесу очікувати підвищення незалежності і свободи у прийнятті економічних рішень.

* Див.: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.84.

Вагомим чинником такої невиразності результатів економічної діяльності є відчутне посилення адміністрування. Найбільшої шкоди восени 2006р. від нього зазнали виробники та експортери зерна, які, внаслідок не виважених кроків Уряду стосовно ліцензування і квотування зернового експорту, отримали значні збитки⁵⁴. Водночас, це стало негативним сигналом для всіх інших економічних агентів, яким була продемонстрована “рішучість” Уряду.

Звичайно, пряме адміністрування є сьогодні вкрай непопулярним, тому для збереження “ринковості” Уряд

⁵¹ Наприклад, локальні торговельні війни з Росією підвищили пропозицію в Україні окремих життєво важливих товарів, що стримувало інфляційні тенденції. Відновлення підвищувальної цінової динаміки на метали утримувало торговельне сальдо від шокового зниження внаслідок різкого подорожчання імпортованих енергоносіїв.

⁵² Див.: Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за січень-вересень 2005 – 2006рр. – <http://www.ukrstat.gov.ua>

⁵³ Відповідний індекс металургії та оброблення металу складав лише 100,1% – при тому, що цінова кон'юнктура на зовнішніх ринках була сприятливою для українських виробників. Див.: Індекси обсягу промислової продукції за січень-листопад 2006р. – Там само.

⁵⁴ Докладно див. розділ “Аграрна політика” Доповіді “100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів”. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с. 47-48. Зокрема, як вказувалося, найбільш імовірним кінцевим результатом вказаних рішень буде зменшення закупівельних цін на зерно, а з тим – доходів аграрних підприємств. Крім того, подібні заходи є чітким сигналом решті світу про непослідовність України в запровадженні ринкових реформ, що не відповідає її курсу на вступ до СОТ. Результатом буде зменшення припливу інвестицій, менш ефективна система збуту, нижчі ціни для аграрних виробників, менші обсяги виробництва, ніж могли б бути за інших умов.

вдається до нової форми нормотворчості (започаткованої попередніми урядами у 2005р.) – підписанню меморандумів. Так, наприкінці листопада 2006р. Кабінет Міністрів підписав меморандум з виробниками сільгосппродукції, яким передбачалося зниження оптових цін на основні продукти споживання – хліб, яйця, м'ясо птиці, насамперед, через обмеження торговельної надбавки⁵⁵. Тобто **прямий адміністративний тиск на підприємців маскується вимогами штучного зниження їх норми прибутку**, що по суті нічим не відрізняється від директивного встановлення централізовано визначених цін. Більше того, **центральна влада перекладає відповідальність на місцеві органи**, які можуть встановлювати граничний рівень надбавок на товари основного споживання в роздрібній торгівлі та, у випадку порушення вимог, накладати штрафи на відповідні підприємства.

Очевидно, що в наведеному прикладі **не йдеться про вивільнення економічної діяльності і спрощення регуляторної системи**, що саме дало б змогу знизити адміністративні видатки підприємців і як результат – зробити меншою ціну кінцевої продукції.

До подібних заходів, поза сумнівом, влада буде вдаватися і в наступному році. А зважаючи на значні потреби в коштах для забезпечення життєвих стандартів в умовах прискорення інфляції, можна стверджувати, що **існують високі ризики посилення контролю над діяльністю підприємців та ціноутворенням, у т.ч. із ширшим застосуванням штрафних санкцій**. На жаль, такий сценарій є досить імовірним, зважаючи на українську практику – попередніми роками переважна більшість адміністративно-податкових нововведень не покращували ситуацію, змушуючи бізнес винаходити інструменти “пристосовування” до намірів влади вилучення коштів. Тому й сьогодні **спостерігається чітка тенденція до “вичікувальної” позиції бізнесу, наслідком якої може стати відсутність покращення структури підприємництва за показниками фінансової діяльності**.

Скоріше за все, у 2007р. будуть продовжувати діяти негативні чинники, які мали стримуючий вплив на економічний розвиток протягом попередніх років:

- відсутність стимулів до інноваційної діяльності та обмеженість інвестиційних можливостей підприємств;
- низький рівень продуктивності праці і зменшення стимулювальної ролі оплати праці;
- висока енергетична залежність виробництв від імпорту на тлі високої енергомісткості ВВП;
- високий ступінь зовнішньої залежності економіки, домінування в експорті сировинних товарів;
- незначний внесок у розвиток економіки та підвищення продуктивності праці малого підприємництва.

В окремих аспектах (енергозалежність та енергомісткість) дія цих чинників може навіть посилюватися.

Урядові бізнес-пріоритети. Ще одним чинником, який стримуватиме економічну активність є націленість Уряду на першочергову турботу про великі підприємства і підприємства державного сектору. Саме з цим переважно пов'язувалися потреби відновлення спеціальних економічних зон та державних гарантій на підприємницькі кредити, оскільки малий і середній бізнес має значно менший доступ до вказаних інструментів економічного стимулювання, порівняно з великим бізнесом.

Хоча кількість державних підприємств у 2007р., згідно урядових планів не зазнає змін (що в тім суперечить намірам розширення приватизації), проте передбачаються значно кращі результати їх фінансової діяльності (таблиця “Показники розвитку державного сектору економіки”)⁵⁶. Тобто, у 2007р. державні підприємства за урядової підтримки повинні суттєво покращити продуктивність та ефективність.

Показники розвитку державного сектору економіки

	2006р.	2007р.
Кількість підприємств державного сектору	3528	3528
Кількість підприємств державної власності, які не підлягають приватизації	1580	1580
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств державного сектору економіки (млрд. грн.)	167,9	186,4
Питома вага державного сектору в загальному обсязі реалізації продукції (%)	20,5	20,9

За таких умов, навіть потреби монополізації відходитимуть на “другий план”. Так, наприкінці листопада 2006р. Урядом прийнято рішення, спрямоване на монополізацію ринку морських портів України. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів, усі державні морські порти (яких в Україні налічується 20) будуть об'єднані в єдиний державний концерн “Укрморпорт”⁵⁷. Розуміючи, що таке рішення не буде сприйняте однозначно позитивно, оскільки обмежує конкуренцію, Уряд у розпорядженні (п.2) відзначив: “важати узгоджені дії щодо утворення державного концерну “Укрморпорт” такими, позитивний ефект від яких для суспільних інтересів переважає негативні наслідки обмеження конкуренції”.

Однак, ситуація може мати зворотній ефект. **Ризики, пов'язані зі спробами об'єднати підприємства, які зорієнтовані на різні товарні та фінансові потоки, мають різних торговельних партнерів, різний рівень інфраструктури, полягають у тому, що надалі держава намагатиметься “коригувати” відповідні потоки, запроваджувати перехресне субсидіювання (за рахунок найбільш прибуткових підприємств), що врешті погіршить умови господарювання успішних підприємств, знизить як їх фінансову самостійність,**

⁵⁵ Харчовиків теж “зв'язали” Меморандумом. Тих, хто не знизить ціни чекають штрафи? – <http://www.pravda.com.ua/news/2006/11/24/51301.htm>.

⁵⁶ Див.: Основні показники та баланси соціально-економічного розвитку України на 2007р., 2006, ч.III, с.14. – <http://www.me.gov.ua>.

⁵⁷ Розпорядження Кабінету міністрів України “Про утворення державного концерну “Укрморпорт”” №594-р від 30 листопада 2006р. – <http://zakon.rada.gov.ua/>.

так і стимули підвищення прибутковості та ефективності. Проте, подібні застереження знаходяться сьогодні поза полем обговорення результативності дій влади.

Потреби та напрями підтримки і сприяння. Завдання державної підтримки вирішувалися в усіх країнах. Попри різні форми, відповідні законодавства (з метою врегулювання державної підтримки) спрямовувалися на вироблення і впровадження таких механізмів, які б визначили **чіткі і прозорі процедури надання та моніторингу використання державної допомоги.** Також передбачалося, що така допомога має **узгоджуватися з принципами ринкової економіки, не порушувати засад добросовісної конкуренції та відповідати міжнародним нормам і правилам.**

Ці завдання для України стають у 2007р. більш актуальним, з огляду на необхідність подальшого розвитку підприємництва, в т.ч. через зміцнення інституту приватної власності. Другий рік поспіль система власності в Україні піддається жорсткому випробуванню. Якщо в першій половині 2005р. негативний вплив на інвестиційний клімат та інвестиційний імідж справляли спроби реприватизації, то характерною ознакою 2006р. (особливо після парламентських виборів) стало так зване рейдерство (зловживання власниками міноритарних пакетів акцій підприємств своїми правами з метою незаконного отримання контролю над усім підприємством)⁵⁸. У 2007р. **приватизація підприємств може супроводжуватися приватизацією земельних ділянок, де розташовані підприємства, що закладає високі ризики створення нових “схем” захоплення привабливих активів.** Тому необхідно, щоб влада вже сьогодні активно впроваджувала механізми запобігання розвитку подібних загрозливих явищ. Один із механізмів (запропонованих Урядом) може базуватися на прозорості ціноутворення стосовно підприємств (як цілісних майнових комплексів), що могло б покращити ситуацію із забезпеченням прав власності не лише під час приватизаційних процесів, але й у випадках відчуження внаслідок банкрутства⁵⁹. Важливо, щоб влада його використовувала належним чином.

Українська практика багата різноманітними винятками, тому не підлягає сумніву, що **у 2007р. відбуватимуться численні спроби відновлення чи встановлення нових преференцій окремим галузям чи підприємствам** (у т.ч. у відновлених СЕЗ і ТПР). Тому, важливо вже сьогодні відповідним чином унормувати принципове положення стосовно **необхідності запровадження обов'язкового щорічного аудиту** (з вимогами до фірми-аудитора, які відповідають міжнародній практиці) господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання, що користуються пільгами чи преференціями, **на предмет відповідності способу використання пільг і коштів, заощаджених через пільги.** Не менш важливою є публічність таких аудиторських результатів.

Критерієм здійснюваної політики є її відповідність завданню підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, **недопущення необґрунтованих**

преференцій чи заходів, які обмежують свободу економічного вибору, оскільки преференційні умови для окремих виробників можуть “консервувати” виробничу систему, а тому – зменшувати конкурентні можливості, уповільнювати структурні перетворення, стати бар'єром для інтеграційного розширення.

Малий і середній бізнес. Хоча частка малого і середнього бізнесу (МСБ) у структурі формування доданої вартості залишається незначною, проте саме від його розвитку в середньостроковій перспективі залежатимуть можливості України в успішному вирішенні завдань соціально-економічного розвитку.

Першочерговим завданням для Уряду вже б мало стати усунення перешкод у започаткуванні і веденні бізнесу, з якими малі підприємства стикаються в силу своєї економічної природи і про що робилося багато декларацій під час парламентських виборів (тоді нинішня провідна коаліційна партія позиціювала себе як прихильника підприємництва).

Критеріями послідовного дотримання політики сприяння МСБ може слугувати усунення його надмірної зарегульованості, прискорення впровадження заходів, спрямованих на підвищення ефективності “єдиних офісів” з отримання дозволів і погоджень та “єдиних вікон” реєстрації суб'єктів підприємництва через організаційне, кадрове та фінансове забезпечення їх роботи. Однак, останнім часом фактично призупинені дерегуляційні заходи та заходи, спрямовані на внормування дозвільної системи⁶⁰.

Зважаючи на посилення конкуренції, в т.ч. на європейському континенті, для України важливо запропонувати безумовно кращі умови ведення бізнесу, порівняно з європейськими країнами, насамперед з країнами – новими членами ЄС, зокрема для розширення інвестиційних потоків до України, а також включення всіх видів бізнес-діяльності у європейське інтеграційне середовище. Поки ж, принаймні у фінансній сфері, Україна поступається своїм сусідам.

Іншим пріоритетним напрямом сприяння розвитку самозайнятості населення, малого та середнього підприємництва має бути податкова політика. Прискорене і пріоритетне впровадження спрощеної системи оподаткування різними гілками влади протягом останніх років декларувалося неодноразово. Однак, видається, що сьогодні Уряд не готовий ні у програмі діяльності, ні у практичному втіленні своєї політики закласти принципи і положення, за яким заходи в рамках реформи оподаткування не повинні погіршувати умови господарювання для суб'єктів, що є сумнісними економічними агентами (платниками податків). Досі податкові зміни “заднім числом” слугують обмежуючим чинником для розвитку МСБ.

Подібним чином, різними урядами (в т.ч., Урядом, очолюваним нинішнім прем'єр-міністром) приймалися зобов'язання стосовно врегулювання порядку сплати та розміру внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування для

⁵⁸ Див.: 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.46.

⁵⁹ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національного стандарту №3 “Оцінка цілісних майнових комплексів”” №1655 від 29 листопада 2006р.

⁶⁰ Так, на офіційному сайті Держкомпідприємництва (<http://www.dkrp.gov.ua>) розміщена інформація про 277 дозволів, із зазначенням, якими законами вони передбачаються, або вказується, що відповідних законів немає, тому отримання дозволів не обов'язкове. Див.: Більшість дозволів втратили чинність. Що далі? – Пріоритети, 2006, №6, с.4.

суб'єктів малого підприємництва, через законодавче закріплення відповідних положень у законі про єдиний соціальний внесок⁶¹. Проте, хоча в Парламенті зареєстровано кілька відповідних законопроектів, реального їх просування досі не видно⁶².

Зважаючи на високі потреби влади у виконанні соціальних зобов'язань, слід визнати високими ризики того, що податкове реформування для послаблення фінансового тиску на мале і середнє підприємство у 2007р. не відбудеться.

Економіка знань. Численні декларації про перехід країни до інвестиційно-інноваційної моделі економічного розвитку залишаються досі безрезультатними. Сьогодні показники технологічності вітчизняної економіки є на порядок-два нижчими, ніж економіки Росії чи європейських країн (таблиця "Окремі порівняльні показники технологічності економіки країни"). Країна (яка за територією і чисельністю населення наближається до Франції), у кращому випадку, має показники технологічності на рівні малих Балтійських країн (співвідносних за розмірами, наприклад, з Харківською областю).

Окремі порівняльні показники технологічності економіки країни

	Україна	Латвія	Литва	Німеччина	Польща	Росія	Франція
Експорт послуг у сфері інформаційно-комп'ютерних технологій* (\$ млн.) (2003р.)	513	350	270	59000	2375	4400	37000
Високо-технологічний експорт (% промислового експорту)** (2003р.)	5	4	5	16	3	19	19

* Information Economy Report 2006. – http://www.unctad.org/en/docs/sdteecb20061fas_en.pdf.

** Human Development Report 2005. – <http://hdr.undp.org/reports/global/2005/>.

Україна залишається відстороненою від світових тенденцій і в організаційній частині інноваційної "присутності". Так, лише близько 4% заявок на видачу охоронних документів стосовно результатів новаторської діяльності реєструються за кордоном (з них більше 90% у Росії), решта – в Державному департаменті інтелектуальної власності України⁶³, що явно не достатньо для інтелектуального визнання України.

Однак, інноваційна присутність на глобальному рівні вимагає реєстрації і отримання відповідних документів у визнаних світових центрах США, Великої Британії, Німеччини, Японії. Лише в таких випадках можна сподіватись на затребуваність і визнання

інтелектуальних досягнень, інакше країна залишається "інтелектуально невідомою" (таблиця "Порівняльні реєстраційні показники інновацій"⁶⁴).

Порівняльні реєстраційні показники інновацій

	Отриманих патентів громадянами країни (на 1 млн. жителів)	Надходження від прав використання та ліцензій (\$ на одного жителя)
Україна	0	0,3
Латвія	0	1,9
Литва	15	0,1
Німеччина	274	51,7
Польща	22	0,7
Росія	105	1,2
Франція	183	66,3

На жаль, хоча коаліційний Уряд так само задекларував перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, проте складається враження, що його розуміння реальних напрямів дій залишається в рамках стереотипів. Так, відповідно до Бюджету-2007, з 10 млрд. грн., отриманих від приватизації з метою становлення інноваційно-інвестиційної моделі, значна частка буде спрямована:

- на житлово-комунальне господарство – 2,3 млрд. грн. (у т.ч., надання субвенції Києву на виконання функцій столиці – майже 0,6 млрд. грн.);
- на підтримку агропромислового комплексу – 1,9 млрд. грн.;
- у будівельну галузь – 1,4 млрд. грн. (у т.ч., пільгове кредитування окремих (!) категорій громадян 90 млн. грн.) тощо⁶⁵.

Звичайно, це важливі напрями фінансування, проте залишається сумнівним, що вони дійсно стосуються "інноваційно-інвестиційної моделі". Отже, найвірогідніше, реальне формування економіки знань, яка дедалі більше стає визначальною для соціально-економічного розвитку, залишатиметься поза увагою урядової підтримки.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що розвиток підприємництва в Україні значною мірою визначатиметься спрямованістю Уряду з самого початку 2007р., *по-перше*, сформувати і оприлюднити короткостроковий план дій і заходів з покращення умов ведення господарської діяльності, *по-друге*, визначити та оприлюднити середньостроковий план реального зниження податкового тиску на підприємства, в якому будуть чітко вказані заходи та терміни їх реалізації – з тим, щоб відповідні положення були враховані в Бюджетній резолюції 2008р., яка прийматиметься Верховною Радою у червні 2007р.

⁶¹ Зокрема, згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів "Про затвердження плану заходів щодо реалізації положень Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2004-2005рр." №651-р від 8 вересня 2004р., ще до кінця 2004р. Уряд (очолюваний нинішнім прем'єр-міністром) мав "сприяти прискоренню прийняття Законів України ... "Про єдиний соціальний внесок"". Указом Президента "Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва" №779 від 12 травня 2005р. також вимагалось "до 1 жовтня 2005р. внести на розгляд Верховної Ради України проекти законів: про єдиний соціальний внесок...". Відповідні акти див: <http://zakon.rada.gov.ua>.

⁶² Див. також: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.40.

⁶³ Див.: Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, перспективи. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.40.

⁶⁴ Human Development Report 2005. – <http://hdr.undp.org/reports/global/2005/>.

⁶⁵ Див.: Проект Закону України "Про Державний бюджет України на 2007р." – <http://www.minfin.gov.ua>.

6. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ СЕКТОР

Особливістю 2006р. стало помітне погіршення показників рахунку поточних операцій платіжного балансу. Уряд, серед своїх завдань, планує звернутися до так званого імпортозаміщення та підтримки експорту. Однак, реалістичність таких намірів і дій має зважуватися доцільністю та ризиками, оскільки нераціональне адміністрування в зовнішньоекономічній сфері не лише не підвищить конкурентоспроможність вітчизняної економіки, але й може призвести до негативних системних зрушень⁶⁶.

Торговельний баланс. Вперше за останні роки Україна у 2006р. матиме зовнішньоторговельний дефіцит. Сальдо зовнішньої торгівлі за дев'ять місяців 2006р., порівняно з відповідним періодом попереднього року, погіршилося майже на \$3 млрд., насамперед, за рахунок різкого зростання витрат на імпорт товарів (таблиця “Окремі показники торговельного балансу України”)⁶⁷. Причому, протягом усього 2006р. темпи зростання імпорту значно перевищували темпи нарощування експорту (за дев'ять місяців – 22,2% проти 10,4%, відповідно)⁶⁸.

Окремі показники торговельного балансу України,
\$ млн. (січень-вересень відповідного року)

	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2005р.	2006р.	2005р.	2006р.	2005р.	2006р.
Всього (товари і послуги)	29757	33204	28274	34528	1483	-1324
Товари	25260	27895	26148	31956	-888	-4061
Послуги	4497	5309	2126	2572	2371	2737

Однак, не лише загальні показники вказують на ризики подальшого погіршення торговельного балансу. Негативні тенденції починають проявлятися і в структурі торгівлі. **Україна починає втрачати експортні позиції, які вона мала традиційно і які вважалися досить міцними** (таблиця “Окремі показники товарної структури зовнішньої торгівлі”)⁶⁹. Так, якщо металургія і хімічна промисловість розглядалися як найбільш експортоорієнтовані галузі, а текстильна й агропромислова галузі також розширювали експортну спроможність, то сьогодні лише чорна металургія зберігає позитивну динаміку, хоча динаміка нарощування експорту галузі починає поступатися показникам зростання імпорту⁷⁰.

Окремі показники товарної структури зовнішньої торгівлі,
\$ млн. (січень-вересень відповідного року)

Окремі позиції згідно класифікації	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2004р.	2006р.	2004р.	2006р.	2004р.	2006р.
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	496	291	202	427	294	-136
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1 964	2 527	1 554	2 678	410	-151
IX. Текстиль та вироби з текстилю	655	685	709	984	-54	-299

Макроекономічні впливи у 2007р. Зважаючи на об'єктивні потреби подальшої торговельної

лібералізації (у т.ч., пов'язані зі вступом до СОТ), Україні слід бути готовою до подальшого зростання імпорту. Крім того, очевидно, товарний імпорт зростає тиме за рахунок вищої вартості енергетичного імпорту (насамперед, подорожчання газу, який є важливою складовою металургійної та хімічної промисловості). Водночас, експорт послуг, насамперед у газотранспортній сфері, який попередніми роками відчутним чином “компенсував” витрати на споживання газу, в найближчій перспективі не зможе зростати, оскільки вартість транзиту газу територією України зафіксована на сталому рівні. Таким чином, оскільки **структура зовнішньої торгівлі України не зазнає суттєвих змін, то у 2007р. варто очікувати подальшого погіршення зовнішньоторговельного сальдо.**

Однак, слід враховувати, що негативне торговельне сальдо не становить загрози для макроекономічної стабільності, якщо воно формується в умовах припливу інвестиційних капіталів (врізка “**На скільки небезпечним є торговельний дефіцит?**”), обсяги яких

НА СКІЛЬКИ НЕБЕЗПЕЧНИМ Є ТОРГОВЕЛЬНИЙ ДЕФІЦИТ?

Хоча існує висока вірогідність поглиблення у 2007р. негативного торговельного сальдо, проте значимість подібної нищівної макроекономічної тенденції не повинна перебільшуватися. Для динамічних країн, якими за правильної політики стають країни, що розвиваються, чи країни з трансформаційною економікою, характерним є негативне зовнішньоторговельне сальдо, що природно відображає потреби у сучасних ресурсах (для забезпечення конкурентного виробництва та інвестиційного наповнення) (таблиця “*Рахунок поточних операцій платіжного балансу*”)*.

Рахунок поточних операцій платіжного балансу,
% ВВП

	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.
Болгарія	10,1	-0,5	-5,0	-5,6	-7,3	-5,6	-9,3	-7,4	-7,6
Естонія	-11,4	-8,6	-4,4	-5,5	-5,6	-10,2	-13,2	-13,8	-11,0
Латвія	-4,7	-9,0	-9,0	-4,6	-7,6	-6,7	-8,2	-12,3	-10,9
Литва	-7,9	-11,7	-11,0	-5,9	-4,7	-5,2	-7,0	-8,6	-9,5
Польща	-3,7	-4,1	-7,6	-6,0	-2,9	-2,6	-1,9	-1,5	-2,1
Словаччина	-9,2	-9,6	-4,8	-3,5	-8,4	-8,0	-0,9	-3,4	-6,0
Угорщина	-4,5	-7,1	-7,9	8,7	-6,2	-7,2	-9,0	-9,0	-8,6
Хорватія	-12,5	-6,7	-7,0	-2,5	-3,7	-8,4	-6,1	-5,4	-5,0
Чехія	-6,2	-2,0	-2,5	-4,9	-5,4	-5,6	-6,2	-5,2	-4,8
Казахстан	-3,5	-5,5	-0,1	4,2	-4,0	-3,5	-0,2	2,3	1,8
Росія	-0,6	-0,8	11,3	17,2	10,9	9,0	8,2	10,2	11,4
Узбекистан	-4,0	-0,8	-0,8	1,6	-1,0	1,2	8,9	0,8	4,5
Україна	-3,0	-3,1	2,6	4,7	3,7	7,5	5,8	11,0	7,2

Динаміка рахунку поточних операцій платіжного балансу України більш подібна до відповідної динаміки Росії чи Узбекистану – країн, з високою експортною складовою енергоресурсів, аніж до європейських країн (котрі, є не менш відкритими для зовнішньої торгівлі, аніж Україна). Однак, вказане є відбиттям стрімких інтеграційних процесів, а приплив прямих іноземних інвестицій цілком задовольняє потреби фінансування виниклого дефіциту, а з тим і підтримки економічного зростання.

* Джерело: IMF World Economic Outlook. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/01/index.htm>. Див. також: Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, потреби. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.11.

⁶⁶ Див., зокрема: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.45.

⁶⁷ Див.: Звітний зовнішньоторговельний баланс України. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁶⁸ Див.: Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень-вересень 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁶⁹ Див.: Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень-вересень 2004-2006рр. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁷⁰ Для прикладу, за 9 місяців 2006р. експорт чорних металів зріс на 9,2% порівняно з відповідним періодом попереднього року, а їх імпорт – на 24,3% (за той же період). – Див.: Товарна структура зовнішньої торгівлі за січень-вересень 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

можуть бути достатніми для фінансування торговельного дефіциту⁷¹. Зокрема, в Україні протягом дев'яти місяців 2006р. чистий приплив прямих іноземних інвестицій досяг \$3,1 млрд., що дозволило зміцнити її валютну позицію навіть за відзначених вище умов зростання імпортих витрат.

Більш вагомим, ніж дефіцит сам по собі, є його чітке вномрування, насамперед, у питаннях ліцензування експортної та імпоротної діяльності, що унеможливить, або суттєво ускладнить не виважені бюрократичні зволікання та обмеження, які завдають значних втрат українським виробникам (як у випадку з експортом зерна у 2006р.⁷²). Слід визнати, що Уряд започаткував заходи, спрямовані на вдосконалення та підвищення прозорості експортно-імпоротної діяльності⁷³.

Крім того, хоча стабільність цін на російський газ політично задекларована, однак, владі потрібно бути готовою до нових цінових “збурень” у випадку, якщо Росія буде “недоволена” зовнішньою політикою України.

Однак, за умови поживавлення інвестиційної діяльності та залучення інвестиційних ресурсів, *по-перше*, показники платіжного балансу не матимуть кризових характеристик, *по-друге* – варто очікувати формування більш привабливої для української економіки структури зовнішньої торгівлі (врізка “*Географічні зміни в торгівлі країн Балтії*”).

ГЕОГРАФІЧНІ ЗМІНИ В ТОРГІВЛІ КРАЇН БАЛТІЇ

Послідовні ринкові реформи сприяють розширенню і покращенню зовнішньоторговельних зв'язків, а з тим – підвищенню якості розвитку країни. Для прикладу, головним джерелом економічного зростання у країнах Балтії в останні роки залишається внутрішній попит. Значне нарощування споживання, а також розширення експорту підприємств, як національних, так і створених за участю іноземного капіталу, сприяло прискореному зростанню імпорту, що утримувало високий торговельний дефіцит.

Однак, постійний приплив капіталів (у тому числі прямих інвестицій) сприяв географічній переорієнтації торговельних потоків на користь більш продуктивного експорту та імпорту (таблиця “*Розподіл експорту й імпорту країн Балтії*”). Як наслідок, всього за 10 років частка країн СНД у експорті країн Балтії скоротилася втричі, у імпорті – у 2,5 рази, при значному розширенні торгівлі з розвинутими країнами ЄС.

Розподіл експорту й імпорту країн Балтії,
% загального

	Експорт		Імпорт	
	1993	2002	1993	2002
ЄС-15	22,6	53,7	32,5	48,7
СНД	44,6	15,4	50,5	19,9
Країни Балтії	8,5	13,0	5,3	6,8
Інші	20,3	17,9	11,7	24,6

Джерело: Симонян Р. Страны Балтии в Евросоюзе. – Вопросы экономики, 2006, №11, с.120.

У короткостроковій перспективі Україні не слід очікувати суттєвого покращення торговельного поля в межах СНД. Зокрема, не варто розраховувати на суттєвий прогрес у вирішенні питання створення

повноцінної зони вільної торгівлі між Україною і Росією (у рамках чи поза рамками дії СОТ). Певним підтвердженням цього є те, що на Мінському самміті наприкінці листопада 2006р. на прохання Росії питання про забезпечення повномасштабного функціонування зони вільної торгівлі (між країнами СНД) було вилучене з порядку денного⁷⁴. Тому для влади має стати незаперечним, що, хоча СНД не може протиставлятися курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, проте “європейському” вектору сьогодні для України альтернативи, в контексті прискореного соціально-економічного розвитку, немає. Тим більше, що ЄС дійсно надає країнам можливості для стрімкого економічного розширення, навіть у “захисних” сферах і галузях (врізка “*Нові ринки для агропродукції*”).

НОВІ РИНКИ ДЛЯ АГРОПРОДУКЦІЇ

Після вступу країн Балтії до ЄС для їх сільськогосподарської продукції відкрилися нові ринки. Зокрема, обсяг продажів латвійської сільськогосподарської продукції на цьому ринку у 2005р. зріс у 2,8 рази, порівняно з 2003р. (країни Балтії стали членами ЄС з 1 травня 2004р.).

Крім того, приєднання до ЄС означало вступ країн Балтії до кола країн, де сільське господарство знаходиться в особливому становищі та підтримується прямими виплатами, експортними компенсаціями на сільгосппродукцію, інвестиціями у програми розвитку села тощо. Так, у 2005р. в рамках фінансової підтримки сільського господарства Латвії було перераховано більше \$1 млрд.

Джерело: Симонян Р. Страны Балтии в Евросоюзе. – Вопросы экономики, 2006, №11, с.119.

Негативне торговельне сальдо може привносити додаткові макроекономічні ризики, пов'язані з політичними вимогами перегляду валютної політики. Зокрема, якщо попередніми роками зовнішня торгівля сприяла наповненню валютних резервів і фінансовому зміцненню країни (на початок грудня 2006р. валютні резерви України сягнули \$21 млрд.), то в наступному році (у випадку стримування інвестиційної активності, а з тим – зменшення припливу інвестиційних капіталів) перед Україною можуть постати ризики, зумовлені вимогами не лише перегляду валютної політики, але й тиском на центральний банк у напрямі стимулювання окремих галузей чи пільгового кредитування через державні банки чи створення нового спеціального банку “реконструкції і розвитку”. Очевидно, що подібні дії можуть швидко призвести до макроекономічної дестабілізації, тому дієвість Уряду також визначається спроможністю не піддаватися подібним вимогам, які надходять від окремих впливових бізнес-груп.

7. БОРГИ

Хоч офіційний рівень державного боргу України, за міжнародними стандартами, є незначним, проте сьогодні закладаються суттєві ризики зростання боргів і заборгованостей на всіх економічних рівнях. Новий Уряд успадкував ряд якісних і структурних проблем у сфері державних запозичень⁷⁵, водночас не створивши

⁷¹ Див. також: Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, потреби. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.8, 24.

⁷² Див. зокрема: 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.47-48.

⁷³ Див. зокрема: Закон “Про внесення змін до Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність”” №360 від 16 листопада 2006р.

⁷⁴ Див.: СНД передумав вводити зону вільної торгівлі. – <http://www.pravda.com.ua/news/2006/11/28/51478.htm>.

⁷⁵ Див.: Рік діяльності нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2005, №12, с.8-9.

механізмів приборкання боргових проблем у внутрішньо-економічному середовищі.

Державний борг. Низький рівень довіри з боку як іноземних, так і національних інвесторів до державних цінних паперів, по суті, формував передумови для повного витіснення національних боргових інструментів на користь іноземних. Зорієнтованість економічних агентів на більш “дешеві” зарубіжні фінансові ресурси визначає і структуру формування зовнішнього боргу України. Зважаючи на те, що Україна протягом дев’яти місяців 2006р. не виходила на зовнішні ринки державних запозичень, суверенний борг країни знизився приблизно до 12% ВВП, або 27,7% в загальній структурі боргу (таблиця “Зовнішній борг України”⁷⁶). Водночас, розширення участі іноземних банків в економіці України, лібералізація доступу до зарубіжних фінансових джерел зумовили стрімке нарощування зовнішніх запозичень приватним сектором. Так, з червня 2005р. по червень 2006р. частка боргів, накопичених українськими банками, постійно зростала і на кінець періоду складала майже п’яту частину загального боргового обсягу, а частка довгострокових кредитів, наданих небанківським установам, зросла з 16% до 21,6% загального боргу.

Зовнішній борг України*, станом на			
	1 липня 2005р.	1 січня 2006р.	1 липня 2006р.
Валовий зовнішній борг, \$ млн.	33402	38818	41566
у тому числі, частка у загальному (%)			
сектор державного управління	34,7	31,9	27,7
банки	11,5	16,0	19,0
довгострокові кредити небанківському сектору	16,0	20,1	21,6

* У третьому кварталі 2006р. частка боргів держави склала 25,7%, боргів банків – 21,5%, довгострокових кредитів небанківських установ – 25,6%, а загальний валовий зовнішній борг зріс до \$45 млрд.

Одним з перших кроків коаліційного Уряду також стало звернення до зовнішніх боргових ринків. Так, вже у вересні 2006р. відбулося розміщення 12-річних облігацій (номінованих у швейцарських франках) обсягом \$384 млн., про яке стало відомо лише після самого розміщення, тобто Уряд з невідомих причин вдався до приховування своїх дій у борговій політиці.

У середині листопада Україна розмістила 10-річні облігації на \$1 млрд. (під 6,58%, з погашенням у 2016р.)⁷⁷. Слід визнати, що вказане розміщення відбувалося відповідно до визнаних процедур (із залученням до розміщення синдикату банків у складі *Credit Suisse, Deutsche Bank* і *UBS*) і стало достатньо прийнятним для України⁷⁸.

Водночас, існують також певні сумніви стосовно необхідності та ефективності вказаного заходу.

По-перше, нічого не відомо про потреби в залученні нових боргових коштів. Так, у вересні-жовтні 2006р. на рахунках Уряду в банківській системі знаходилося 18-20 млрд. грн. *По-друге*, Україна знову використала розміщення під фіксовану ставку, хоча сьогодні дедалі частіше практикується розміщення під плаваючу ставку, і у випадку зниження базових світових процентних ставок (що, за експертними оцінками, очікується через 2-3 роки після завершення нинішнього циклу помірної підвищення процентних ставок у США та ЄС), вартість обслуговування боргів також була б меншою⁷⁹.

Загалом, після осінніх боргових розміщень (і можливого додаткового розміщення приблизно \$300 млн. наприкінці грудня) зовнішній державний борг на кінець 2006р. складатиме приблизно 14-15% ВВП, що є цілком нормальним рівнем для забезпечення макроекономічної стабільності (врізка “В очікуванні нових кредитних рейтингів”).

В ОЧІКУВАННІ НОВИХ КРЕДИТНИХ РЕЙТИНГІВ

Міжнародні інвестори продовжують обережно ставитися до вкладання коштів в українську економіку. Так, згідно із заявою рейтингового агентства S&P, незважаючи на низький рівень зовнішнього боргу України і високі темпи її економічного зростання, агентство поки що не готове підвищувати її рейтинги, а також говорити про те, що в найближчому майбутньому їй будуть присвоєні ті інвестиційні рейтинги, які вже мають Росія і Казахстан. S&P висловлює занепокоєння, що, незважаючи на формування Антикризисної коаліції, політична ситуація в країні продовжує залишатися нестабільною, а державні інститути – слабкими.

Джерело: Ринок капітала. – <http://www.expert.ua/articles/9/0/2921/>.

Зорієнтованість на зовнішні запозичення, по суті, викреслює як альтернативу у борговій політиці розвиток внутрішніх боргових інструментів і, більше того, зумовлює високу вірогідність повної відмови від внутрішніх облігацій на користь зовнішніх.

Так, для фінансування дефіциту бюджету у 2006р. очікувалося залучити через ринок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) 4,5 млрд. грн. Проте, станом на кінець листопада, було розміщено облігацій лише приблизно на 600 млн. грн., при тому, що обсяг сплати за ОВДП з початку року перевищив 4,5 млрд. грн. І сьогодні не видно чинників зміни вказаних тенденцій. При цьому, так само як і для зовнішніх, Уряду доцільно було б започаткувати облігації з плаваючою ставкою доходності, насамперед – залежно від рівня інфляції, особливо в умовах її очікуваного зростання.

Слід визнати, що сьогодні для України вартість зовнішніх запозичень є меншою, ніж внутрішніх. Проте, *по-перше*, це справедливо лише в умовах стабільного курсу і низької інфляції (погіршення яких вимагатиме збільшення вилучень гривневих ресурсів для обслуговування зовнішніх боргів). *По-друге*, тактичні

⁷⁶ Джерело: Зовнішній борг України. – <http://www.bank.gov.ua/Balance/Debt/01072006.pdf>. Оцінка: Центр Разумкова.

⁷⁷ Див.: Україна розмістила десятирічні облігації на 1 млрд. дол. під 6,58% річних. – УНІАН, 16 листопада 2006р.

⁷⁸ На початок листопада доходність довгострокових облігацій США, які є базовим індикатором доходності, знизилася до 4,6-4,7% річних, а так званий спред українських облігацій знаходився на рівні 150 пунктів (хоча ще у вересні сягав 190). Тобто вартість розміщення вказаного випуску загалом відповідає ринковим умовам. – Див.: Ринок капітала. – <http://www.expert.ua/articles/9/0/2921/>.

⁷⁹ Зважаючи, що сьогодні процентні ставки зростають як у ЄС, так і в США, запозичення в поточному році може дійсно виявитися “дешевшим”, ніж у наступному. В такому випадку це потребує пояснень з боку Уряду, що могло б знизити критику на його адресу з приводу нарощування “боргового тягаря”. Втім, якщо Україна дійсно демонструватиме стійкий розвиток, то слід очікувати покращення інвестиційного рейтингу, а з тим – (разом із зниженням спреду) зниження вартості нових боргів. Тобто звернення до значних зовнішніх запозичень, за відсутності пояснень стосовно боргової урядової політики, не виглядає повністю зваженим.

міркування (стосовно нижчих вартісних показників зовнішніх запозичень) лише консервують незадовільний рівень внутрішніх фінансових ринків, оскільки орієнтація на зовнішні запозичення – уповільнює розвиток внутрішнього ринку позичкових капіталів і позбавляє учасників фондового ринку адекватного орієнтуру вартості капіталів, зменшує можливості для диверсифікації інвестиційних портфелів⁸⁰, а також погіршує можливості центрального банку в управлінні пропозицією грошей через так звані операції на відкритому ринку (врізка “Державні облигації у портфелях центробанків”).

ДЕРЖАВНІ ОБЛИГАЦІЇ У ПОРТФЕЛЯХ ЦЕНТРОБАНКІВ

У розвинутих країнах з міцними фінансовими і банківськими інститутами державні облигації, в особливості довгострокові, відіграють вагомий роль у формуванні пропозиції грошей (таблиця “Частка довгострокових державних цінних паперів, які знаходяться на балансах ФРС США і Банку Японії”).

Частка довгострокових державних цінних паперів, які знаходяться на балансах ФРС США і Банку Японії, 2004р., % загального

	ФРС США	Банк Японії
1-5 років	29	20
5-10 років	7	37
Понад 10 років	11	10
Разом	47	67

Економіка в таких умовах, по суті, отримує від своїх центральних банків “довгі” інвестиційні ресурси, які спрямовуються на фінансування різноманітних системоутворюючих програм. Такий механізм дозволяє:

- здійснювати пропозицію грошей відповідно до пріоритетних завдань економічної стратегії;
- формувати необхідні за обсягами і строками ресурсну базу, на основі якої розвивати важливі для економіки найбільш ресурсоємні довгострокові і низькодохідні напрями.

Джерело: Ершов М. Об актуальных экономических задачах. – Вопросы экономики, 2004, №12, с.13-14.

Загалом, у частині боргової політики важливо, щоб жоден Уряд не перекладав вирішення поточних проблем на наступні покоління і не створював передумов загрози макроекономічній стабільності.

Корпоративні борги та заборгованості. Поряд з незадовільним рівнем фінансових результатів діяльності підприємств, відбувається стрімке зростання корпоративних зовнішніх боргів, зумовлене як полегшенням доступу до зовнішніх ресурсів для українського бізнесу загалом, так і внутрішньо корпоративними ресурсами, отримуваними українськими підприємствами від материнських компаній за кордоном. Так, міжфірмовий борг усього за рік – з липня 2005р. по липень 2006р. – зріс більш ніж у 2,5 рази (з \$505 млн. до \$1341)⁸¹.

Звичайно, в умовах подальшої економічної відкритості державі не доцільно обмежувати доступ бізнесу до позичання коштів. Водночас, потрібна чітка система контролю за борговою позицією таких великих державних монополістів, як наприклад, НАК “Нафтогаз України”, оскільки у випадку фінансових ускладнень і загрози дефолту, держава не зможе відсторонитися від зобов’язань такого монополіста (врізка “Ризики для “Нафтогазу”). Тобто, хоча подібні корпоративні борги не належать до державних, проте вчасна і повна сплата їх залишається за державою.

РИЗИКИ ДЛЯ “НАФТОГАЗУ”

Однією з головних проблем України на ринках капіталу та боргових ринках залишається позиція Уряду стосовно боргової політики НАК “Нафтогаз України”. Так, у жовтні 2006р. рейтингове агентство *Fitch*, після звістки про підвищення з наступного року ціни на газ для України з \$95 до \$130 за 1000 м³, вдалося до перегляду її рейтингу в напрямі зниження. І хоча після надання компанією інформації, що підтверджувала її фінансову стійкість навіть після підвищення цін, агентство *Fitch* призупинило рейтинговий перегляд, проте як фінансові результати діяльності, так і борги компанії підтверджують високі ризики для боргової політики держави загалом. Як показав аудит, збитки “Нафтогазу” за минулий рік склали \$1,8 млрд., і хоч останнім часом ситуація дещо вирівнялася, проте це не дає підстав вважати компанію фінансово стабільною.

Детальніше див.: Волобоєв С. Зростаючі ціни на енергоносії: роль ринків капіталу України. – Національна безпека і оборона, 2006, №6, с.55-56.

Загострення боргової ситуації відбувається і на національному рівні, зокрема, в комунальній тепло-енергетичній сфері. Так, у листопаді підприємства комунальної теплоенергетики (КТЕ) спожили 1,1 млрд. м³ палива, сплативши при цьому лише 43% його вартості⁸². При цьому, обсяг заборгованості за листопад склав 437 млн. грн. (у листопаді 2005р. вказана заборгованість складала 95,4 млн. грн.), а з початку 2006р. загальна заборгованість усіх вітчизняних підприємств КТЕ досягла 933 млн. грн.

Хоча ситуація була прогнозованою і для її стабілізації Уряд прийняв спеціальну постанову про безумовність забезпечення розрахунків у комунальній сфері⁸³, проте навіть загрози відключення від поставок газу підприємств-боржників залишаються безрезультатними.

Найбільш вірогідним є погіршення стану розрахунків підприємств КТЕ в найближчій перспективі, оскільки вартість імпортованого газу зростає, що, своєю чергою, призведе до необхідності нового підвищення тарифів для сфери КТЕ. Водночас, **населення нарощуватиме борги за спожиті житлово-комунальні послуги**, що зменшить надходження до підприємств-виробників КТЕ (і зможе слугувати “виправданням” неможливості подальших розрахунків). А з тим – **неспроможність чи неготовність підприємств до сплати, найвірогідніше, стрімко зросте**⁸⁴.

⁸⁰ Див. також: Рік діяльності нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2005, №12, с.9.

⁸¹ Джерело: Зовнішній борг України. – <http://www.bank.gov.ua/Balance/Debt/01072006.pdf>.

⁸² Див.: Теплокомунэнерго наращивают долги за газ. – <http://www.economica.com.ua/oil/article/96768.html>.

⁸³ Див.: Постанова Кабінету Міністрів України “Про роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади із забезпечення економічного і соціального розвитку регіонів у січні-серпні 2006р., виконання Плану невідкладних заходів щодо подолання кризових явищ в економіці і соціальній сфері та завершення підготовки до роботи в осінньо-зимовий період” №1376 від 3 жовтня 2006р. – <http://www.rada.gov.ua>.

⁸⁴ Якщо підприємства стають боржниками за ціни газу в \$95 за 1000 м³, то ситуація, найвірогідніше, не покращиться за ціни \$130.

Восени намітилося певне покращення у взаєморозрахунках між підприємствами загалом. Хоча дебіторська і кредиторська заборгованість підприємств за дев'ять місяців 2006р. зросли на 18,5% і 16,0%⁸⁵, відповідно, проте водночас відбулося зниження обсягів прострочених заборгованостей, що є позитивним явищем⁸⁶. Так, станом на 1 жовтня 2006р., обсяг простроченої дебіторської заборгованості (62,9 млрд. грн.) склав лише 90,7% обсягу на початку року, а простроченої кредиторської (76,4 млрд. грн.) – 86,6% відповідного показника.

Очевидно, важливим завданням влади є **спрямованість заходів на зміцнення вказаних позитивних тенденцій, для чого необхідним є, по-перше, досягнення повноти розрахунків, по-друге – недопущення відновлення різноманітних взаємозалікових схем чи негрошових “сурогатів”**.

Податковий борг. Українські підприємства мають також значні обсяги прострочених боргів перед бюджетом. Урядом прийняте рішення стосовно необхідності скорочення податкового боргу перед державним бюджетом для підприємств, що належать до сфери управління органів виконавчої влади⁸⁷.

Зокрема, підприємства, які належать до системи Міністерства палива та енергетики, повинні до кінця поточного року погасити податкову заборгованість

перед державним бюджетом на суму 70 млн. грн. (у 2007р. – 544 млн. грн.), Міністерства вугільної промисловості – 30 млн. грн. (у 2007р. – 700 млн. грн.); Міністерства промислової політики – 40 млн. грн. (у 2007р. – 275 млн. грн.), Міністерства будівництва, архітектури і житлово-комунального господарства – 60 млн. грн. (у 2007р. – 434 млн. грн.), підприємства житлово-комунального господарства – 47 млн. грн. (у 2007р. – 390 млн. грн.). А найбільший боржник перед бюджетом – НАК “Нафтогаз України” – до кінця поточного року має погасити 380 млн. грн. податкового боргу перед державним бюджетом, і у 2007р. – ще 1,6 млрд. грн.

Однак, **практика повернення прострочених боргів і заборгованостей, у т.ч. перед державою, ще не набула стійкого характеру**. Більше того, економічні агенти не вбачають можливих змін на краще. Вказане повною мірою стосується заборгованостей, що виникли в економічних агентів у взаєморозрахунках з бюджетами попередніх років. Одним з інструментів вирішення бюджетних заборгованостей є перепродажі боргів третім сторонам за зниженою вартістю. Поки що вказані “переуступки” заборгованості перед державою не знаходять помітної підтримки бізнесу. Так, 28 листопада 2006р. на відкритому аукціоні Міністерства фінансів з продажу прав вимог погашення простроченої понад три роки заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії, не було реалізовано жодної угоди (хоча вартість відповідних векселів протягом аукціону була знижена до 60% номінальної вартості; загальна вартість таких векселів складала 151 млн. грн.)⁸⁸.

Сьогодні Україна стоїть на порозі відновлення нарощування боргів і заборгованостей в усіх сферах економіки, по суті, поступово скокуючись до країни боржників. Проте, досі не відпрацьовані категорії запобігання нарощуванню подібних негативних явищ.

Стрімке нарощування валового зовнішнього боргу означає, що до кінця 2006р. його рівень перевищить 50% ВВП. Хоча частка держави є незначною (14-15% ВВП), проте зростання зовнішніх корпоративних боргів підвищує фінансові ризики, на усунення яких будуть необхідні значні державні ресурси. Це стає складним випробуванням для влади в частині її здатності забезпечити фінансову, а з тим – економічну стійкість країни. ■

⁸⁵ Див. Дебіторська та кредиторська заборгованість на 1 жовтня 2006р. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁸⁶ Значне загальне зростання заборгованостей може відбивати позитивну економічну динаміку та полегшений доступ до фінансових ресурсів, а відтак, і можливості майбутніх розрахунків. Загрозливим для економічної стійкості є зростання саме прострочених заборгованостей.

⁸⁷ Див.: Розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо забезпечення скорочення податкового боргу” №565-р від 15 листопада 2006р. – <http://www.rada.gov.ua>. Див. також: Кабмін зобов'язав держпідприємства скоротити податковий борг перед бюджетом. – УНІАН, 20 листопада 2006р.

⁸⁸ Див.: Минфин на вчашнем аукционе на смог продать векселя по кредитам под госгарантии. – УНІАН, 29 ноября 2006г.

ПРОПОЗИЦІЇ

Для підвищення результативності та ефективності державної політики, спрямованої на забезпечення добробуту громадян, створення передумов стійкого економічного розвитку, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, владі доцільно спрямувати дії і вжити заходів у наступних сферах і напрямках.

В інституційній сфері:

- прискорити розробку Стратегії розвитку країни, яка повинна пройти публічну експертизу та публічне обговорення. На початку 2007р. Кабінету Міністрів представити на розгляд, а Верховній Раді ухвалити середньострокову Програму діяльності Уряду. Зважаючи на одночасну розробку щорічного Послання Президента до Верховної Ради, досягти узгодженості концептуальних положень вказаних документів;
- не приймати державних рішень і не вживати заходів (у т.ч., в межах бюджетного процесу), які не пройшли публічне обговорення і які:
 - суперечать чинному законодавству;
 - не забезпечені стабільними джерелами фінансування;
 - погіршують умови добросовісної конкуренції і суперечать завданням прискореної міжнародної інтеграції, у т.ч., в межах СОТ;
- припинити практику автоматичного прийняття Парламентом важливих рішень в економічній сфері, поданих Урядом. Забезпечити можливість вчасного ознайомлення та аналізу законодавчих актів, принаймні парламентарями. Вважати неприпустимим розгляд законопроектів, які депутати Верховної Ради отримують менше, ніж за три дні до проведення відповідного пленарного засідання. Нормативно впровадити положення, згідно з яким розгляду принципових документів мають передувати публічні парламентські слухання.

У макроекономічній сфері:

- вважати першочерговим завданням у забезпеченні макроекономічної стабільності скоординованість дій, заходів та інструментів монетарного і фінансового впливу для приборкування інфляції, недопущення розбалансування споживчих та інвестиційних ринків, погіршення реального добробуту громадян;
- обмежити практику адміністративного втручання в ринки та ціноутворення (включаючи встановлення обмежень торговельних надбавок). У випадку виникнення передумов для адміністративного втручання, визначати альтернативні напрями політичної дії і застосування

економічних важелів регулювання та стимулювання ринків (зокрема, у випадку загрози дефіциту на споживчих ринках, вдатися до заходів розширення відповідного імпорту або формування товарних резервів для інтервенцій на внутрішніх ринках). Такі напрями дій, крім посилення безпосередньо ринкових важелів, зможуть зменшити ризики зловживання, насамперед, на монополізованих ринках;

- для запобігання поширенню практики цінового адміністрування, законодавчо закріпити відмову держави від прямого втручання в ціноутворення (за винятком цін на продукцію природних монополій), що, хоча б могло й посилити цінові коливання на окремих ринках, проте слугувало б чітким сигналом ринкових намірів і дій влади. З метою запобігання монопольного цінового і тарифного зловживання у житлово-комунальній і транспортній сферах посилити публічність моніторингу та аналізу ситуації і дій влади (насамперед, на місцевому рівні);
- продовжити практику формування фінансової політики шляхом запровадження середньострокового планування в бюджетний процес, що дозволить покращити бюджетний процес загалом, звільнити його від політичного тиску. Підготовка, розгляд і затвердження бюджетів повинні базуватися на консервативних сценаріях соціально-економічного розвитку країни – з тим, аби не допускати розростання зобов'язань, виконання яких може бути ускладнене внаслідок погіршення економічної динаміки під дією непередбачених внутрішніх і зовнішніх чинників та шоків. Забезпечити прозорість розробки та виконання бюджетів не лише на державному (центральному) рівні, але й на рівні місцевих бюджетів. Інструменти фінансового стимулювання мають спрямовуватися на зниження податкового навантаження;
- не допускати впровадження суперечливих заходів, спрямованих на підтримку чи стимулювання окремих регіонів, галузей чи підприємств, без попередньої публічної експертизи та/або громадського обговорення їх доцільності. Встановити прозорі критерії утворення територій (зон), яким планується надати спеціальні (пільгові) режими діяльності, а також методики оцінки їх результативності та ефективності. Встановити єдині процедурні правила утворення відповідних режимів, що суттєво зменшить можливості

для “індивідуального” підходу. Аналіз доцільності впровадження таких зон має враховувати інтереси не лише окремих виробничих одиниць, але й загальний вплив на добробут і конкурентоспроможність країни;

- законодавчо визначити положення про державну допомогу, встановити єдині, чіткі та прозорі процедури надання та моніторингу використання державної допомоги, її інструменти, терміни, аналіз ефективності, з вимогою, щоб така допомога узгоджувалася з принципами ринкової економіки, не порушувала засад добросовісної конкуренції. Запровадити обов’язковий щорічний аудит (аудиторами, що відповідають міжнародним стандартам) господарської діяльності всіх суб’єктів господарювання, які користуються пільгами, на предмет відповідності способу використання пільг, та коштів, заощаджених через пільги. Результати аудиту повинні мати відкритий характер (за винятком окремих показників, які можуть становити комерційну таємницю);
- відмовитися від перегляду спрощеної системи оподаткування для малого та середнього бізнесу принаймні на три роки, з метою гарантування права на ефективне підприємництво громадян, активне включення всіх верств населення у продуктивну діяльність і на цій основі – підвищення добробуту;
- забезпечити повернення простроченої заборгованості за кредитами, наданими державою чи під державні гарантії.

У соціальній сфері:

- вважати першочерговим пріоритетним завданням у соціальній сфері – забезпечення належного виконання завдань соціальної підтримки в умовах різкого подорожчання житлово-комунальної сфери. Критерієм успішності реалізації завдань соціальної політики вважати відповідність результатів нормам і принципам Європейської соціальної хартії;
- розробити середньострокову стратегію реформування системи соціального захисту на основі реалістичних сценаріїв розвитку економіки, визначити нові соціальні пріоритети та зобов’язання, а також можливості їх забезпечення на основі стійких бюджетних доходів;
- зважаючи на наслідки цінового і тарифного шоку та необхідність недопущення різкого погіршення соціальних стандартів, гарантувати зростання мінімальних соціальних стандартів (мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму) принаймні на рівні динаміки ВВП. Водночас, провести “ревізію” кошика мінімальних соціальних стандартів, які держава зобов’язується безумовно надавати всім громадянам на всій території країни, а також визначити відповідність офіційного споживчого кошика фактичним витратам домогосподарств в умовах різкого зростання тарифів у житлово-комунальній сфері;

- послідовно підвищувати частку заробітної плати у структурі формування доданої вартості (ВВП), насамперед, за рахунок поступового зниження частки податкових вилючень. Прискорити впровадження єдиного соціального внеску, який зможе стати дієвим чинником легалізації підприємницької діяльності, наповнення соціальних фондів;
- забезпечити поступове, протягом 2007р., підвищення мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму осіб працездатного віку, який має враховувати регіональні особливості та обсяг якого має виключатися з доходів, що підлягають оподаткуванню;
- забезпечити державний і громадський моніторинг:
 - впливу ціни газу на добробут, зміну структури споживання населення, насамперед, незаможних верств населення, а також сімей з середнім рівнем доходів;
 - впливу інфляції на окремі категорії споживачів, зокрема працівників бюджетної сфери;
- визначити джерела коштів, необхідних для прискореного встановлення індивідуальних лічильників тепла в оселях. Впровадити моніторинг якості послуг у житлово-комунальній сфері на предмет їх відповідності зростаючим цінам, з дотриманням принципу, відповідно до якого покращення послуг має досягатися більшою ефективністю, а не більшими витратами на них. Не допускати централізованих відключень споживачів, щоб не завдати шкоди добросовісним платникам;
- послідовно поширювати практику адресності соціальної допомоги винятково на осіб (домогосподарств), які не в змозі самотійно забезпечити себе на рівні прожиткового мінімуму. Принциповим має стати врахування рівня доходів домогосподарств, а не їх професійні ознаки;
- сформувати публічну програму поступового зменшення пільг та їх монетизації, із врахуванням необхідності випереджального пояснення з боку влади доцільності вказаних заходів; утриматися від встановлення нових пільгових категорій, особливо таких, що передбачають пільги для посадових осіб високого рівня;
- визначити заходи подальшої лібералізації та розширення (в т.ч. за рахунок іноземного капіталу) фінансової інфраструктури, яка дозволить посилити стимули до заощадження та акумуляції коштів, що, своєю чергою, сприятиме формуванню середнього класу. Виробити систему податкових заходів, спрямованих на забезпечення додаткових стимулів відкритого розширеного фінансування житлового будівництва (зокрема, вилучення сплачуваних відсотків за отримані кредити на вказані цілі з-під оподаткування як доходу відповідної фізичної особи);
- не допускати впровадження програм будівництва соціального житла за рахунок подорожчання будівництва житла тими, хто сам готовий платити за себе.

У фінансовій сфері:

- оскільки збільшення податкових вилучень може мати пригнічуючий вплив на економічну динаміку, встановити чіткі обмеження на обсяги перерозподілу ресурсів (у структурі ВВП) через бюджетну систему (наприклад, рівнем 2006р.); усунути практику частих і важкопрогнозованих змін податкового законодавства, які вносяться в непередбачені законодавством терміни та/або в рамках бюджетного процесу;
- розробити та оприлюднити середньостроковий план реального зниження податкового тиску на підприємства, в якому будуть чітко вказані заходи та терміни їх реалізації, – з тим, щоб відповідні положення були враховані в Бюджетній резолюції на 2008р.;
- усі фінансові законодавчі ініціативи мають піддаватися аналізу на предмет не лише наповнення чи виконання бюджету, але і їх відповідності завданням сприяння економічному розвитку в середньостроковій перспективі, а також конкурентоспроможності країни;
- у практичному втіленні політики дотримуватися принципу, згідно з яким заходи реформування податкової системи не повинні погіршувати умови господарювання для суб'єктів, що є сумлінними економічними агентами (платниками податків);
- зважаючи на політизацію бюджетного процесу, численні спроби перегляду рішень, розглянути доцільність внесення змін у порядок розгляду і прийняття Державного бюджету. Зокрема:
 - предметом першого читання бюджету є обговорення прогнозу економічного, соціального та культурного розвитку та на цій основі – затвердження основних характеристик бюджету: доходів бюджету за статтями бюджетної класифікації; граничного обсягу дефіциту, якщо такий передбачається, і джерела його фінансування; на визначеній таким чином основі – загального обсягу видатків бюджету;
 - предметом розгляду бюджету у другому читанні є видаткова частина бюджету. Обсяг видатків планується лише в межах затверджених показників доходів бюджету та дефіциту. Не допускається коригування доходної частини чи дефіциту бюджету для забезпечення бажаних показників видатків. Зміни у видатковій частині припустимі лише в рамках загальних затверджених обсягів;
- з метою зміцнення регіонів та забезпечення самостійності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначити можливості:
 - зміни системи розподілу прибуткового податку, а саме: податок на доходи фізичних осіб має розподілятися між місцевими бюджетами як за місцем роботи, так і місцем проживання платника податків;
 - впровадити, як місцевий, податок на нерухомість, який стягається з власників нерухомості житлового, виробничого та невиробничого призначення; податок має сплачуватися

як фізичними особами (диференційовано, залежно від якості житла), так і всіма без винятку бізнес- та державними установами; на перших етапах впровадження податку його ставка може бути мінімальною (символічною).

У сфері бізнесу:

- зміцнити Раду підприємців при Кабінеті Міністрів як дієвий орган громадянського контролю за розробкою законодавчих, нормативних і регуляторних актів у частині підприємництва; визнати за доцільне обрання головою Ради представника партії, яка не належить до парламентської більшості;
- сформувати та оприлюднити коротко- та середньостроковий план дій і заходів з покращення умов ведення господарської діяльності;
- відмовитися від практики поширення державної монополізації та витіснення державою приватного сектору з ринків, утриматися від відновлення перехресного субсидіювання в межах державних монополій;
- в умовах довгострокової тенденції подорожчання енергоресурсів (насамперед, газу), забезпечити відкритість для моніторингу результатів реструктуризації промислових підприємств, підприємств житлово-комунальної сфери, результативності витрачання коштів на енергозбереження. При обґрунтуванні тарифів та їх публічному представленні надавати громадськості інформацію стосовно ефективності витрачання коштів підприємствами житлово-комунальної сфери, втрат ресурсів у ланцюгу поставок послуг від виробників до кінцевих споживачів;
- посилити дерегуляційну спрямованість державної політики. Послідовно зменшувати участь держави в економічних сферах, функціонування яких може бути забезпечено ринковими механізмами або неурядовими інституціями. Передбачати у Державному бюджеті необхідні кошти для проведення громадських обговорень регуляторних актів з метою запобігання їх негативному впливу на підприємницьке середовище. При розгляді у Верховній Раді чи Уряді питань регуляторної політики заслуховувати співдоповідь названої вище Ради підприємців;
- прискорити впровадження принципу “єдиного вікна” реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та “єдиного офісу” з отримання дозволів і погоджень з одночасним впровадженням моніторингу їх функціонування;
- для посилення стимулів добросовісного ведення бізнесу:
 - розширювати практику визнання “добросовісних підприємств”, які мають позитивні податкову та кредитну історії і які заслуговують на послідовне впровадження спрощеної системи контролю;
 - посилювати контроль податкової дисципліни великих підприємств (в т.ч., державних), насамперед, тих, що мають прострочені

заборгованості або проявили себе недобросовісними платниками податків;

- з метою попередження кризових явищ запровадити постійний державний моніторинг розвитку ринків; визнати неприпустимими (з відповідними штрафними санкціями) регіональні (міжобласні) обмеження вільного руху товарів, послуг і капіталів;
- відновити приватизаційний процес, утриматися від політизації приватизаційних процесів і процесів перерозподілу власності, гарантувати недоторканність прав власності. Для цього:
 - розробити стратегію ефективної приватизації, яка відповідатиме програмі реструктуризації економіки, сучасним економічним і політичним реаліям, забезпечить прозорість приватизаційних процесів;
 - на законодавчому рівні визначити чіткі, обґрунтовані та вичерпні критерії віднесення підприємств до таких, що не можуть бути приватизовані;
 - для державних підприємств-монополістів визначити нормативні заходи, спрямовані на їх часткову (в т.ч., із збереженням за державою лише “золотої акції”) або повну приватизацію;
- зважаючи на формування високих ризиків захоплення і примусового перерозподілу привабливих активів при приватизації підприємств разом із земельними ділянками, де розташовані такі підприємства, впровадити державний моніторинг подібних “схем” та виробити заходи запобігання порушенню чи конфлікту прав власності, що можуть виникати.

У зовнішньоекономічній сфері:

- з огляду на очікуваний вступ країни до СОТ і розширення потенційних зовнішніх конкурентних ринків збуту, забезпечити послідовне впровадження стандартів якості, що відповідають міжнародним;
- для забезпечення відкритої конкуренції на внутрішніх ринках послідовно розширювати надання імпортом товарам “національного” режиму, усунути дискримінацію стосовно імпортованих товарів (через різні ставки податків та акцизних зборів); поширити практику “єдиних вікон” для проходження митного оформлення товарів на всіх митницях з чітко встановленими термінами митних процедур;

- не допускати адміністрування на зовнішньоторговельних ринках з метою обмеження імпорту або досягнення позитивного торговельного сальдо. У випадку різкого погіршення торговельного сальдо вважати за доцільне дозволяти НБУ вдаватися до слабкої девальвації гривні, для чого проводити більш гнучку політику валютного курсу. Не допускати вимог перегляду валютної політики та унеможливити політичний тиск на НБУ, що здійснюється з метою збереження експортних позицій чи сприяння окремим галузям чи підприємствам або пільгового кредитування окремих виробничих сфер;
- для забезпечення інвестиційного сприяння визначити можливості цілеспрямованої підтримки інвестиційного та технологічного імпорту, убезпечивши його від зловживань шляхом розробки чітких критеріїв віднесення товарів до інвестиційних і посилення контролю дотримання названих критеріїв;
- продовжити послідовну лібералізацію процедури іноземного інвестування та руху капіталів. Не допускати обмежень на входження інвестиційного капіталу в жодну зі сфер чи галузей.

У торговій сфері:

- спрямувати увагу на розвиток внутрішніх боргових інструментів, визначити можливості розширення їх видів і типів, забезпечення їх інвестиційної привабливості (насамперед, ОВДП як потенційного базового інструменту фондового ринку);
- зважаючи на розширення недержавних запозичень, посилити контроль за місцевими та муніципальними борговими позиціями. Прийняття рішень про місцеві запозичення має передувати глибокий і всебічний аналіз не лише можливостей погашення та обслуговування боргу, але й альтернативних витрат таких запозичень, з урахуванням середньострокових бюджетних пріоритетів. Інформувати громадськість про умови та цілі запозичень. Законодавчо заборонити місцеві запозичення напередодні проведення виборів до місцевих органів влади (принаймні за півроку до їх проведення);
- виробити і впровадити жорстку систему контролю за борговою позицією великих державних монополій (таких, як НАК “Нафтогаз України”), оскільки у випадку фінансових ускладнень і загрози дефолту держава не зможе відсторонитися від їх зобов’язань, що виявиться додатковим тягарем для української економіки. ■

ДОДАТОК

РИЗИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Олександр ЖОЛУДЬ,
економіст Міжнародного центру перспективних досліджень

Ризики, з якими може зіштовхнутися Україна у 2007р., можна умовно розділити на три групи:

- ризики зовнішньої кон'юнктури;
- ризики невиконання бюджету;
- ризики грошово-фінансового сектору.

Ризики зовнішньої кон'юнктури. Одним з головних чинників зростання ВВП останніми роками була зміна умов торгівлі. Українська економіка є дуже відкритою і спеціалізованою, тобто існує невеликий перелік основних як експортних так і імпорتنних товарів. Для експорту – це метали, добриво та зерно; для імпорту – газ і нафта. Якщо станеться значне не прогнозоване коливання цін на ці товари, то відповідно зміниться й реальне зростання ВВП. Той факт, що основні експортери – металурги та хіміки – є найбільшими споживачами імпортованого газу, має пом'якшувати коливання цін через однокову спрямованість векторів змін експорту та імпорту, проте повної компенсації очікувати не доводиться.

Ризики невиконання бюджету пов'язані із закладеними в бюджет параметрами економіки, що дуже відрізняються від експертних оцінок (зростання ВВП, інфляція, сальдо платіжного балансу тощо), та суттєво звуженим полем для маневру після значного підвищення соціальних виплат у 2004-2005рр.

Ризики грошово-фінансового сектору. На монетарну політику впливатиме необхідність фінансування зростаючого дефіциту поточного рахунку за підтримки відносно стабільного курсу гривня/долар. Ми очікуємо поступової девальвації гривні у 2007р. з 5,05 до 5,30. Продаж валютних резервів НБУ зменшить емісію грошей та підвищить їх вартість. Швидке зростання споживчого кредитування та подальше викривлення валютної структури кредитів і депозитів підвищує ризик неповернення кредитів водночас із зростанням частки поганих кредитів у портфелях банків за зміни обмінного курсу. Відсутність кредитних історій більшості позичальників і закритість інформації щодо справжньої частки кредитів інсайдером у портфелі банків також посилюють внутрішню нестабільність банківської системи. ■

РІВНІ ПРАВИЛА ГРИ ТА ВИКОНАННЯ ЗАКОНІВ – ОСНОВНІ УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ ДЛЯ БІЗНЕСУ

Оксана КУЗЯКІВ,
виконавчий директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Що має бути пріоритетом економічної політики в частині створення сприятливого середовища для ведення бізнесу в наступному році? Дослідження ділових очікувань, що проводяться Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, свідчать, що **бізнес потребує насамперед зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці**, який стане дієвим кроком на шляху детінізації зарплати: цей захід відзначили в загальному переліку найбільша частина (89,6%) опитаних керівників промислових підприємств, так само найбільша частина

(72%) – поставили його на перше місце в рейтингу бажаних заходів¹.

Наступні заходи, які мають покращити бізнес-середовище, це:

- забезпечення виконання чинних законів;
- дотримання умов рівних правил гри для всіх;
- впорядкування повноважень контролюючих органів влади.

Причому, ці заходи мають здійснюватися в комплексі, оскільки лише в такому випадку вони будуть результативними.

Слід зазначити, що в цій сфері, за оцінками підприємців, протягом минулих двох років спостерігався

¹ Наводяться дані постійних кварталних опитувань керівників підприємств, що проводяться Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій (Див.: Квартальне опитування підприємств. – www.ier.kiev.ua).

певний прогрес, що безумовно можна віднести до активу Уряду та Президента у 2005р. та на початку 2006р. Але дії в цих напрямках повинні продовжуватись і в 2007р.: бізнес має бути впевнений, що держава забезпечуватиме рівні правила гри для всіх учасників ринку, дотримуючись принципів ринкової економіки. Саме тому дії влади, які стосуються запровадження спеціальних умов чи надання преференцій тим чи інших територіям, галузям тощо, мають бути прозорими та зрозумілими для бізнесу.

Уже традиційно викликає занепокоєння підприємців проблема **відшкодування ПДВ**. Практика невідшкодування ПДВ експортерам ще з 2004р. стала одним із важелів впливу на підприємства. За даними опитування у 2004р., 64,2% експортерів вказували, що стикалися з проблемами відшкодування ПДВ, а 6,2% – що

їм відмовили у відшкодуванні. У 2005р. ці показники зменшилися і становили 41,3% та 3,3%, відповідно. Протягом 2006р. подібна практика зберігалася.

Іншою проблемою, що викликає занепокоєння, є **пільги і преференції** одній частині бізнесу за рахунок іншої, тому високим ризиком для економіки є відновлення податкових привілеїв для тих чи інших галузей або територій. Скасування частини пільг і привілеїв для вільних економічних зон на початку 2005р. як крок, що позитивно вплине на діяльність підприємств, оцінювався кожним четвертим респондентом. Тому, якщо Уряд наполягатиме на відновленні преференцій, то відповідні заходи мають бути зрозумілими, прозорими та вимірюваними – інакше вони матимуть негативний вплив, що призведе до погіршення якості бізнес-середовища. ■

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ-2007: ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ ВТРАТИ

Валерій ЛИТВИЦЬКИЙ,

керівник групи радників

голови Національного банку України (НБУ)

За відповідних макроекономічних і політичних умов у 2007р.:

- зростання ВВП, ймовірно, буде нижчим від сформованого тренду 2000-2006рр. (у цей період середньорічне зростання ВВП складало 7,2%). Попередній прогноз зростання у 2007р. – 4-6%. Після отримання макроекономічних даних за IV квартал 2006р. та I квартал 2007р. прогноз буде уточнено до однозначної величини;
- інфляція споживчих цін (у вимірі грудень до грудня) не перевищить 9%. Вона може не вийти й за межу 8%, якщо антиінфляційна монетарна політика буде більш жорсткою, порівняно з 2006р., фіскальна – скоригована в напрямі зменшення бюджетного дефіциту, а тарифна – в напрямі обмеження зростання цін на комунальні послуги не більш ніж на 20%.

Умови реалізації прогнозу зростання ВВП:

1. стабільність або зменшення на 1-2% вартості кредитів;
2. утримання або зниження на 2% податкового тиску на інвестиції;
3. розблокування приватизації;
4. недопущення уповільнення росту номінальних доходів більш ніж на 1/5, порівняно з показником 2006р.;
5. максимально можливе використання вступу до СОТ для прискорення експорту;
6. виведення з кризи сільського господарства, нафтопереробки, нафтохімічної і легкої промисловості;
7. відновлення м'ясо-молочного експорту до Росії;
8. 2% зменшення рівня тінізації економіки.

Умови справдження інфляційного прогнозу:

1. обмеження росту тарифів рівнем 20%;
2. розширення імпорту після вступу до СОТ;
3. створення і вчасне використання резервів для інтервенції на ринку нафтопродуктів, хлібо- і м'ясопродуктів;
4. обмеження дефіциту бюджету рівнем 1,5-2%, його фінансування винятково коштами від приватизації;
5. утримання дефіциту поточного рахунку (або його профіцит) в межах \$1-1,5 млрд.;
6. зміцнення валютного курсу гривні на 1-2%;
7. заборона проінфляційних вербальних інтервенцій вищих посадових осіб Секретаріату Президента, Кабінету Міністрів, НБУ;
8. непідвищення податків, у т.ч. на доходи громадян;
9. зменшення "корупційного податку";
10. політична (відносна) стабільність.

Ризики втрати перспектив:

- політична дестабілізація;
- політичний тиск на НБУ;
- погіршення умов світової торгівлі (падіння цін на метал і зростання – на нафту та газ);
- труднощі адаптації хімічної промисловості до нових цін на природний газ;
- продовження стримування приватизації;
- неврожай;
- пандемія пташиного грипу;
- нові проблеми в економічних відносинах з Росією, Туркменістаном;
- звуження зовнішнього попиту за умови значного уповільнення зростання світової економіки;
- адаптаційний спад в окремих галузях після вступу України до СОТ. ■

ТРАНСФЕРТИ РЕГІОНАМ

Інна ЛУНІНА,

завідувач відділу фінансового та бюджетного прогнозування

Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

На 2007р. передбачено збільшити частку видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України до 44,7%, що, починаючи з 2000р., є максимальним показником. Таке збільшення значною мірою зумовлене збільшенням трансфертів місцевим бюджетам. Приблизно половина таких трансфертів (а саме – дотації вирівнювання) призначена для фінансування поточних видатків місцевих бюджетів, тобто є інструментом міжрегіонального перерозподілу доходів, який не створює внутрішніх стимулів для розвитку регіонів.

Позитивом Бюджету-2007, безумовно, є збільшення цільових трансфертів (субвенцій) інвестиційного спрямування, заплановані в обсязі понад 4 млрд. грн. Як і попередніми роками, субвенції інвестиційного характеру спрямовуються здебільшого на попередження аварій у житлово-комунальному господарстві, заходи з енергозбереження, будівництво трубопроводів, газифікацію населених пунктів, будівництво, реконструкцію, ремонт автодоріг тощо, тобто надаються за галузевим принципом та за пропозиціями депутатів (інакше кажучи, за суб'єктивними критеріями). Проте, існуючі форми і умови державної підтримки регіонів, спрямовані переважно на фінансування поточних видатків або "латання дірок" у системах життєзабезпечення, є неефективними з точки зору економічного розвитку

регіонів. Наглядним свідченням цього є, зокрема, те, що останніми роками практично не зменшуються регіональні диспаритети у виробництві валової доданої вартості на душу населення, а внесок регіонів, які отримують найбільші обсяги допомоги, у ВВП не зростає.

Підвищення результативності трансфертної політики потребує переходу від підтримки окремих секторів економіки регіонів до підтримки інтегральних програм розвитку регіонів, спрямованих на підвищення їх конкурентноздатності та покращення якості місцевого середовища. В рамках таких програм зусилля центральних і місцевих органів влади мають бути спрямовані на усунення перешкод для розвитку економіки регіону, пов'язаних з недостатнім забезпеченням інфраструктурою, обмеженими можливостями доступу до капіталу та якісної освіти, тобто на створення умов для активізації внутрішнього потенціалу регіонального розвитку.

Модернізація інфраструктури регіонів є довгостроковим завданням, яке не можна вирішувати за допомогою трансфертів, що визначаються річними бюджетами. Отже, розрізнені форми державної підтримки регіонів мають бути вбудовані у середньострокові програми регіонального розвитку (існуючі в окремих регіонах стратегії є здебільшого формальними документами без чітких кількісних критеріїв). Забезпечення послідовного виконання таких програм потребує також запровадження системи оцінки зусиль місцевих органів влади до досягнення цільових орієнтирів середньострокових стратегій. ■

ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Сергій МАКСИМЕНКО,

директор Інституту

"ЄвроРегіо Україна"

Сторінка "Уряд готує Програму своєї діяльності" на урядовому веб-порталі, станом на 5 грудня 2006р., не містить самої програми, зате сердечно запрошує громадськість надати до неї пропозиції. Однак, на маючи принаймні структури документа, досить важко зрозуміти, з яких питань чи тематик Уряд найбільше потребує допомоги громадськості.

Наразі питання вдосконалення регіональної політики, створення максимально сприятливих умов для регіонального розвитку мали б бути пріоритетними, оскільки задекларовані лідером парламентської коаліції – Партією регіонів. Формально коректні декларації з Програми Партії регіонів не підкріплені жодними програмними рішеннями. Окремі ж фрагментарні дії, за відсутності програмних документів, не дають можливості формувати зрозумілі очікування стосовно Уряду в контексті наближення до регіональної політики європейського зразка. Відтак відповідь на одне з найбільш важливих питань – чи має коаліційний Уряд розуміння того, що таке європейська регіональна

політика та в який спосіб її можна і потрібно впроваджувати в життя – однозначно негативна.

При цьому, слід зробити акцент на наступному: коаліційний Уряд (на відміну від попередників) має унікальну можливість, користуючись підтримкою законодавчого органу, не лише розробляти проекти законів та програм, але й практично гарантовано проводити їх через Парламент.

Однак, партія, яка сформувала теперішній Уряд та задекларувала інтенсифікацію євроінтеграційної роботи на всіх напрямках, могла б ретельніше вивчити, що таке європейська регіональна політика, для того, щоб грамотно складати програми для Уряду, котрий погоджується з тим, що Україна має стати членом Європейського Союзу. Отже, гасла "регіональної демократії" (що, безумовно, є частиною дещо більш широкого контексту) можуть мати практичну цінність лише за умови наявності інших, не менш важливих чинників.

По-перше, з боку держави (Уряду) має бути розуміння імперативу (необхідності) перенесення пріоритетів розвитку з галузевого підходу на цілісно-територіальний. Натомість, Уряд продовжує розглядати окремо взятий регіон як сукупність певної

кількості промислових підприємств (цей висновок підтверджує навіть формат та змістовне наповнення розділу “Потенціал регіонів” на веб-порталі Уряду).

По-друге, завдання регіональної політики повинні вирішуватись у комплексі із завданнями захисту довкілля, а повноцінним інструментом вирішення цих завдань може бути державна планова політика, а не засоби ринкової економіки.

По-третьє, в державно-правовому розумінні регіональна політика – це насамперед інструмент забезпечення конституційних прав громадян, незалежно від того, в якій частині країни вони проживають. Регіональні диспропорції (а їх не може уникнути жодна держава у світі), незалежно від рівня економічного розвитку та політичного устрою, не повинні призводити до суттєвої різниці рівня і якості, як мінімум, основних послуг, які надає громадянину центральний уряд та органи місцевого й регіонального самоврядування.

По-четверте, необхідно зберегти на найближче та середньострокове майбутнє унітарний характер української держави, що є однією з основних гарантій територіальної цілісності і збереження суверенітету в умовах можливого своєрідного тлумачення тих чи інших принципів федеративного устрою регіональними елітами (насамперед, адміністративно-управлінською).

Складається враження, що Уряд не здатен зрозуміти пріоритетність згаданих вище завдань у контексті європейської регіональної політики для України. Отже, перспективи імплементації адекватних принципів і підходів у 2007р. не викликають оптимізму. ■

ВСЕ БУДЕ ДОБРЕ: РАНО ЧИ ПІЗНО?..

Олександр Олійник,

голова правління аналітичної агенції “Українська марка”

Говорити про перспективи соціально-економічного розвитку країни на 2007р. сьогодні, коли ще немає затвердженого бюджету, немає впевненості в остаточних цінах на енергоносії, незрозуміло залишається ситуація з тарифами на комунальні послуги, невизначеною – доля СОТівської політики, справа досить невдячна. Проте, на певні суперечливі тенденції вказати можна.

По-перше, суспільство черговий раз переконалося в тому, що передвиборча риторика й об’єктивні економічні реалії – це абсолютно несумісні речі. У 2007р. обіцянки “покращення життя вже сьогодні” мають всі шанси бути “реалізованими”: варто лише врахувати, що ціна 1000 м³ газу в кращому випадку перевищить “лише” \$130, а тарифи на комунальні послуги – зростуть, як мінімум, утричі. У стрибку інфляції – сумнівів немає, але навіть комуністи (учасники Антикризової коаліції і захисники інтересів трудящих) не вважають таку перспективу антинародною. У Парламенті ж публічні суперечки будуть точитися навколо питань резонансних, хоча й малопродуктивних – рівня мінімальної зарплати, надання додаткових пільг малозабезпеченим, чергової підтримки вітчизняного виробника тощо.

По-друге, в наступному році, швидше за все, знову справдиться давня істина: скільки виконавчу владу не

годує байками про демократичні цінності, вона хоче ділити гроші, м’яко кажучи, в “ручному режимі”, який фактично не зможе проконтролювати ні Президент, ні Верховна Рада, ні тим більше громадськість. Проблема в тому, що “ручний режим” є сутністю і життєвою філософією нинішньої влади, і вже навіть не принципово – йдеться про мільярди інвестиційних ресурсів для оперативного використання Кабміном, як це передбачалося проектом Бюджету-2007, чи про якісь квоти на експорт зерна, якими буде опікуватися чиновник Мінагрополітики.

Ніби парадокс – наше законодавство формально наближається до європейського, але ми фактично продовжуємо жити за авторитарними “правилами”. А суспільство вміло відволікають, скеровуючи його енергію та залишки громадської активності на оманливі штучно культивовані цілі: референдум про НАТО, виконання Універсалу, ОУН-УПА, друга державна мова, ціни на газ... Ці та інші фрагментарно вирвані із загального контексту проблеми відволікають суспільство від головного – моральної деградації, оскільки фактична, а не декларована система суспільних цінностей, насправді діаметрально відрізняється від тієї, що сповідується у світі, що називається розвинутим і цивілізованим.

Якщо ж виконавча влада буде продовжувати контролювати Парламент – з одного боку та інформаційний простір – з іншого, то продовження таких тенденцій в наступному році можна прогнозувати практично безпомилково. ■

БЕЗПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ПЕРСПЕКТИВ?!

Іван РОЗПУТЕНКО,*професор, завідувач кафедри економічної політики
Національної академії державного управління при
Президентів України*

Протистояння між головними центрами підготовки та ухвалення управлінських рішень (Секретаріат Президента, Кабінет Міністрів, Верховна Рада, Рада національної безпеки і оборони) призводить до виникнення нових і реанімації старих механізмів здійснення владних повноважень. Процеси регіоналізації, приватизації, реприватизації, рейдерства, застосування контрасигнації, посилення на Меморандум порозуміння між владою та опозицією чи Універсал національної єдності є переважно українськими технологіями, які засвідчують не стільки демократичність, скільки слабкість державотворення, відсутність перспективного мислення та прогнозування.

Як відомо, стратегічний розвиток держави оцінюється в категоріях ефективності. Головним критерієм ефективності державної стратегії можна визнати національну безпеку, що розглядається як “стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз”. У нестабільних соціально-економічних системах, якою є Україна за багатьма показниками (конкурентоспроможності, стабільності, бідності, корумпованості тощо), національна безпека набуває специфічної та суперечливої форми – оскільки одним із напрямів стратегії держави є докорінні зміни економічних і політичних структур, що межують з їх руйнуванням. Керівництво, влада, які не ставлять високі цілей, не бачать шляхів, не виробляють стратегії

й тактики, не шукають джерел відсутніх і способів використання наявних ресурсів – приречені зійти з політичної арени.

За нинішніх умов дедалі більше проглядається безперспективність державної політики. Орієнтація економічної стратегії та суспільно-політичних програм на традиційні енергомісткі виробництва – важку промисловість, видобуток і переробку природних копалин – підтверджують сказане. Стосовно наукомістких виробництв (космічна, авіаційна, ракетобудівна галузі) – їх уже не можна вважати сучасними та високо-технологічними. Як залишки військово-промислового комплексу Радянського Союзу, вони досі спрямовані на разове виробництво унікальної продукції, включене не у світову економіку, а прив’язане до таких саме монопрофільних постачальників – російських або залежних від Росії підприємств.

Особливість українського сьогодення полягає в тому, що ареною боротьби стають державна політика та державний бюджет, головними учасниками боротьби – номенклатурні клани й олігархи, а їх інструментами – засоби державного втручання в економіку. Патріархальний тип мислення досі присутній на рівні державного управління та виявляється переважно в наданні привілеїв, ресурсів, доступу до влади. Відтак, держава не обслуговує інтереси суспільства, вона позбавлена контролю з його боку і займається перерозподілом зон впливу та доступу до ресурсів окремих фінансово-політичних і промислових угруповань. Утім, розподіл і боротьба за обмежені ресурси не можуть забезпечити довіру між політичними силами, а тому не можуть забезпечити і сталий соціально-економічний розвиток. ■

ПОГЛЯД НА ПРИВАТИЗАЦІЮ-2007

Олександр РЯБЧЕНКО,*директор Міжнародного інституту приватизації,
управління власністю та інвестицій*

Відома загальна спрямованість керівництва Фонду державного майна України (ФДМУ) на розвиток системи управління державною власністю одночасно з гальмуванням приватизації великих інвестиційно привабливих підприємств. У 2006р. така політика призвела не лише до невиконання плану приватизаційних надходжень до Державного бюджету (замість запланованих 2,1 млрд. грн. маємо лише 0,5 млрд.), а й до відсутності продажів, які могли б стати знаковими для української приватизації. Навіть скасовані конкурси (“Луганськтепловоз”, “Комсомольське рудоуправління”, “Укрнафтопродукт”) не могли претендувати на роль знакових.

На що варто очікувати у 2007р.? Немає сумніву, що Уряд є прихильником великої приватизації. Більше того, він вважає, що ФДМУ продаватиме багато. Верховна Рада підтверджує це прийнятим

Бюджетом-2007р., яким план надходжень від приватизації на збільшено, порівняно з минулорічним, у п'ять разів – до 10,587 млрд. грн. Одночасно Парламент затвердив Законом України “Про орієнтовний перелік об'єктів права державної власності, що підлягають

приватизації у 2007р.” близько 600 підприємств, а ФДМУ подав до Кабінету Міністрів нову Програму приватизації на 2007-2009рр.

Нібито всі “при зброї”, і процес піде, тим більше, що планується взяти найринковішого заходу – продажу підприємств разом із землею, на якій вони розташовані. Але... Власником землі стане не підприємство чи покупець 100% акцій, а перший з акціонерів, хто купить не менше 25% акцій підприємства, що продається разом із землею. Уявіть собі відносини між власником контрольного пакету акцій та власником блокувального пакету (25% + 1 акція), який також володіє земельною ділянкою. Матимемо жорсткі зіткнення, суди, поділ власності... Щоб не знімати

нову хвилю корпоративних конфліктів, держава буде змушена обмежитися продажем дрібних пакетів акцій на фондовому ринку.

Що ж пропонує новий проект Програми приватизації? Як пріоритети: продаж дрібних малоліквідних пакетів акцій, продаж збиткових і малоприбуткових підприємств, а для наповнення бюджету – продаж високоліквідних об'єктів. Враховуючи, що фіскальний продаж – найскладніший процес, можна прогнозувати, що наступного року буде знову домінувати розвиток системи управління державним майном, а справжня приватизація почнеться з III кварталу, коли стане реальною загроза невиконання плану приватизаційних надходжень до Державного бюджету. ■

РИЗИКИ ЗМЕНШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Богдан СЕНЧУК,

керівник програми розвитку приватного сектору
Аналітично-дорадчого центру ПРООН

Успіх наступних економічних реформ в Україні великою мірою залежить від наявності консенсусу між владою та громадянським суспільством. Проведення реформ вимагає відкритого діалогу, який стимулює їх глибше розуміння (особливо коли заходи реформування є непопулярними), сприйняття громадянським суспільством їх необхідності, а також підвищує відповідальність влади за результати їх реалізації. Відсутність активного діалогу в суспільному житті гальмує не лише перебіг самих реформ, але й призводить до спротиву реформуванню загалом.

За оцінками фахівців *World Economic Forum*, у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (*Global Competitiveness Index 2006*) Україна посідає 78 позицію з-поміж 125 країн світу, причому ця позиція у 2006р. є на 10 пунктів нижчою, порівняно з 2005р., – що характеризує її як одного з лідерів погіршення конкурентоспроможності разом з такими країнами як Нігерія (-18), Аргентина (-15) та Уганда (-10). Оцінка конкурентоспроможності бізнесу (*Business Competitiveness Index*) також є низькою – 81 місце серед 121 країни (між Нігерією і В'єтнамом).

У рейтингу Світового банку *Doing Business 2007*, попри певне вдосконалення нормативної бази у 2005р., Україна посіла лише 128 позицію зі 175 країн, проте ця позиція є на чотири пункти вищою, порівняно з попередньою оцінкою. Дещо покращилися показники, що стосуються започаткування бізнесу та отримання ліцензій на провадження певних видів господарської діяльності, але водночас спостерігається погіршення показників, що стосуються умов ведення зовнішньої торгівлі, отримання кредитних ресурсів, процедур закриття бізнесу та захисту прав інвесторів.

Враховуючи певні позитивні результати від започаткованого у 2005р. перегляду нормативного середовища, нагальною є потреба прискорення перегляду та систематизації законодавчих актів, що має супроводжуватися значним підвищенням ефективності та покращенням діяльності держави із впровадження в життя

нормативно-правових актів, які, своєю чергою, сприятимуть подальшому розвитку підприємництва.

Реалізація принципів державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності сприяє формуванню прозорих правил ведення бізнесу. Українське законодавство в цій сфері є достатньо прогресивним і надає можливість ведення відкритого діалогу влади та громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднань, наукових установ та консультативно-дорадчих органів. Відповідні права у здійсненні державної регуляторної політики чітко закріплені законодавством України. Зокрема, Закон України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” (2003р.) надає можливість вказаній категорії суб'єктів подавати пропозиції щодо підготовки проектів та перегляду регуляторних актів, брати участь у розробці їх проектів, подавати зауваження і пропозиції щодо оприлюднених проектів, брати участь у відкритих обговореннях питань регуляторної діяльності, відстежувати результативність регуляторних актів тощо. Тобто, вказані суб'єкти можуть бути практично рівноправними учасниками здійснення державної регуляторної політики.

Водночас, пасивне ставлення суб'єктів господарювання, їх об'єднань, наукових установ та консультативно-дорадчих органів до реалізації їх прав як учасника державної регуляторної політики призводить до зниження ділової активності, пошуку вирішення бізнесових інтересів шляхом сплати тіньових платежів, залишає можливість органам влади утримувати й надалі більш жорстке регулювання господарської діяльності, що в кінцевому рахунку спричиняє зниження інвестиційної привабливості української економіки, посилює корупційні

тенденції та зумовлює зниження конкурентоспроможності держави в цілому.

Терміново слід розробити, внести на розгляд та ухвалити зміни до Регламенту Верховної Ради стосовно обов'язковості аналізу регуляторного впливу проектів законодавчих актів, що надасть суспільству інформацію стосовно вигод і втрат, які містять підготовлені законодавчі акти, а також дасть відповіді на питання про те, які із суб'єктів господарювання зазнають втрат, а які – отримують вигоди від ухвалення того чи іншого закону. ■

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА 2007р.

Віктор СКАРШЕВСЬКИЙ,
керівник групи радників
Міністра економіки України

Оскільки в найближчі три роки в Україні не очікується загальнодержавних виборів, і влада не буде прагнути до передвиборчих популістських рішень, то це позитивний сигнал для економічних суб'єктів.

Підтвердження цього – Бюджет-2007, у якому підвищення соціальних витрат є співмірним з очікуваним економічним зростанням та інфляцією, тобто переважає здоровий економічний розрахунок, а не політична вигода. Як пам'ятаємо, у 2004-2005рр. боротьба за голоси виборців призвела до того, що у структурі доходів населення соціальні виплати перевищували надходження від заробітної плати.

Крім того, міжвиборчий період можна використати для активізації політично чутливих реформ – житлово-комунального сектору (не через механічне підвищення тарифів, а впровадження конкуренції на ринку надання відповідних послуг), соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я), пенсійної системи тощо.

Позитивним сигналом для економіки є також внесення "Укртелекому" та "Одеського припортового

заводу" до переліку підприємств, що підлягають приватизації вже у 2007р. Тобто, є підстави для сподівань, що в Україні відновляться приватизаційні процеси, фактично заморожені протягом останніх двох років.

Наступний рік може бути використаний для підготовки системної податкової реформи з 2008р., а також вчасного, до 15 серпня 2007р. (відповідно до Бюджетного кодексу) ухвалення змін до податкового законодавства. Тобто існує можливість не лише відокремити податкове і бюджетне законодавство (чого не вдалося досягти в поточному році), але й надати українському бізнесу можливість завчасно спланувати діяльність на наступний рік.

Основним ризиком у наступному році є загострення політичного протистояння в межах здійснення Конституційної реформи. Якщо найближчим часом не будуть прийняті і підписані Президентом закони про Кабінет Міністрів, про опозицію, про місцеве самоврядування та інші, то конфлікт між Президентом та Урядом продовжуватиметься. Якщо в попередній тривалий міжвиборчий період 2000-2002рр. відбувалося збурення суспільства через "касетний скандал", то у 2007-2009рр. таким чинником може стати незавершена політична реформа. ■

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ РОЗВИТКУ

Марина ШАПОВАЛОВА,
заступник директора Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України

Головне. Після незначного покращення структури чинників розвитку економіки у 2006р., наступного року економічне зростання знову забезпечуватиметься переважно зовнішніми чинниками. Зменшуються темпи зростання доходів населення (у т.ч., мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму). Також зменшується частка витрат на споживання у зв'язку зі зростанням ставки прибуткового податку з громадян та одночасним підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги.

У зв'язку з імовірним вступом України до СОТ посиляться конкуренція. Одночасно може покращитися якість товарів і послуг на внутрішньому ринку. Більш жорсткими стануть нетарифні форми

регулювання зовнішньої торгівлі (санітарні норми, стандарти якості).

Внаслідок припливу іноземного капіталу в банківську сферу зменшаться відсоткові ставки, а ризики у фінансовій сфері зменшаться, завдяки приходу до України іноземних страхових компаній. Відтак, фінансовий ринок стане більш цивілізованим.

Бізнес стає більш пристосованим до політичних криз та невизначеності. Зростає попит на енергозберігальні технології. Через подорожчання енергоресурсів, конкурентоспроможність національної економіки найближчим часом може дещо зменшитися, однак відбудуться принципові позитивні зміни у структурі собівартості виробництва.

Змінюється структура витрат домогосподарств, зростають ризики несвоєчасного повернення банківських кредитів, зменшується попит на житло, автомобілі й інші товари довгострокового користування. Очікується зменшення темпів зростання депозитів населення. Одночасно зростатиме приплив дешевших грошей із-за кордону, тому відсоткові ставки матимуть тенденцію до зниження.

Зростають валові резерви НБУ як наслідок припливу капіталів. Обмінний курс гривні до долара США зберігається майже стабільним, проте накопичується курсовий ризик (через запозичення переважно на зовнішньому ринку).

Щороку зростають ризики збільшення аварій в інженерній мережі житлово-комунального господарства, оскільки бюджетних коштів вистачає лише на поточний ремонт.

Зовнішній сектор. Сальдо рахунку товарів і послуг стане позитивним. Показники експорту зростатимуть, проте причиною цього може бути збільшення фіктивного експорту з метою відшкодування ПДВ. Темпи імпорту споживчих товарів і послуг сповільнюватимуться внаслідок зменшення споживчого попиту на непродовольчі товари.

Очікується позитивне сальдо рахунку капіталу через надходження від приватизації і припливу іноземних інвестицій у фінансовий сектор (банки, страхові компанії).

Відновлення вільних економічних зон (ВЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР) посилює ризики відпливу капіталів, зростання фіктивного експорту та нелегального імпорту.

Внутрішній сектор. Зростає вплив зовнішнього попиту за одночасного зменшення внутрішнього, погіршуються умови розвитку торгівлі та будівництва. Зберігається невизначеність цін на газ (не підписано довгостроковий договір з Росією), зменшується рентабельність виробництва, зростають ризики неплатежів і несвоєчасного повернення кредитів, а неплатежі за

енергоспоживання можуть призвести до банкрутства НАК "Нафтогаз України".

У зв'язку з можливим неврожаєм (внаслідок заморозків за відсутності снігу) зменшаться темпи виробництва м'ясо-молочної продукції і зростуть ціни на хлібобулочні вироби.

Темпи зростання доходів населення відставатимуть від темпів економічного зростання і продуктивності праці. Не покращаться умови для розвитку середнього бізнесу, тому процеси демократизації суспільства уповільняться, а в окремих регіонах набудуть зворотного напрямку.

На ринку нерухомості ціни можуть зменшуватися (внаслідок розширення пропозиції житла і збільшення частки "відкладеного попиту").

Бюджет. Зберігаються типові ризики внесення змін до Бюджету в напрямі зменшення доходів і збільшення видатків. Зокрема, відновлення ВЕЗ і ТПР на вимогу парламентської більшості та збільшення соціальних витрат на вимогу Президента можуть бути ухвалені вже в I кварталі 2007р.

У структурі видатків 2007р. помітно зросла частка так званих видатків розвитку (з 22% до 25,5%), але принципи, за якими використовуватимуться виділені кошти, непрозорі та неконкретизовані.

У реальному вимірі ні заробітна плата, ні прожитковий мінімум, який лежить в основі соціальних виплат, не зростатимуть. Збільшуватимуться ризики виникнення структурної заборгованості в бюджетній сфері. Водночас, інфляція, імовірно, буде вищою, ніж заплановано при складанні Бюджету. Тому за доходами Бюджет буде виконано, що дасть можливість профінансувати номінальні видатки, які, однак, будуть суттєво меншими за реальні виміри показників, затверджених у Бюджеті. ■

РИСКИ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В 2007г.¹

Ирина АКИМОВА,
генеральный директор Аналитического центра
“Бюро экономических и социальных технологий” (БЭСТ)

Валерий ГЛАДКИЙ,
ведущий эксперт
Аналитического центра “БЭСТ”

Прошедший год ознаменовался двумя шоками, которые наложили отпечаток на все социально-экономические процессы: нестабильность цены и поставок энергоносителей, а также затянувшийся процесс создания коалиционного Правительства, переросший в непрекращающийся конфликт между основными институтами власти.

Новое Правительство заявило о смене приоритетов в экономической политике и переходе от политики “проедания” к инвестиционно-инновационной модели стимулирования экономического роста. Намерения Правительства создать базу для устойчивого экономического роста на основе стимулирования инвестиционной деятельности заслуживают поддержки. С какими рисками на пути реализации этой стратегии предстоит столкнуться в 2007г.?

С нашей точки зрения, есть пять основных рисков, которые будут определять качество украинского инвестиционного климата и доступность источников финансирования инвестиций: усиление политической нестабильности; ослабление макроэкономической и фискальной стабильности; сокращение источников инвестиций; “торможение” реформ в области инвестиционного климата; нарастание социальной напряженности и слабая социальная поддержка реформ.

Риски политической дестабилизации

Сохраняется вероятность активизации усилий оппозиции, направленных на отмену конституционной реформы через обращение в Конституционный Суд. В случае нарастания политического противостояния в треугольнике “Президент – Антикризисная коалиция – оппозиция”, усилятся неопределенность перспектив государственной политики. Это может выразиться в затягивании принятия законов о политическом устройстве (законы о Кабинете Министров, центральных органах исполнительной власти, государственной службе, местных государственных администрациях) и в политизации законодательного обеспечения экономической политики. Важные законодательные инициативы в области экономической политики (закон о бюджете, приватизации и т.п.) уже подвержены влиянию политического фактора. Вероятное вето Президента принятого парламентом Закона о бюджете 2007г. может стать сигналом к эскалации политической дестабилизации.

Необходимость проведения структурных реформ и оперативного реагирования на экономические и социальные вызовы, генерируемые внешними и

внутренними факторами, означает высокую цену политической дестабилизации для общества и требует усилий всех заинтересованных сторон по достижению политического компромисса при сохранении и развитии демократических ценностей.

С одной стороны, усиление политических рисков нужно рассматривать как нормальное явление в условиях незавершенности политической реформы. Однако, с другой – минимизация политических рисков является *необходимым* условием для проведения последовательной экономической политики, основанной на стимулировании инвестиций, и соответственно, должно стать главной целью всех ветвей власти.

Риски ухудшения макроэкономической и фискальной стабильности

К числу внешних факторов, которые могут продолжать оказывать негативное влияние на развитие украинской экономики в 2007г., относятся:

- увеличение цены на газ;
- ухудшение условий внешней торговли.

¹ Наводиться мовой оригіналу.

Увеличение стоимости импорта энергоносителей (газа) до \$130 за 1000 м³ на границе Украины стало свершившимся фактом. В денежном выражении рост стоимости импорта составляет около \$2 млрд. Даже в случае сохранения условий поставки газа неизменными в течение всего 2007г., остается риск низкой адаптации украинских производителей (в частности, экспортеров) к приближению цен энергоносителей к уровню мировых.

Последние месяцы 2006г. свидетельствуют о нестабильности цен и спроса на традиционные статьи украинского экспорта. Постепенное охлаждение мировой экономики оказывает отрицательное влияние на условия торговли на рынке металлов на фоне усиления конкуренции. Ухудшение условий внешней торговли несет серьезные риски для украинской открытой экономики, в структуре экспорта которой преобладает продукция базовых отраслей (металлы, химия). Это риски связаны со следующими факторами:

- возможностью ухудшения сальдо счета текущих операций за счет сокращения экспорта на фоне роста стоимости импорта;
- сокращением добавленной стоимости и прибыли предприятий в базовых отраслях.

Помимо указанных факторов отрицательное влияние на внешнюю торговлю Украины в 2007г. (и соответственно, на темпы экономического роста) могут оказывать различные нетарифные ограничения на экспорт сельскохозяйственной продукции (как со стороны Российской Федерации, так и со стороны украинского Правительства, например, в виде квот на экспорт зерновых).

В случае дестабилизации платежного баланса, повысится давление на номинальный обменный курс в сторону его девальвации, что, в свою очередь, может ускорить инфляцию. Однако, основным фактором инфляции 2007г. останется рост стоимости импорта энергетических продуктов. Рост стоимости импортируемого газа продолжит давление на цены и будет трансформироваться в инфляцию услуг и рост цен производителей. Снижение риска высокой инфляции

будет напрямую связано с реализацией серьезных мер по энергосбережению и энергоэффективности.

Сохраняются риски фискальной дестабилизации в 2007г., которые связаны с такими факторами:

- **высокой вероятностью ветирования Президентом Закона о бюджете 2007 г.** В этом случае бюджет будет исполняться в ручном режиме, что чревато резким ухудшением управляемости государственными финансами при потере контроля за расходами бюджета;
- **сокращением доходной части бюджета** за счет недопоступлений по налогу на прибыль и неналоговых платежей предприятий, связанных со снижением рентабельности производств в условиях роста цен на энергоносители. Остается высокой вероятность того, что на фоне сохраняющегося высокого фискального давления сокращение поступлений по налогу на прибыль не будет компенсироваться ростом внутренних налогов на товары и услуги (НДС и акцизы), несмотря на рост импорта потребительских товаров;
- **увеличением расходной части бюджета.** Во-первых, возможное повышение уровня минимальной заработной платы в контексте инициативы Президента о повышении прожиточного минимума в бюджете 2007г. потребует увеличения межбюджетных трансфертов. Во-вторых, высокая вероятность дальнейшего повышения тарифов на услуги ЖКХ в 2007г. создает риски роста целевых трансфертов из центрального местного бюджетам на компенсацию расходов по социальной помощи и субсидиям на оплату стоимости услуг. Оба фактора могут привести к пересмотру инвестиционной составляющей расходов бюджета в сторону понижения.

Сохраняющиеся риски фискальной дестабилизации 2007г. несут в себе **не только потенциальную опасность сокращения государственных инвестиций, но и угрозу повышения административного давления на бизнес** для обеспечения запланированных доходов бюджета.

Риски сокращения внешних и внутренних источников инвестирования

Указанная группа рисков связана со следующими обстоятельствами:

- **возможным сокращением располагаемой прибыли предприятий, используемой на внутренние инвестиции.** Основные риски сокращения прибыли в экономике в 2007г. останутся неизменными. Это рост издержек, связанный с ростом цен на энергоносители и повышением уровня минимальной заработной платы; вымывание оборотных средств предприятий при сохранении просроченной задолженности по возврату НДС; высокая фискальная нагрузка. Поскольку доля собственных средств предприятий в источниках финансирования инвестиций по-прежнему превышает 60%, сокращение располагаемой прибыли может оставаться существенным тормозом на пути стимулирования инвестиционной деятельности;

- **возможным сокращением объемов государственных инвестиций в 2007г.** Хотя объем бюджетных капитальных вложений в бюджете 2007г. увеличен, по сравнению с 2006г., на практике он может оказаться меньше запланированного уровня. Повышение текущих расходов бюджета в результате повышения прожиточного минимума, минимальной заработной платы и бюджетных социальных трансфертов повышает риски сокращения капитальных расходов бюджета, финансируемых по остаточному принципу. Кроме того, в будущем году не предвидится качественного улучшения системы планирования государственных инвестиций и управления закупками капитальных товаров из средств бюджета. Риски провала координации капитальных инвестиций резко повышаются в случае блокирования (ветирования) Президентом Закона о государственном бюджете 2007г.;
- **неясными перспективами расширения инвестирования за счет кредитов коммерческих банков.** Экспансия потребительского кредитования коммерческими банками, уменьшение ликвидности банковского сектора и дисбалансы валютной структуры пассивов и активов коммерческих банков в 2006г. внушают серьезные опасения относительно перспектив роста коммерческого кредитования производственного сектора.

Риски для перехода к инвестиционной модели стимулирования экономического роста 2007г. Указанные риски связаны с сохранением неблагоприятного инвестиционного климата, и в этом контексте:

- **серьезной проблемой остается слабая защита прав частной собственности.** Хотя риски реприватизации существенно уменьшились, проблемы коррупции в органах власти, неэффективность судебной системы в обеспечении выполнения коммерческих контрактов остались неизменными. Отсутствие видимого прогресса в этой области будет одним из самых серьезных факторов, сдерживающих инвестиционную деятельность;
- **планы Правительства по реализации политики “точечных” интервенций по стимулированию инвестиций посредством СЭЗ/ТПР увеличивают риски ухудшения инвестиционного климата в 2007г.** Предоставление налоговых преференций, *во-первых*, сузит базу налогообложения налогом на прибыль предприятий, что приведет к усилению фискальных дисбалансов, *во-вторых*, усилит неравномерность в распределении фискальной нагрузки на бизнес между секторами и территориями;
- **в условиях повышенного инфляционного давления существенно повышаются риски усиления административного вмешательства в экономическую деятельность предприятий** в виде установления граничных надбавок в торговле, индикативных цен и предельных тарифов, введения ограничений на свободное перемещение социально чувствительных товаров повседневного спроса на внутреннем рынке и т.д.

Нарастание социальной напряженности и слабая общественная поддержка реформ

Дополнительным риском реализации стратегии правительства на стимулирование инвестиций может стать **неприятие украинским социумом идеи об умеренном росте потребления.**

Бюджетный процесс 2007г. показал, что Правительству трудно противодействовать политическому давлению оппонентов, отстаивающих идеологию экономического роста за счет роста внутреннего спроса. Кроме того, украинское общество демонстрирует неприятие снижения темпов роста доходов, которые были резко увеличены на волне социального populизма 2005-2006гг. Потенциальными рисками 2007г. является усиление структурных дисбалансов на рынке труда, а также усиление социальной напряженности, вызванной ростом тарифов в секторе ЖКХ. Завоевание поддержки населения потребует убедительной программы реформ в социальном секторе экономики.

Для минимизации факторов рисков необходимо реализовать комплекс рыночных мер экономической политики в условиях ценовой стабильности и предсказуемости государственной политики:

- стабилизировать и снизить политическую напряженность и завершить политическую реформу принятием законов о Кабинете Министров, центральных органах исполнительной власти;
- обеспечить вступление Украины в ВТО в кратчайшие сроки и активизировать переговоры по созданию зоны свободной торговли с ЕС;
- сосредоточить усилия на обеспечении стабильной макроэкономической среды в среднесрочной перспективе. Для этого: (а) проводить взвешенную бюджетно-налоговую политику, не допускающую роста дефицита бюджета; (б) реализовать умеренный рост заработных плат и доходов в соответствии с динамикой роста ВВП и производительности труда; (в) реализовать экономически обоснованную тарифную политику в энергетике;
- обеспечить фискальную устойчивость за счет улучшения администрирования налогов и сборов;
- усилить банковский надзор и гарантии вкладчиков. Рассмотреть возможности повышения учетной ставки НБУ для минимизации кредитной экспансии;
- юридически зафиксировать неприкосновенность права частной собственности и прекратить реприватизационную риторику;
- провести детальный анализ выгод для частного сектора и фискальных издержек восстановления СЭЗ/ТПР;
- ограничить нерыночные методы вмешательства на внутреннем рынке товаров и услуг с целью контроля за инфляцией;
- **пересмотреть политику трудовых ресурсов и миграции для минимизации рисков дефицита рабочей силы в перспективе.** ■

ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ

Едільберто СЕГУРА,
головний економіст міжнародної
організації Bleyzer Foundation,

Олег УСТЕНКО,
старший економіст міжнародної
організації Bleyzer Foundation

Сергій КАСЬЯНЕНКО
економіст міжнародної
організації Bleyzer Foundation

Незважаючи на політичну нестабільність та суттєве підвищення ціни на газ, економіка України у 2006р. демонструє високі темпи зростання. Утім, пожвавлення промислового сектору на фоні стабільного зростання світових цін на сталь свідчить про надзвичайну уразливість економіки до можливих негативних коливань світових цін на продукцію, яка експортується з України. Саме тому, забезпечення стійкого та довготривалого економічного зростання спирається на потенціал країни залучати інвестиції у національну економіку, який в першу чергу визначається якістю інвестиційного клімату в Україні. Тому, Уряд має докласти максимум зусиль для усунення існуючих недоліків, що суттєво погіршують інвестиційну привабливість країни.

Ризики реального сектору

На фоні тривалої політичної нестабільності та докорінного перерозподілу повноважень у виконавчій владі українська економіка з початку 2006р. демонструє високі темпи зростання. В січні-жовтні реальний ВВП зріс, порівняно з відповідним періодом попереднього року, на 6,5%, лише в жовтні збільшившись на 9%. Стійке зростання реального сектору ґрунтується на високих показниках роздрібної та оптової торгівлі (за перші десять місяців 2006р. додана вартість у цьому секторі збільшилася на 15%), транспорту (9,5%), будівництва (8,4%) та промисловості (5,3%). І хоча додана вартість у сільському господарстві зменшувалася внаслідок порівняно нижчого врожаю, темпи падіння в галузі в січні-жовтні склали лише 0,7%.

Динамічний сукупний попит, разом із швидко зростаючими інвестиціями та споживанням, а також збільшенням попиту на зовнішніх ринках, і надалі сприятимуть збільшенню виробництва. Помітне зростання інвестицій (у січні-жовтні інвестиції в основні фонди збільшилися на 16,1%, проти 3,4% у січні-жовтні 2005р.) пояснюється як більш високими темпами зростання національної промисловості, так і більш активними заходами з модернізації застарілого промислового обладнання. Крім того, дещо нижчі темпи зростання імпорту (22,1%) та прискорене зростання експорту (11,6%) пом'якшили негативний вплив дефіциту зовнішньої торгівлі на динаміку ВВП.

Хоча дефіцит зовнішньої торгівлі з початку року збільшувався, сягнувши у вересні \$1,32 млрд., дефіцит рахунку поточних операцій за результатами року не повинен бути значним. Утім, суттєва вразливість позицій України до коливань світових цін на основні енергоресурси на зовнішніх ринках містить загрозу для макроекономічної стабільності. Цей ризик впливає з незбалансованої структури української зовнішньої торгівлі – в експорті переважають товари з низьким ступенем доданої вартості (зокрема, металургійна та хімічна продукція), тоді як імпорт головним чином складається з нафти, природного газу та виробів з високим ступенем доданої вартості (споживчі товари, продукція машинобудування та промислове обладнання).

Як наслідок, будь-які несприятливі зміни на зовнішніх ринках, що суттєво впливають на світові ціни на продукцію (насамперед, сталь), яку експортує Україна (наприклад, уповільнення економічного зростання у світі або в регіонах, на які припадає основна частина українського експорту), створюють негативний вплив на національну промисловість.

З іншого боку, імпорт стимулюється внутрішніми інвестиціями та споживчим попитом. Збільшення реальних доходів населення та зростання промислового виробництва, разом з підвищенням реального обмінного курсу, забезпечують досить високі темпи зростання імпорту. Крім того, імпорт значним чином залежить від збільшення цін на енергоносії. І хоча подорожчання природного газу в 2006р. національна промисловість перенесла порівняно безболісно, завдяки зростанню світових цін на сталь та здешевленню нафти, стрибок цін на імпортований газ може більш помітно обмежити економічне зростання в наступні роки через надзвичайно енерговитратну структуру виробництва української економіки. Крім того, існуюча географічна обмеженість української зовнішньої торгівлі значним чином стримує здатність України до ефективної диверсифікації глобальних і регіональних ризиків.

Фінансові ризики

Протягом 10 місяців 2006р. Уряд стримував бюджетний дефіцит і державний борг на відносно низькому рівні. На кінець жовтня 2006р. дефіцит державного бюджету становив 0,7% ВВП, а державний борг не перевищував \$14,4 млрд. Водночас, Бюджет-2006 був перевантажений видатками на споживання, що складало близько 80% усіх бюджетних видатків. Очевидне викривлення державного бюджету в бік споживання змушувало Уряд зберігати високі податки, що створювало додатковий тиск на приватний бізнес. Тому важливим завданням Бюджету-2007 було зменшення податкового навантаження на приватний сектор за рахунок зменшення рівня державного споживання.

Хоча проект Бюджету-2007 передбачає, що дефіцит залишатиметься у прийнятних межах, не перевищуючи 2,5% планового річного ВВП, фінансові орієнтири виглядають складними. Загальні ризики для

Бюджету-2007 пов'язані з тим, що бюджет складався на основі оптимістичної макроекономічної оцінки Уряду, яка передбачала зростання ВВП на 6,5% та відносно невисокі річні темпи інфляції – 7,5%. Якщо фактичні макроекономічні показники 2007р. значно відхиляться від очікуваних, то бюджетний дефіцит може перевищити урядовий прогноз у 15,15 млрд. грн.

Нинішня невизначеність ціни на газ у 2007р. спричиняє додаткові фінансові ризики. Хоча урядові капіталовкладення в проекти енергозбереження є пріоритетними за визначенням, їх важливість ще більше зростає, якщо газ дорожчатиме у другій половині 2007р. Проте, загальну суму фінансових трансфертів місцевим бюджетам на заходи енергозбереження та фінансування науково-дослідних робіт в енергетиці, яка становить близько 800 млн. грн. (або 4,8% усіх бюджетних витрат у 2007р.), буде дуже важко збільшити, якщо виникне нагальна потреба спрямувати більше коштів на проекти енергозбереження.

З точки зору фінансової політики, стурбованість також викликають:

- збільшення мінімальних зарплат;
- збільшення галузевих субсидій;
- відновлення податкових пільг для підприємств, що діють у спеціальних економічних зонах.

Ризики грошово-кредитної політики

Динаміку інфляції у 2006р. визначали переважно збільшення споживчого кредитування, ліберальна фінансова політика та подорожчання природного газу. У листопаді споживчі ціни зросли на 10,6% з початку року, тоді як індекс цін на послуги стрибнув на 46,2% внаслідок підвищення комунальних тарифів. Перед Національним Банком України (НБУ) стоїть складне завдання досягнення двох конфліктуючих цілей: підтримка курсу національної валюти та таргетування інфляції. В умовах швидкого зростання доходів населення і значного дефіциту бюджету, які загрожують зовнішньоекономічній збалансованості та ціновій стабільності, НБУ слід прискорити зусилля з впровадження політики таргетування інфляції. Крім того, з огляду на зростання ціни на газ, особливого значення набуває покращення взаємодії між Урядом та НБУ з метою забезпечення цінової стабільності. При цьому, фінансова політика має бути спрямована на мінімізацію можливих негативних впливів, що збільшують сукупний попит.

Зростання банківського кредитування, що спостерігається останнім часом, загрожує стабільності українського фінансового сектору і вимагає кращого регулювання з боку НБУ. І хоча регуляторні вимоги в банківському секторі були нещодавно посилені, швидке зростання кредитів як в іноземній, так і в національній валюті наражає фінансовий сектор на серйозні ризики, включаючи погіршення якості кредитного портфелю комерційних банків та незбалансованість структури активів і пасивів у різних валютах.

Нарешті, очевидно, що фіксований обмінний курс заважає повноцінному розвитку фінансового сектору і уповільнює запровадження ефективних інструментів хеджування валютних ризиків, надалі гальмуючи запровадження політики таргетування інфляції в Україні. Крім того, інтервенції НБУ на валютному ринку збільшують надлишкову ринкову ліквідність і суттєво підвищують вартість операцій НБУ зі стримування ліквідності на грошових ринках.

Як зменшити ризики, що впливають на інвестиційний клімат

Аналіз інвестиційного клімату в Україні, порівняно з бізнес-середовищем у сусідніх країнах, свідчить про її досить пристойне місце серед зазначених країн¹. Водночас, для покращення інвестиційного клімату Уряду слід докласти серйозних зусиль для вирішення наступних завдань.

1. Реформа державного управління є ключовою реформою, яка в першу чергу необхідна для уможливлення та полегшення продовження інших ринкових трансформацій, які мають пожвавити інвестування у країні.

2. Попри відносно стабільну макроекономічну ситуацію, чималі зусилля потрібні для забезпечення більш сталого економічного розвитку, а саме:

- здійснення розсудливої фінансової політики, вільної від політичних мотивів і ґрунтованої на середньостроковій стратегії;
- підготовка умов для здійснення грошово-кредитної політики, спрямованої на таргетування інфляції;
- прискорення реформ у сільському господарстві для запобігання постійного дисбалансу сільсько-господарських ринків;
- подальше зменшення торговельних бар'єрів.

3. Уряд має забезпечити стабільність і передбачуваність законодавчої бази.

4. Слід вжити наступних заходів з лібералізації та дерегуляції підприємницької діяльності, оскільки спрощення процедур відкриття та закриття підприємств, обмеження кількості ліцензій та дозволів, забезпечення чіткої, простої і прозорої системи перевірок є ключовими умовами залучення іноземних інвесторів.

5. Уряд має вжити заходів для покращення системи корпоративного управління та захисту інтересів інвесторів. Також необхідно:

- прискорити приведення українських стандартів бухгалтерського обліку у відповідність з міжнародними стандартами;
- покращити зовнішній та внутрішній аудит фінансів та операцій підприємств;
- усунути невідповідності між Цивільним та Господарським кодексами;
- запровадити чіткі правила оприлюднення інформації про відкриті акціонерні товариства;
- загалом покращити виконання законів в країні.

6. Слід докласти зусиль до лібералізації зовнішньої торгівлі та міжнародного руху капіталу, зосередившись на остаточному вступі до СОТ та початку переговорів про зону вільної торгівлі з ЄС.

7. Подальше зміцнення українського банківського сектору та сприяння розвитку небанківських фінансових установ.

8. У центрі уваги повинна залишатися боротьба з корупцією, яка, попри певний прогрес, і надалі погіршує інвестиційний клімат в Україні, кидає тінь на її імідж, підриває повагу громадян до влади та верховенства закону.

9. Попри певні успіхи, Україна має і надалі демонструвати свою відданість принципам демократії та ринкової економіки. ■

ПЕРСПЕКТИВИ І РИЗИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У 2007р.¹

ЗАПОРУКА ВИСОКИХ ТЕМПІВ ЗРОСТАННЯ – ПОДОЛАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОПИТУ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

Олексій ПЛОТНИКОВ,
депутат фракції Партії регіонів
у Верховній Раді України

Я беру участь в заходах Центру Разумкова 11 років. Усі вони – цікаві та неординарні. Але жодного разу головна доповідь не була такою упередженою, необ'єктивною, неправдивою – я не боюся цього слова. Це зразок тенденційності дослідників, які претендують на об'єктивність. У мене немає бажання аналізувати те, що було сказано – маю інші цілі участі в цьому заході.

Я оптимістично оцінюю перспективи соціально-економічного розвитку України. Є всі можливості для збереження й перевищення у 2007р. темпів економічного зростання останніх місяців 2006р.

На економічний і політичний розвиток держави у 2007р. впливатимуть і внутрішні, і зовнішні ризики. Група внутрішніх ризиків – це ризики політичного характеру, зовнішні – ризики економічні.

Політичні ризики полягають у посиленні протистояння між гілками влади, погіршенні з ініціативи Президента відносин з Урядом і Верховною Радою, спробах скасування політичної реформи і прагненні певних політичних сил провести дострокові парламентські вибори. Якщо проблеми політичного характеру будуть врегульовані чи принаймні пом'якшені, то існують усі можливості для того, щоб держава втримала поточні темпи економічного зростання та завершила рік з м'якшими, ніж заплановано, показниками інфляції.

Економічні ризики не залежать від України, але це питання вкрай важливе – починаючи від ціни газу та інших імпортованих енергоносіїв, закінчуючи тим, що 60% українського ВВП виробляють експортоорієнтовані підприємства. Враховуючи різні прогнози західних фахівців про майбутній стан світової економіки, важко сказати, що відбуватиметься з кон'юктурою зовнішніх ринків, якими будуть тенденції ціноутворення, куди йтиме українська продукція. Україна не

може відреагувати на економічні ризики миттєво, не може перебудувати, наприклад, структуру експорту чи впливати на кон'юнктуру світових ринків.

Про те, що буде у 2007р., як саме Україна його завершить, зараз казати важко, але особливого песимізму в мене немає.

ПІДВИЩЕННЯ КОМУНАЛЬНИХ ТАРИФІВ – НАЙБІЛЬШИЙ РИЗИК 2007р.

Михайло ПОЖИВАНОВ,
депутат фракції блоку
“Наша Україна”
у Верховній Раді України

На українську економіку у 2007р. дійсно впливатимуть два чинники – зовнішній і внутрішній. Зовнішній чинник не обмежується лише ціною на газ. Уряд, який популістськи обіцяв утримати ціну нафтопродуктів, ледь не з 1 січня твердить про підвищення цін на них. Враховуючи рішення країн ОПЕК про зниження видобутку нафти ще на півмільйона барелів на добу, можна очікувати на ще більше підвищення цін – це також буде певною складовою зовнішніх ризиків.

Політичний ризик, спричинений політреформою, існує навіть всередині Уряду. Урядовці ще не навчилися реально працювати в режимі коаліційного Уряду. Якби комуністи не продавали свої посади, а дійсно відстоювали комуністичну ідеологію, то внутрішня боротьба в Уряді була б ще більш жорсткою.

Найбільш загрозливий ризик пов'язаний з підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги. Згідно з даними Київської міської державної адміністрації і Міністерства праці та соціальної політики, сьогодні в Києві отримують субсидії на їх оплату близько 9 тис. родин. Очікується, що після підвищення тарифів їх буде 250 тис. Уявіть навантаження на відповідні установи. **Я порахував – за хвилину один відділ субсидій муситиме прийняти 2,2 родини. Можемо уявити, до чого це призведе.**

Підвищення тарифів знищує середній клас, для представників якого сплатити 400-500 грн. за заробітної плати 1000-1500 грн. – дуже великі витрати. Можливо київська влада, яку підтримали на виборах переважно бідні кияни, хоче зробити біднішим більшість населення, щоб потім за 3-5 грн. вирішувати свої

¹ Круглий стіл відбувся 6 грудня 2006р. Виступи учасників наводяться за стенограмою, з певними скороченнями, мовою, якою послуговувалися доповідачі, та в послідовності, що відповідає послідовності виступів під час засідання Круглого столу.

питання? Тим часом міністр юстиції заявляє, що підвищення тарифів незаконне. Через це більшість людей – кого не спитай – відмовляються платити. Погляньмо на досвід Донецької області, де не з 1 грудня 2006р. підняли тарифи, а з 1 листопада. Ще до підвищення в Донецьку платили лише 54% населення. У Харкові сьогодні сплачують 20-22%. У Києві рівень оплати також може скласти 20-25%. Це дуже вагомий ризик. І влада, і суспільство його швидко відчують.

У суперечностях між Президентом та Урядом я бачу певний позитивний момент. Жорсткий нагляд з боку Секретаріату Президента за діями урядовців зможе запобігти певним корупційним намірам, які виявлялися, наприклад, під час обговорення Державного бюджету на 2007р. Відкритість завжди корисна.

Стосовно ще двох питань – інфляції і приватизації, я думаю, що всі події, починаючи з серпня-вересня 2006р., дають підстави очікувати інфляцію в 11-13%, і це теж певна загроза. Також дуже велике питання – чи спроможна В.Семенюк виконати план надходжень від приватизації? Якщо ні – доведеться знову робити зовнішні запозичення для покриття бюджетного дефіциту. ■

УКРАЇНА МАЄ ПОВЕРНУТИСЯ ДО КЛУБУ КРАЇН З ІНФЛЯЦІЄЮ МЕНШЕ 10%

Валерій ЛИТВИЦЬКИЙ,
керівник Групи радників голови
Національного банку України

Прогнози – і песимістичні, і оптимістичні – краще робити в березні, оскільки січень і лютий дадуть відповіді на багато питань. Зараз можна говорити про дуже приблизні речі: про перспективи, і про ризики їх втрати.

Національний банк був би задоволений, якби зростання ВВП та інфляція склали пару 7% і 7%. Це би допомогло утриманню стабільності цін й обмінного курсу гривні. Нас також влаштувало б співвідношення 6% зростання та 9% інфляції, або 9% зростання та 6% інфляції. НБУ було б легше виконувати свою конституційну функцію – забезпечення стабільності грошової одиниці. Спробуймо відповісти на питання, які шанси мати таку пару: 6,5-7% зростання ВВП та близько 7,5% інфляції.

Ще раз нагадаю: **сміливим можна бути в березні-квітні. Тоді прогнози будуть точнішими.** Зараз я би тримався, на відміну від Уряду, більш консервативного варіанту прогнозу зростання – 4%. Але урядовці сміливі. НБУ це влаштовує. Якщо їм усе вдасться – з нашою, звичайно, допомогою – нас задовольнить така пара головних макроекономічних показників: 6% і 7%.

Шанси на економічне зростання залежать від ухвалення бюджету. Яким він буде – урядовим чи неурядовим? Якщо урядовим, то шанси на зростання будуть дещо меншими, а шанси вписатися у прогноз інфляції – дещо більшими. Я маю на увазі десоціалізацію бюджету та можливі проблеми із споживчим попитом.

Я лише констатую цей факт, жодних політичних оцінок – оскільки НБУ, крім монетарної, іншою політикою не займає мається.

Прогноз 2006р. був правильним стосовно і зростання, і інфляції. За показником зростання ми практично вписалися в бюджетний орієнтир, який закладався ще у 2005р. – зараз маємо 6,7%, з урахуванням того, що будуть дораховувати торгівлю, що грудень завжди кращий, ніж листопад. Отже, як би цей бюджет не називали аматори від фінансів – розрахунок був правильним. Зростання забезпечене тим поєднанням споживчого та інвестиційного попиту, яке закладалося в бюджет 2006р. Досягнуто також орієнтиру базової інфляції: за дев'ять місяців 2006р. вона становить 7,7%, на кінець року ми практично впишемося у 8,7%.

Але бюджет був свого часу відкликаний і переглянутий. Фактично, Уряд відкликав бюджет, оскільки в нього були закладені розрахунки ціни газу \$95/тис. м³, у частині тарифів бюджетні орієнтири були перевищені: передбачалося їх збільшення приблизно на 50% – фактично 250%. Якби не це, Україна у 2006р. досягла б не лише 7% зростання, а й мала б менше 8,7% інфляції.

Моя особиста думка стосовно прогнозу на 2007р.: зростання на рівні 4,6%, інфляція не вище 7-9% можливі. Проблематичним виглядає взаємопов'язаний вплив таких факторів, як ціна на газ, комунальні тарифи тощо.

Бюджет 2007р. за пропорціями – це майже бюджет 2006р. Маю на увазі співвідношення споживання, державних і приватних інвестицій. Нагадаю, що ВВП – це доходи держави, підприємців і громадян. Якщо ВВП зростає, то не обов'язково у громадян так само зростуть доходи, як у підприємців і держави.

Зменшується динаміка споживчого попиту на користь інвестиційного. Відбудеться зміщення акцентів. Доходи підприємців зростатимуть швидше. У 2000, 2005, 2006р. було навпаки: швидше зростали доходи громадян. Так, у 2005р. інвестиції в основний капітал зросли на 1,9%, а в попередні два роки – на 28-30%.

Бюджетний дефіцит 2006р. може бути меншим, маю на увазі – його можна зробити меншим. Не дуже зрозуміло, навіщо виконувати планові зобов'язання, виходити на ринки в японській єні, позичати ще \$300 млн. – при тому, що виконується й перевиконується план надходжень.

Фінансувати дефіцит потрібно за рахунок внутрішніх джерел – тоді ризик буде меншим. Краще, звичайно, щоб цим джерелом були кошти населення, інвесторів. Тому композиція, яку закладає Уряд у бюджет і за якої майже 100% дефіциту буде профінансовано зовнішніми запозиченнями – це погана композиція. Зробити хоча б порівну: 50 на 50 – і внутрішньому ринку дати щось, і на зовнішньому щоб не забули. **Маючи 7% зростання, мати дефіцит 2,6% і позичати стільки – навіщо? Позичають ті країни, які не мають зростання.**

Які умови нейтралізації ризику перевищення інфляції у 7,5%?

- підвищення комунальних тарифів не більш ніж на 20-30% (звичайно, якщо буде запроваджений мораторій на підвищення, досягнення мети є більш реалістичним);

- лібералізація імпорту, особливо у зв'язку зі вступом до СОТ;
- припинення “вербальних інтервенцій”: більше поміркованості в заявах посадовців – легше стримувати інфляцію;
- дієвий фонд інтервенцій нафтопродуктів: якщо його створити, то коливання цін на пальне можуть бути збалансовані;
- стабільність газових відносин з Туркменістаном: Росія продає газ уже по \$230/тис. м³, Туркменістан ще ні – на цьому також слід зробити акцент;
- близький до нуля баланс поточного рахунку. Я бажаю Уряду й міністерствам успіху – вони хочуть мати профіцит. НБУ хотів би мати і не профіцит, і не дефіцит, а щось близьке до нуля. Бо профіцит спонукає нас купувати багато валюти, а дефіцит викликає коливання попиту на неї. Тому, якщо поточний рахунок буде близький до нуля, плюс-мінус \$1 млрд., нам буде легше утримувати цінову стабільність;
- дефіцит бюджету менше 1%. Умова – 7% зростання ВВП. 7% – це можливо. Мегатренд 2000р. відновився. Зростання 7,2% – це помірковане зростання. 12% у 2004р. були ненормальним зростанням з ознаками перегріву. Я вибачаю непрофесіоналам, які хочуть мати і 15%, і 20%;
- зміцнення обмінного курсу для нейтралізації ризиків;
- зростання в АПК. Сьогодні ми мали б 8% зростання, бо внесок села у ВВП – 12%, але село – єдина галузь, яка дає від’ємну динаміку – -0,6%;
- прийнятні ціни на газ для хімічної промисловості;
- приватизація, а не реприватизація чи імітація приватизації;
- вступ до СОТ – якщо він відбудеться у другій половині 2007р., ми маємо можливість перетворити негативну перспективу на позитивну;
- утримання сектору експортоспроможних товарів споживчого ринку. Маю на увазі, що торгівля дає 15,6% зростання, її питома вага – 12%. Якщо цей сектор розвивати, а не говорити про погане зростання, коли сфера послуг піднімає голову, то можна претендувати на динаміку ВВП у 7%;
- заспокоєння інвесторів. Внесок приватного сектору в інвестиції 2006р. (які зросли на 16-18%), – 56%; внесок державного бюджету – 4,6%, комунального бюджету – 4,1%. Про яке інвестиційне забарвлення говорити? Інвестиції – це справа приватного сектору. Треба заспокоїти інвесторів, не тиснути податками, розмовами про приватизацію-реприватизацію. Вибори завершилися.

Головна інтрига, або головний ризик: які наслідки матиме уповільнення росту споживання після буму 2004-2006рр.?

До зростання ведуть три речі: внутрішнє споживання, зовнішнє споживання та інвестиції. Внутрішнє

споживання уповільнюється. Якщо уповільнений внутрішній попит буде перекритий зростанням зовнішнього попиту та інвестиціями, то можна отримати 6,5% зростання. Чи достатньо буде такої диспозиції? Щоб утримати споживчий попит, треба мати інфляцію до 10%, треба, щоб зростання було хоча б на тому рівні, як зараз.

На економічну політику 2007р. впливатимуть два протилежні задуми: перший – не перегріти економіку та до 2009р. мати такі результати, яким виборці зааплодують. Це – задум однієї сторони. Задум іншої сторони – так розкрутити інфляцію через споживання, інвестиції, а можливо, й зовнішній попит, щоб збудити виборця високими цінами та викликати в нього передбачено негативну реакцію.

НБУ зацікавлений у компромісі між цими політичними задумами. Наш власний задум полягає в тому, що треба зробити все для збереження мегатренду зростання 6,7-7,2%, і щоб складові тарифів, вступу до СОТ, імпорту, бюджету не зашкодили Україні повернутися до клубу країн з інфляцією менше 10%, як це було до 2004р. У 2004р. ми сказали цьому клубу “до побачення” й ніяк не позбудемося таких високих інфляційних показників. ■

УРЯД МАЄ ОЦІНЮВАТИ СВОЇ ІНІЦІАТИВИ З ПОЗИЦІЙ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Віктор ЛИСИЦЬКИЙ,
екс- урядовий секретар
Кабінету Міністрів України

Торкнуся головних проблем.

Інфляція. Я прихильник інфляції низької і дуже низької, оскільки лише за умов низької інфляції можна очікувати на зростання галузей, які є гордістю України. Ціни збурилися лише два-три місяці тому – це дуже короткий ряд спостереження. Потрібно, щоб минуло хоча б 5-6 місяців перед тим, як починати “словесні екзерсиси” навколо інфляції. З огляду на професійність нинішніх Уряду та НБУ, думаю, вони зроблять все для утримання інфляції нижче 10%.

Зростання. Ми забуваємо, що в Україні, як і в інших пострадянських країнах, відбувається *відновлювальне* зростання, яке має низку особливостей. Наприклад, особи, які 10 років тому ходили до школи, сьогодні прийшли в бізнес і показують дива в його веденні, в розвитку нових секторів. Зростають усі пострадянські країни. Лише брутальні макроекономічні помилки Уряду та НБУ (тому що Уряду самостійно важко зробити брутальну помилку) можуть зупинити це зростання. Але, з огляду на те, що й Уряд, і НБУ сьогодні є найбільш досконалию, найбільш кваліфікованою командою керівників, що ці люди не перший рік працюють на своїх посадах, я абсолютно впевнений, що зростання 7% буде. Думаю, воно буде суттєво більшим.

Ціна енергоресурсів. Зростання цін на газ, електроенергію, інші ресурси з погляду макроекономіки не несуть великих загроз. Якщо взяти 55 млрд. м³ газу, помножити на приріст ціни в \$100, помножити на курс, то отримаємо приріст витрат – проміжне споживання – приблизно на 30 млрд. грн. Це лише 4-5% від проміжного споживання. Воно становило майже 600 млрд. у 2005р., у 2006р. буде, напевне, 650-700 млрд. Це, з погляду макроекономіки, невеликі числа.

Якщо виникатимуть проблеми у хіміків, треба створювати цільову програму, вживати певних заходів, щоб вони вижили. У металургів таких проблем через 2-3 роки не буде, оскільки вони переходять на вітчизняну сировину та вітчизняне паливо. Єдине, що погано – на цих ланцюжках дуже високі операційні витрати. В Україні “нахабне” енергоспоживання, гірше, ніж було за радянських часів. Уряду треба дуже наполегливо працювати саме тут, над зниженням операційних витрат від кордону до споживача.

Значний ризик – **кадрові чистки**. На превеликий жаль, вони були започатковані на Банковій ще 2005р., потім була реакція з боку вулиці Грушевського² восени 2006р. Цього не треба було робити півтора року тому, коли було скорочено офіційно – 18 тис. службовців, а насправді – в кілька разів більше. Старі кадри зараз повертаються, починають “притиратися до роботи” – це ризик. Хоча наступного року він уже не буде мати істотного впливу, якщо не буде спроб скасувати політреформу, провести дострокові вибори тощо.

Криза влади. Найбільший ризик у 2007р. – поведінка нашої влади. Вона створює низку абсурдних явищ. З такою поведінкою нас до ЄС не пустять. Наприклад, опозиційні політики в Уряді – де ще таке є у світі?

Розмови про розпуск Парламенту і скасування політ реформи не додають інвестиційної привабливості Україні. Я прихильник президентської форми правління. Парламент повинен бути невеликим. Але якщо вже так сталося два роки тому, то не треба зараз нових змін.

Один доволі крупний іспанський підприємець написав мені: “Я зрозумів ваші проблеми. Ваші проблеми – це ваш Уряд”. Зараз наші проблеми – вулиця Банкова. Обґрунтування вето на Держбюджет-2007 показує, що вона переходить до політики соціального популізму найбільш невибагливого рівня. Лякають українців низкими темпами зростання мінімальної зарплати – хто знає ці показники, крім профспілкових діячів і Банкової? Вимагають підвищити прожитковий мінімум, на який все одно прожити неможливо. Де можна прожити на 400 грн./місяць? Такі палкі дискусії точаться довкола цих 400 грн. – та соромно було б взагалі згадувати, що в нас такий низький показник. Вимагають скоротити інвестиційні видатки – куди ми йдемо, до третього світу? Це неможливо.

Що слід було б робити Уряду?

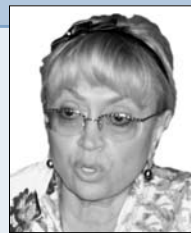
Конкурентоспроможність. Уряду слід надати значно більше уваги розвитку конкурентоспроможності. Це повинно стати на найближчі роки його дороговказом – всі зміни розглядати з погляду підвищення конкурентоспроможності. Насамперед, завершення базових перетворень, включаючи реформування ЖКГ, розвиток, подальше кредитування й т.ін.

Розвиток депресивних регіонів і розвиток тих видів економічної діяльності, де є безсумнівні переваги перед

іншими країнами світу. Я би радив Уряду наступними роками зосередитися головним чином на цих питаннях.

Угамування політичної кризи. Банкова ніяк не може знайти собі місця. Від неї не виходять стратегічні ініціативи, крім, хіба, відновлення української культури, побудови Мистецького арсеналу тощо. Зараз додалася турбота про дітей, був телемарафон, зібрали 243 млн. грн. на побудову “Дитячої лікарні майбутнього”. Такі ініціативи не можна не вітати, але які *стратегічні ініціативи* висуває Банкова для держави, яка ще нещодавно мала один із найпотужніших промислових потенціалів? Немає ініціатив. Якщо Банкова не пропонуватиме ініціатив стратегічного значення, тоді краще не заважати Партії регіонів і спокійно спостерігати, як та керує державою. ■

НАЙБІЛЬШИЙ РИЗИК – КОРУПЦІЯ

Олександра КУЖЕЛЬ,
президент Аналітичного
центру “Академія”

Найголовніший ризик останніх років – втрата діалогу між владою і неурядовими аналітиками. Ми не маємо можливостей впливу на Уряд, на коригування тієї політики, в якій ми бачимо ризики для перспектив розвитку. Ми пропонуємо наші розробки Уряду, але він протягом останніх двох років нас не чує: і Уряд Ю.Тимошенко, і Ю.Єханурова, і наступні. Найважливіше завдання сьогодні – відновити діалог.

Нещодавно ліквідовано Раді підприємців України при Кабінеті Міністрів – це дуже серйозний сигнал для нас. Найстрашніше, що подання на ліквідацію зробив Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, зазначивши причиною надмірне опікування розвитком малого та середнього бізнесу.

Хочу підтримати думку про те, що у представленому тут матеріалі не вдалося уникнути політизації. Закликаю усіх нас створювати більш незаангажовані документи – тоді ми можемо розраховувати на те, що нас чути-муть. Наприклад, у розділі “Бізнес: оцінки дій влади та очікування перспектив” просто нечесно пов’язувати з В.Януковичем другий квартал 2006р. – він ще не був головою Уряду. Наприклад, пишеться, що лише провідна коаліційна партія позиціювала себе на виборах прихильником підприємництва. Це теж не так, бо жодної партії не було, яка не обіцяла підприємцям створення раю – пенсіонерам і підприємцям. Існують приклади незаангажованих звітів, такі як Комісія “Блакитної стрічки” (ПРООН), коли аналітики працювали на будь-який уряд, будь-якому президенту робили пропозиції.

Другий ризик, на якому досі поки ніхто не наголошує – це те, що **жоден з урядів не дотримується законів**. Найголовніший для неурядових аналітиків закон – “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”³. Ми втрачаємо можливість створити прозорий інструментарій ухвалення урядових

² Ідеться про вулиці Києва, на яких розташовані Секретаріат Президента (Банкова) та Кабінет Міністрів (Грушевського).

³ Законом передбачено широкі права участі громадян і громадських організацій у розробці регуляторних актів, зокрема – на врахування розробниками їх пропозицій.

рішень, рішень місцевих й обласних рад, який нам вдалося створити. З нашою допомогою розробили і прийняли закон – його ніхто не виконує, суспільство мовчить. Ми скоро матимемо те, що мали в 1994-1995рр., якщо буде непрозорість ухвалення рішень.

Я брала участь в одному із засідань урядового комітету і представляла позицію Ради підприємців стосовно неможливості ухвалення проекту Закону “Про єдиний соціальний внесок”. Я була дуже здивована, що за 15 хвилин обговорили 15 питань. Практично одностайно було ухвалено всі рішення, лише я мала заперечення. **Якщо ми зараз дозволимо будь-якому уряду нікого не слухати, то потім не зможемо нічого зробити.**

Також ніхто не згадував про адміністративні платежі. Міністерство економіки лише задекларувало розуміння потреби перегляду адміністративних послуг. Далі не зроблено жодного кроку, не виконано відповідні укази Президента. Перегляд культури створення вартості адміністративних послуг і культури їх надання – це дуже важливе питання, це єдина можливість зменшення собівартості і втручання держави в розвиток підприємництва.

Найстрашніший ризик – суттєве зростання корупції за останні два роки. Ми визнавали існування корупції й навчилися з цим вірусом жити. Але згідно з дослідженням Міжнародної фінансової корпорації за підсумками 2005р., 97% українських підприємців підтвердили, що давали хабарі. Тобто це вже не вірус, це стовідсоткове захворювання. Решта 3%, мабуть, не розуміли питання.

Усі аналітичні центри повинні зібратись і розглянути, яким чином найкраще використати надані США \$45 млн. на боротьбу з корупцією. Всі аналітичні центри повинні об'єднатися для спрощення бюрократичних процедур, просування судової реформи, підвищення громадської свідомості й т.ін.

Усі громадянські інститути мають виступити за здійснення термінової реформи судів. У нас немає майбутнього, немає можливості розвитку бізнесу, немає надії на успіх, якщо ми матимемо такі заангажовані рішення судів. Це просто сором, коли суд ухвалює рішення про незаконність підвищення тарифів у Києві, через день отримує квартири від міської адміністрації – і ухвалює протилежне рішення.

Якщо ми не привертатиме увагу до цих проблем, можемо казати про інфляцію, про економічне зростання, про все, що завгодно, але ми просто дозволимо захворіти всьому суспільству. Це найстрашніший ризик з найнебезпечнішими перспективами. ■

ПИТАННЯ ПРИВАТИЗАЦІЇ У 2007р. МОЖУТЬ БУТИ ЗОНОЮ РИЗИКУ

Олександр РЯБЧЕНКО,
директор Міжнародного інституту
приватизації, управління
власністю та інвестицій

У 2006р. великий інтерес викликала приватизація – насамперед, тим, що її фактично не було. У 2005р. від приватизації було отримано майже 26 млрд. грн., у 2006р. – буде, швидше за все, 0,5 млрд. грн.

Проект програми приватизації, який розглядатиметься у Верховній Раді, не містить принципових змін, порівняно з попередніми. Якби приватизація відбувалася, варто було б запитати, чому зменшено тривалість проведення конкурсу для великих підприємств з 75 до 30 днів, але великої приватизації немає і, думаю, на наступні три роки не планується нічого важливого. **Втім, існують два документи, які дійсно варто розглядати як революційні.**

Перший – ухвалений Парламентом закон “Про орієнтовний перелік об’єктів права державної власності, що підлягають приватизації у 2007р.”. Визначений у ньому обов’язковий продаж 25% пакетів акцій разом із земельними ділянками – це революція в питаннях захисту прав власності.

Нагадую, що в Україні шість обленерго, де держава володіє 25% акцій. З них п’ять – конфліктні. Ці обленерго пережили з 2002р. і захоплення, і судові справи, і тиск силових структур, і кидання за ґрати власників. Наступного року держава продаватиме частину їх акцій разом із землею. Уявіть, що буде з тими акціонерами, які не матимуть землі. Що в них залишиться, зважаючи на “велику повагу” в Україні до корпоративних прав слабшого? Це один із ризиків для приватизації 2007р. Невідомо, як цей закон буде діяти. На щастя, він не підписаний Президентом і можна сподіватися на його ветування.

Другий, набагато цікавіший документ – проект Державної програми управління державною та комунальною власністю, внесений до Верховної Ради. На громадській раді Фонду державного майна його керівництво підтвердило, що підтримує цей документ. Звертаю увагу: в ньому вперше в Україні викладена програма націоналізації. Я не бачив з 1991р. такої системної програми націоналізації, викладеної дуже технологічно. Передбачено навіть створення комісій, які, як і за приватизації, будуть готувати й ухвалювати рішення про націоналізацію.

Звичайно, слова “націоналізація” у проекті немає – є поняття “повернення в державну власність”, але цікаво, що пропонується робити ці повернення без судових рішень. Обласні ради на власний розсуд будуть ухвалювати рішення про повернення раніше приватизованих об’єктів у державну власність. Звичайно, передбачено відшкодування грошей колишнім власникам. Але я уявляю, як буде виглядати ухвалення такого закону.

У мене немає жодного сумніву, що Уряд не є прихильником націоналізації чи реприватизації – але ж існує коаліція. І в ній такі бажання існують, оскільки немає з боку Уряду рішучої відсічі. Не зреагував і Секретаріат Президента. А законопроект тим часом, за підтримки Фонду державного майна, просувається.

Тому я вважаю, що приватизація у 2007р. може бути зоною ризику. Ці два моменти – продаж частини об'єкта з землею та бажання націоналізації раніше приватизованих підприємств (це навіть не реприватизація, бо участь суду не передбачена) – це ризик, який треба враховувати у прогнозах.

Я досі не робив економічних досліджень, вважаю, що це справа інших людей – вивчати економічне зростання та інфляцію. Я також належу до тих, хто вважає, що експертам не варто враховувати свої політичні погляди при обрахуванні економічних оцінок. Але, на мій погляд, **для нинішнього складу Уряду абсолютно природно мати високі показники економічного зростання**, які, можливо, будуть супроводжуватися високими показниками інфляції. Це природно, бо вони – представники інтересів великого капіталу. Вони хочуть показників зростання, хочуть розвитку експортного потенціалу. Водночас, їм складно стежити за інфляцією, і це, скоріше за все, повністю покладатиметься на НБУ, як було раніше. ■

**НЕ ЗАВЕРШИВШИ ПЕНСІЙНУ РЕФОРМУ,
УКРАЇНА ВТРАЧАЄ ПОТУЖНІ ВНУТРІШНІ
ДЖЕРЕЛА ІНВЕСТИЦІЙ**

Сергій ОКСАНИЧ,
голова ради Української асоціації
інвестиційного бізнесу

Пропоную розглянути ризики 2007р. з погляду інвестиційного клімату. З одного боку, політична ситуація у країні дає негативні поштовхи. Але, з іншого – нестабільність в Уряді, потреба В.Януковича втримувати рівновагу всередині коаліції, не давати зіштовхнутися соціалістам і комуністам, знаходити порозуміння з Президентом – це добре з погляду інвестиційного клімату. Це чудово, що не існує єдиного центру, який може робити що завгодно й ухвалювати безоглядні рішення. Це позитивний сигнал для інвесторів.

Найбільш гострим питанням, яке треба вирішувати на рівні Верховної Ради, залишається ухвалення закону “Про акціонерні товариства”, без якого не може бути сприятливого інвестиційного клімату. З усіх країн Центральної та Східної Європи лише Україна не має такого закону. Також необхідне ухвалення цілої низки “антирейдерських законів”, які б захистили права власності акціонерів.

Тут неодноразово йшлося про проблеми житлово-комунального господарства та підвищення тарифів. Без перетворення комунального господарства на інвестиційно привабливу галузь розмови про її

ефективність неможливі. У ньому зосереджена третина національного багатства країни, але скільки в цю галузь не вкладалося коштів – і бюджетних, і не бюджетних – це “чорна діра”, яка з'їсть все і не помітить. Потрібно зробити ЖКГ інвестиційно привабливим. Але виникає питання: яким чином, які ресурси можуть прийти в цей сектор? Дуже важливо і з політичного, і з економічного погляду, щоб це не були лише іноземні ресурси. Дуже важливо, щоб з'явилися внутрішні. Відповідь на питання, де ці внутрішні кошти взяти тісно пов'язане з пенсійною реформою.

Пенсійна реформа була проголошена у 2004р. й досі практично стоїть на місці – не створено другий і третій рівні накопичувальної системи. Півтора роки існують недержавні пенсійні фонди, які зібрали лише 130 млн. грн. Тим часом, усі уряди займаються лише поточними питаннями – і не замислюються над стратегічними. А без підтримки Уряду цей процес не може зрушити.

Досі не ухвалено закон, який унормував би створення накопичувальної пенсійної системи. Планувалося, що він буде прийнятий у 2006р., тепер розгляд перенесено на 2007р. **Накопичувальна пенсійна система – це лише на перший погляд соціальне питання.** Це також величезне економічне й фінансове питання. Якщо запустити найближчими роками професійну накопичувальну систему та державну накопичувальну систему – буде створено становий хребет економіки та фінансової системи країни. Україна зможе стати самодостатньою інвестиційною країною.

Український фондовий ринок відрізняється від російського не лише розмірами – російський завжди буде більшим у рази. Існує принципова якісна різниця: в Росії понад 59% коштів на ринку – внутрішні, в Україні співвідношення внутрішніх і зовнішніх коштів – 95% до 5%. Цей порядок не можна змінити без накопичувальної пенсійної системи.

Ми досі не згадували ні про пенсійну систему, ні про накопичувальну, ні взагалі про фондовий ринок. В Україні не буде побудована збалансована економіка без цих понять. Поки що фондовий ринок впливає на економіку не суттєво. Але це тимчасове явище. Для того, щоб він впливав і впливав правильно, треба ним серйозно займатись. Хотів би, щоб у наступних обговореннях цей аспект був врахований більш виразно. ■

**ПОТРІБНО РАДИТИ УРЯДУ НЕ ЩО РОБИТИ,
А ЧОГО НЕ РОБИТИ**

Віктор СКАРШЕВСЬКИЙ,
керівник групи радників
міністра економіки

Не варто надмірно політизувати економічне зростання. У 2000-2006рр. його темпи становили в середньому близько 7% за рік. З погляду політики, за цей час змінилися шість урядів, відбулося три виборчих кампанії, було два політичні скандали й одна “Помаранчева революція”. Незважаючи на це, економіка зростала.

Залежність між політичними та економічними процесами існує, але не треба її перебільшувати. Інша справа – якими є чинники економічного зростання. Три виборчі кампанії – це стимулювання внутрішнього попиту, збільшення соціальних видатків тощо. Другий, не менш важливий чинник – це зовнішній попит, зростання металургії та хімії. До речі, існує значна кореляція між зростанням світових цін на метали з динамікою українського ВВП.

Незважаючи на економічне зростання, проблеми, які існували у 2000р. і навіть раніше, за всіх урядів, залишилися. Вони перейдуть, на жаль, у 2007р.:

- проблема відшкодування ПДВ;
- адміністративне втручання в економічні процеси, насамперед – у ціноутворення;
- невизначеність прав власності;
- залежність судової системи.

Існують і кілька позитивних моментів – вони, напевне, дискусійні, але, на мій погляд, позитивні.

По-перше, розпочалося і продовжується зростання ціни на імпортований газ. Саме високі ціни, а не пільги чи урядові програми змусять економіку та конкретні підприємства реструктуруватися. Це стимулює енергозбереження та реформу на ринку житлово-комунального господарства. До речі, всі експерти переоцінили вплив ціни на імпортований газ у 2006р. Світовий Банк прогнозував навіть економічне падіння. Не треба переоцінювати вплив зростання ціни газу на економіку. Вона у 2006р. на жаль чи на щастя компенсувалася зростанням цін на металургійну та хімічну продукцію.

По-друге – очікуваний вступ до СОТ у середині 2007р. Відбудеться, насамперед, підвищення конкуренції на внутрішньому ринку.

По-третє – політичний позитив – трирічний міжвиборчий період. Для України це великий період. Можна проводити політично чутливі реформи – це й ЖКГ, і соціальна сфера, і пенсійна реформа й т.ін. Але ризик – це політичне протистояння, яке буде продовжуватися доти, доки не будуть ухвалені закони про повноваження Президента, Уряду, місцевих органів влади.

Мені сподобалася подача у представлених сьогодні матеріалах пропозицій до Уряду. Зараз треба говорити

не про те, що треба робити, найголовніше – чого не можна робити. Наприклад, не ухвалювати рішень, які не пройшли публічне обговорення, припинити практику автоматичного ухвалення Парламентом урядових рішень в економічній сфері. Дуже важливо обмежити практику адміністративного втручання в ринки та ціноутворення тощо.

На економічне зростання 2007р., рівень інфляції і т.ін. впливатимуть і політичні тенденції, і економічні. Зараз економічні процеси вказують на продовження економічного зростання. Інша справа, якою буде якість цього зростання і яких заходів буде вжито у ключових секторах економіки. ■

**ПОДДЕРЖИМ КРУПНУЮ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ.
МАЛЫЙ БИЗНЕС НИГДЕ ПЕРЕВОРОТОВ
НЕ СОВЕРШАЛ**

Борис КВАСНЮК,
первый заместитель директора
Института экономики
и прогнозирования НАН Украины

Центр Разумкова собрал этот круглый стол и презентовал хороший доклад, в том смысле, что он представляет один из вариантов возможного развития событий – пессимистический прогноз. Это не значит, что его нужно ругать и отвергать с порога. Такие документы всегда нужны, чтобы находить правильное решение. Институт экономики и прогнозирования, который я представляю, такой прогноз не разделяет. Мы больше согласны с Правительством. Тем более, что у нас двойное подчинение – мы и академическое учреждение, и работаем на Правительство. Поэтому мы полагаем, что цели, которые преследует Правительство в 2007г. – правильные, акценты, расставленные в Программе деятельности Правительства – помогут улучшить состояние дел в украинской экономике.

Правительство предполагает восстановить инвестиционную активность и обеспечить развитие крупной промышленности. Что бы мы не говорили о малом и среднем бизнесе, это всегда явление второго порядка. Ни в одной стране малый бизнес экономических переворотов не совершал и не совершит. Основой современной экономики, особенно в условиях её глобализации, является крупный бизнес.

Основная надежда нашего экономического развития и решения остальных проблем заключается в поддержке этого бизнеса, создании благоприятного климата, благоприятных социальных предпосылок, при которых он и развивал бы нашу экономику, и успешно выдерживал конкуренцию на международных рынках.

Некоторые объективные предпосылки для 6-7% роста в нашей стране существуют. Они связаны с теми рыночными преобразованиями, которые уже произошли. В частности, **нормы валовой прибыли в украинской экономике находятся на уровне 90% – это стандартный показатель для любой западной страны, который держится уже столетиями.** Норма чистой прибыли также является нормальной и составляет 28%. То есть, чисто рыночные, макроэкономические предпосылки для устойчивого роста имеются. Дальше

начинаются проблемы, которые рожают целую систему рисков экономического развития. В чём эти риски?

Риски заключаются, во-первых, в повышении цен на газ. Некоторые выступающие склонны эту проблему приуменьшать. Но по нашим, чисто ориентировочным расчётам, влияние газового компонента на общее повышение цен составляет 8% в год. Я подчёркиваю, это предварительные расчёты, исходящие из того, что Украина будет полностью потреблять запланированные объёмы газа. Хотя сейчас уже очевидна тенденция экономии различными потребителями, и не исключено, что фактическое влияние будет меньше. Если исходить из 8% роста цен, а это – не единственное обстоятельство, которое может создать риски, то мы полагаем, что правительственная оценка роста экономики является завышенной. Хотя возможен и экономический рост более 10% при прочих равных условиях, если НБУ сможет удержать инфляцию в пределах 7,5%. Но думаю, что это сделать будет очень сложно.

Что Правительство пока не сделало, но когда-нибудь к этому придёт – не разобралось с противоречивыми тенденциями рентабельности производства. В Украине несколько рентабельных отраслей – горная промышленность, почта, нефтепереработка и др. Наряду с ними существуют низкорентабельные отрасли: большинство видов деятельности в обрабатывающей промышленности, лёгкая промышленность и многие другие. **Это говорит о том, что сама регуляторная политика является недостаточной**, что не преодолены монополистические тенденции. Поэтому ресурсы, которые производство могло бы использовать для развития, распределяются крайне неравномерно.

Одними из самых рентабельных отраслей являются грузовые перевозки, междугородная и внутригородская связь – их уровень рентабельности более 40%. Крайне рентабельной отраслью, совершенно не имеющей прочной экономической основы, являются операции с недвижимостью.

В то же время, основа экономического развития – обрабатывающая промышленность, машиностроение, которые являются основными плательщиками налогов, имеют крайне низкий удельный вес прибыли. Крупной проблемой экономического развития является торговля. За последние пять лет в торговле удельный вес заработной платы снизился на семь процентных пунктов. Налоги на эту отрасль упали по непонятным причинам в два раза. Сейчас прибыль торговли превышает прибыль обрабатывающей промышленности, что противостоит природе.

Поэтому регуляторная деятельность государства должна быть поставлена на более правильную научную основу, и тогда экономическое развитие приобретёт более устойчивый характер. Для этого нужна серьёзная аналитическая работа и перестройка в известной мере деятельности государства.

Очень неприятно слышать об отсутствии у Правительства стратегии. Стратегию разрабатывали неоднократно, есть стратегия до 2015г. Конечно, как и всякая стратегия, она нуждается в улучшении, правках, конъюнктурных изменениях, но её основы заложены.

Говорят, якобы бюджет и действия Правительства являются антисоциальными, что нынешнее Правительство забывает о бедняках, а прежде оно их заботилось наилучшим образом. В этих тезисах есть

очень серьёзный подвох. В 2005г., когда более всего увеличились доходы населения, они увеличились, прежде всего, для 10% самых богатых. Что касается самых бедных, то они стали ещё беднее – произошло, на самом деле, дальнейшее имущественное и классовое расслоение населения.

В дальнейшем потребительский спрос стал переключаться исключительно на дорогие товары, а предметы массового потребления спрос в значительной мере утратили. Поэтому мы имеем серьёзную проблему с внутренним рынком – он не может полноценно обеспечивать экономический рост.

В этой связи возникают и задачи внешнеэкономического порядка, которые Правительство правильно оценивает. Прежде всего – вернуть активное сальдо торгового баланса. Хотя трудно сказать, помогут ли новые цены на металл и химическую продукцию этого добиться, но такая цель поставлена. Нужно укротить импорт – очень дорогой импорт. В прошлом году импорт обуви увеличился в 6,4 раза, текстиля – более чем в 4 раза. Это подрывает стимулы развития внутреннего рынка.

В связи с тем, что государству в конкретных обстоятельствах не хватает ресурсов для экономического развития, в частности, на покрытие бюджетного дефицита, я полагаю, что оно будет вынуждено заимствовать на мировых рынках. Если государство этим разумно воспользуется, то большого вреда для экономики не будет.

Но есть один важнейший вопрос, связанный с заимствованием корпоративным. Оно превзошло все пределы. Ослабление денежных позиций предприятий было связано с политикой 2005г., когда с них взяли налоги за прошлый и предыдущий годы, и так ослабили финансовые возможности многих предприятий (в первую очередь, государственных), что они вынуждены брать кредиты и берут их дальше только для того, чтобы возвращать старые. Этот Гордиев узел надо разорубить, и пока я не вижу, чтобы наше Правительство вплотную занялось этим вопросом. Но это неизбежно.

Если мы сможем устранить эти риски, тогда 6,5-7,5% роста вполне будет достижимы в 2007г. Но в недалёкой перспективе Украине нужно будет снизить темп роста, скажем, до 5% – для того, чтобы сделать так называемую внутреннюю перестройку хозяйства и начать инновационное, технологическое развитие. Текущим “латанием дыр” экономику окончательно не поднять. ■

**БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ОЧІКУЄ
НА ЗБІЛЬШЕННЯ ТІНІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ**

Олександр СУГОНЯКО,
президент Асоціації
українських банків

У 2005-2006рр. українська економіка розвернулася обличчям до населення. За 2005р. його доходи в різних формах зросли більш ніж на 100 млрд. грн. Ці кошти пішли на споживання та стимулювали розвиток української економіки, або працювали на розвиток опосередковано, через депозити. Це був радикальний розворот після 2004р. За це економіка й поплатилася, в т.ч. – темпами зростання.

Зараз здійснюється інший поворот – назад. Такий різкий розворот створює додаткові ризики для банківської системи. Як поведуть себе конкретні підприємства внаслідок цього розвороту? Їх доходи збільшаться чи зменшаться? Змінюватиметься структура доходів у всіх галузях і сегментах ринків. Банківській системі потрібно буде адаптуватися до цих ризиків. Економіці – так само. Кажуть: зростання ціни на газ – не проблема. У системному макроекономічному розумінні – можливо. Але у банків, які працюють з підприємствами-споживачами газу, можуть виникнути дуже великі проблеми з поверненням кредитів. Тому я поділяю тональність доповіді Центру Разумкова. У мене немає особливого оптимізму з приводу 7% зростання ВВП.

Стосовно ризиків. **Найстрашніше те, що падає довіра до влади.** Автоматично падає довіра до національної валюти. Хочемо ми чи ні, а довіра до гривні – це довіра до нашої влади. Ми виходимо на те, про що вже йшлося – Уряд хоче мати довгі вітчизняні кредитні ресурси – а чи поставлена така стратегічна ціль? Ні. Недержавні пенсійні фонди – 160 млн. грн. Усі хочуть кредитуватися надовго, але звідки, якщо немає довіри?

Центр Разумкова зауважує, і я погоджуюся, що Уряд, по суті, виносить на рівень державних інтересів або локальні, або, у кращому випадку, корпоративні. Системне бачення відсутнє. Коли доведеться ухвалювати системні рішення, я сумніваюся, що хаос у владі допоможе ухвалити їх правильно.

Відсутня стратегія, робота над стратегією. Чи здатна ця влада поставити цілі та досягти їх? Відповідь лякає. Банківська система змушена працювати в режимі постійної адаптації. Це важко. Після зростання доходів населення банки розвинули співпрацю з роздрібною торгівлею. Зараз доходи населення зменшуються – знову доведеться шукати зони, де можна заробляти.

Інший штрих – практика свідчить про пряму залежність між кількістю бюджетних коштів, які виділяються на компенсацію відсоткових ставок в АПК, та обсягом кредитів. Те саме стосується будь-якої галузі. Компенсація відсоткових ставок – це зменшення ризиків банківської діяльності. Держава бере їх на себе. Виділені кошти отримують позичальники, а не банківська система. Банківська система отримує зниження ризиків. Виділіть 1 млрд. й отримаєте 10 млрд.

кредитів. Виділіть 10 – отримаєте 100. Але відповідні кошти в бюджет-2007 не закладаються.

Ще один ризик – посилення адміністративного втручання в економіку. Не знаю, як в інших галузях, але в банківській сфері розпочалися перевірки. Податкові органи намагаються отримувати інформацію про особисті рахунки, банки опираються – це теж ризики, які безпосередньо стосуються нашої діяльності. Хіба не ризик повернення до старих методів – беззаперечне списання, картотека, які зараз знову пропонуються, щоб посадити підприємства на гачки?

Асоціація українських банків очікує на збільшення тінізації економіки. Тінізація – це зменшення приросту коштів, які могли б проходити банківською системою, у т.ч. й надходження до бюджету. Для кого таємниця – тінізація імпорту? Хіба це не вплине на реальні темпи зростання ВВП?

У таких умовах працює вся банківська система. Кожен банк вигадує свою стратегію зменшення цих шалених ризиків. **Я вважаю, що песимістичний тон доповіді Центру Разумкова близький до істини.** Але якщо ситуація буде кращою, банківська система від цього лише виграє. ■

**ПОДДЕРЖКУ ПРАВИТЕЛЬСТВА МОГУТ
ОБЕСПЕЧИТЬ РЕФОРМА ЖКХ, СНИЖЕНИЕ
ДАВЛЕНИЯ НА БИЗНЕС И БОРЬБА С
КОРРУПЦИЕЙ**

Ирина АКИМОВА,
генеральный директор
Аналитического центра
“Бюро экономических и социальных
технологий” (БЭСТ)

Политические риски сегодня ассоциируются, прежде всего, с торможением конституционной реформы. Наверное, этот риск большой, хотя я не верю, что конституционная реформа будет отменена. Отсутствие глубокого доверия и скоординированных усилий между различными ветвями власти пагубны для инвестиционного климата и репутации страны. Но они не вселяют ощущения Армагеддона, ибо этот процесс абсолютно естественен. До тех пор, пока не будут установлены прямые и четкие правила распределения полномочий между ветвями власти, “перетягивание одеяла” абсолютно неизбежно. Надеюсь, что этот вопрос всё же будет разрешён законодательным путём.

Существует вторая сторона политических рисков, напрямую связанная с экономическими вопросами, которые сегодня уже поднимались. Это отсутствие доверия. Доверия, прежде всего, со стороны населения. В нашей небольшой статье, опубликованной вместе с сегодняшним докладом Центра Разумкова, мы отмечаем этот риск – отсутствие или потеря доверия, социальной поддержки. До сих пор мы, наверное, справедливо не ощущали его как очень большой риск. После Оранжевой революции, на волне эйфории, стимулируемой значительным ростом монетарных доходов, этого риска не было. Но эйфория прошла. Проблему выравнивания темпов роста экономики с темпами роста доходов решать надо – а это крайне непопулярно. И это ведёт к усилению рисков социальной не поддержки реформ.

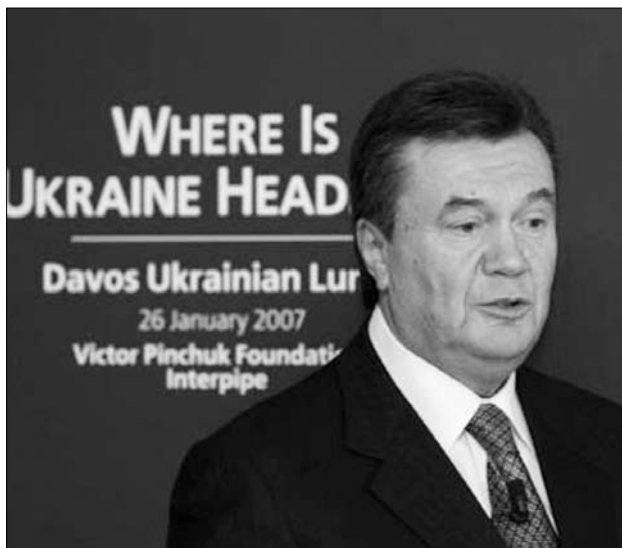
Сейчас Правительство (неважно – Януковича или другое), будет сталкиваться с необходимостью проведения очень непопулярных мер. А именно – сокращения темпов роста доходов населения. На это накладывается проблема многократного роста тарифов в ЖКХ. **Справиться с рисками социального характера Правительству должны помочь три фактора**, которые позволят при относительно небольших затратах добиться достаточно быстрого успеха, если на то будет политическая воля.

Первый – **реформирование ЖКХ**. Понятно, что в области инфраструктуры требуются огромные государственные инвестиции. Но помимо инфраструктурных инвестиций есть ещё проблема изменения системы управления, перевод её на то, что называется на Западе “кондоминиум”, или жилищный кооператив, который при относительно небольших затратах может дать значительный прирост стимулов для привлечения частных инвестиций. При прочих равных условиях это позволит справляться с вопросом тарифов не путём их искусственного административного ограничения, а уменьшением издержек на производство услуг. Поэтому в 2007г. вопросы реформы ЖКХ будут иметь огромное значение для повышения поддержки населения и удержания темпов экономического роста.

Второе – **продолжение регуляторной реформы**, точнее, её имплементация. Любые шаги к созданию либо новых административных барьеров, либо не продолжение снижения барьеров развития малого бизнеса будут, безусловно, неправильными. Поэтому снижение барьеров развития малого и среднего бизнеса тоже будет принимать особое значение в этой ситуации.

Третье – **борьба с коррупцией**. В программе каждого правительства этот пункт обязательно стоит. Но сегодня Украина берёт на себя дополнительно международные обязательства на \$50 млн. перед основанной Правительством США компанией “Вызов тысячелетия” (*Millenium Challenge Corp.*).

Эти три направления должны стать тем полем, на котором будет формироваться и национальное единство, и единство между Правительством и обществом. Без поддержки общества никакой курс – инвестиционно-ориентированный либо потребительно-ориентированный осуществить нельзя. ■

ЧАС НА РЕФОРМИ ВТРАЧАВСЯ І ПРОДОВЖУЄ ГАЯТИСЯ

Ігор ШУМИЛО,
виконавчий директор
з економічних питань
Національного банку України

Мені здаються неправильними звинувачення представленої нам доповіді в упередженості. Центр Разумкова має право на власний погляд, і він його викладає. Запропонований формат прийнятний, бо в доповіді містяться матеріали інших аналітичних центрів, і це дозволяє скласти загальну картину. Більш сумним буде, якщо цей документ залишиться “голосом волаючого в пустелі” та не стане поштовхом для вкрай необхідних дій, як це неодноразово було.

Вкотре можна констатувати, що час втрачено і продовжує втрачатися. Нагадаймо собі, що за всіх високих темпів зростання ми маємо зараз менше 70% ВВП 1990р., що зростання значною мірою зумовлено зовнішнім попитом і нетривалими періодами стабільності – інколи адміністративною, інколи політичною. Водночас, частка проміжного продукту у ВВП є низькою, переважають товари з низьким ступенем обробки. Це стосується не лише темпів економічного зростання, але й фінансової стійкості, стійкості банківської системи.

Сьогодні йшлося про складність структурних реформ. Тривають дискусії про підвищення соціальних показників у бюджеті. Але ніхто не говорить, що ті самі показники зростання можуть бути досягнуті за скорочення чисельності бюджетної сфери, за структурних реформ у бюджетних секторах економіки. Жодна політична сила цього не декларувала у своїх зобов’язаннях, жодних розмов про ці реформи немає.

Єдиний закид, який би я зробив до пропозицій Центру Разумкова, – пріоритети. Вони краще викладені в додатках, поданих іншими аналітиками. Я сам є прихильником системного підходу. **Але давайте все-таки скажемо, що зараз найважливіше – боротьба з корупцією, і подивимось, чи є нинішня влада прихильником такої боротьби.**

Стисло про інші проблеми: перед нами стоять нагальні завдання. Якщо зараз не почнуть працювати над Бюджетною резолюцією 2008р., буде втрачено бюджет і час. Я пропоную підготувати так звану Зелену бюджетну резолюцію.

Друге – завдання розгортання дискусії. В разі ухвалення закону “Про Кабінет Міністрів України” в редакції чи Уряду, чи Президента, ми будемо мати велику кількість проблем. Розгортання дискусії навколо обох проектів дозволило б покращити політичну ситуацію.

Те саме стосується закону “Про акціонерні товариства”. Якщо не буде створена широка коаліція підприємницьких кіл, підтримана неурядовими організаціями, для просування, протискування та, нарешті, ухвалення закону, який відповідатиме загальноприйнятим стандартам і суттєво змінить ситуацію, ми будемо й надалі лише говорити про те, як добре та потрібно розвивати фінансовий і банківський сектори. ■

**НЕ ТРЕБА ОБМЕЖУВАТИ ДОХОДИ
НАСЕЛЕННЯ – ЩЕ НЕ ПОВЕРНУТИ
ВСІ СОЦІАЛЬНІ БОРГИ**

Анатолій ЗРІБНЯК,
заступник керівника Головної
служби соціально-економічної
політики Секретаріату
Президента України

Урядова оцінка економічного зростання в 6,5% ВВП є надто оптимістичною. Погіршення в зовнішній торгівлі, зниження соціальної динаміки, важкий фінансовий стан підприємств, зростання корпоративних боргів – сукупність цих чинників дає підстави для серйозних сумнівів. Прогнози незалежних експертів теж це підтверджують. Скажімо, прогноз Міжнародного валютного фонду – 4,5%, консенсус-прогноз, тобто з урахуванням позиції Світового банку, ЄБРР – 4,2%. Це реальніші оцінки зростання 2007р., ніж показник, запланований Урядом.

Не можна погодитися, що підвищення прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати ніяк не впливає на соціальну динаміку. Президент неодноразово наголошував, що мінімальна зарплата є базовою для розрахунків зарплати у бюджетній сфері, прожитковий мінімум – базовим для розрахунку цілої системи соціальних виплат, і кореляцію динаміки мінімальної зарплати з динамікою реальної заробітної плати та реальних доходів видно на прикладах 2005-2006рр.

Уряд висловив тезу, яку підтримують багато експертів: наголос слід зробити на інвестиції, а споживчий ринок потерпить. Це теж досить сумнівне твердження. Потрібно колись віддавати соціальні борги, накопичені за багато минулих років. У кризові періоди, коли макросоціальні показники мали значно гіршу динаміку, ніж макроекономічні, ніхто не згадував про необхідність відповідності темпів зростання чи темпів зміни продуктивності праці темпам зміни показників реальної зарплати. Зараз про це починають згадувати.

Під час роботи над Посланням Президента до Верховної ради науковці подали дані про співвідношення між продуктивністю праці та зарплатою в Україні і країнах Центральної і Східної Європи. Наше відставання за рівнем зарплати є значно більшим, ніж за рівнем продуктивності праці. Я маю на увазі ВВП в перерахунку за паритетом купівельної спроможності на одного працівника. Рівень оплати праці в Україні становить 7,8% рівня Словенії, 16,5% – Польщі. А за рівнем ВВП на одного працівника – відповідно 13,4% і 26,4%. Приблизно така ж ситуація, порівняно з Чехією, Естонією, низкою інших країн. Тому **говорити, що ми маємо пожертвувати соціальною динамікою на користь інвестиційної складової – неправильно.**

Споживчий попит, незважаючи на те, що його частина дійсно була переорієнтована на імпортні товари (отже, потрібно з цим боротися, шукати, можливості розширення внутрішнього споживчого ринку) все-таки відіграє важливу роль. Це підтверджує статистика. Ми бачимо як зростає харчова промисловість завдяки зростанню споживчого попиту. Особливо це позначилося на рівні цін продовольчих товарів. Коли були закриті російські ринки, це відіграло суттєву роль у зниженні цін, стимулюванні внутрішнього споживчого попиту

разом із зростанням соціальних показників. Споживчий попит має бути у 2007р. серйозним чинником, але не на шкоду інноваційно-інвестиційній моделі.

З близько трьох десятків бюджетних програм, які декларувалися як програми на підтримку інноваційно-інвестиційної моделі, реальну інноваційну спрямованість мають лише кілька – буквально три-чотири. Але й ці програми фінансуються далеко не на належному рівні. Скажімо, фінансування проектів у технологічних парках та інших інноваційних проектів зберігається на рівні на третину нижче мінімальної потреби. На Програму високих технологій передбачено лише 15% потреби, на космічну програму – менш ніж третина.

Декларації про реалізацію інноваційної моделі, на жаль, не відповідають показникам, які ми бачимо в бюджеті. Державна підтримка цього напрямку є досить слабкою. Серйозним ризиком 2007р. є те, наскільки вдасться Уряду реалізувати інноваційну й енергозберігаючу моделі.

У частині енергозбереження теж не видно активної роботи із запровадження економічних стимулів енергозбереження, стимулювання використання нетрадиційних джерел енергії, створення стратегічного запасу нафти й нафтопродуктів. Багато питань залишається в частині надійного газозабезпечення.

Я не згоден з тим, що Президент не має стратегії. Стратегічні напрями політики Президента визначені в його Посланні до Верховної Ради. Це три напрями: формування інтелектуально-орієнтованої економіки, побудова соціальної ринкової моделі економіки, реформа державного управління. Зараз триває робота над наступним Посланням, де ці пріоритети теж звучатимуть, є конкретні завдання з їх реалізації.

Водночас, тривогу викликає відсутність стратегії Уряду. Урядові програми ми не маємо. Навіть бюджет формувався без програми соціально-економічного розвитку – вона вже забута, хоча спочатку активно обговорювалася. Тому я згоден, що необхідно почати роботу над Бюджетною резолюцією 2008р. вже зараз, але хотілося б, щоб ця робота розпочиналася з головних засад економічної політики. До речі, Уряд ухвалив відповідну концепцію про перебудову стратегічних прогнозних і програмних документів, і потрібно лише, щоб він її реалізовував. Від того, наскільки це вдасться новому Уряду, буде залежати також усунення ризиків, про які йшлося вище. ■

**УРЯДУ НЕОБХІДНО ПОДОЛАТИ
СУПЕРЕЧНІСТЬ МІЖ РОЗПОДІЛОМ
І ПРОДУКТИВНІСТЮ**

Ярослав ЖАЛІЛО,
президент Центру
антикризових досліджень

Мабуть некоректно було починати доповідь Центру Разумкова з констатації того, що немає стратегії. Їх достатньо: і урядова, і Послання Президента. Проблема в тому, що вони не знаходять розвитку далі паперової версії. Як політекономіст за освітою, я намагаюся завжди шукати конфлікт інтересів у цьому процесі. Мені здається, що проблема відсутності переходу

паперової стратегії в реальну полягає в серйозній структурній розбалансованості національної економіки: вертикальна розбалансованість між секторами, горизонтальна – в рамках секторів, діагональна – між регіонами в географічному вимірі, інституційна – між суб'єктами інституційного поля.

Існує три складових ВВП: доходи населення, підприємств і держави. Між кожною з цих складових виникає суперечність. Одна збільшується лише за рахунок інших. Внаслідок розбалансування й виникають “розвороти”. Очевидно, потрібна політична рішучість для того, щоб розпочати реформування і втілення бодай якоїсь із значної кількості стратегій.

Чому це потрібно робити саме сьогодні? Я згоден з констатацією доповіді Центру Разумкова про те, що економічна політика підпорядковується сьогодні фінансовим потребам. Підозрюю, що у 2007р. значною мірою буде так само. Це відбувається внаслідок політичного тиску на формування і здійснення економічної політики. Політична конкуренція є дуже важливим чинником, який дисциплінує тих, хто при владі. Але мені здається, що **наша політична конкуренція давно вийшла за рамки коректності й це підштовхує уряди і, зокрема, нинішній Уряд до неадекватних чи принаймні дій “на межі”**:

- адміністративного регулювання цін. Але що б говорили про Уряд, якби він не почав адміністративно чи квазіадміністративно впливати на ціни?;
- збільшення соціальних видатків. Ми бачимо, як поступово у проєкті Бюджету-2007 збільшується соціальна орієнтованість;
- неможливість застосування тих чи інших кроків непопулярної економічної політики. Навряд чи економісти будуть зі мною сперечатися, що непопулярні кроки необхідні;
- квазіодностайне ухвалення рішень. Сьогодні виходить, що вже не можна обговорювати рішення в політичних сферах, тому кожен багнет мобілізовано на політичному рівні.

На жаль, в основі цього лежить – це звучатиме дещо цинічно – соціальна розбещеність населення. Два електоральні періоди поспіль, майже виключно під гаслами суто популістської риторики, призвели до того, що люди більше не очікують іншого від політиків – ні офіційних, ні опозиційних. Економічне підґрунтя соціального зростання відійшло на другий, третій план.

Яка сьогодні дискусія навколо бюджету? Що він дасть людям? У кого забере? Як він реально впливатиме на розвиток економіки? – можливо в експертному середовищі про це трохи говорять. Щойно вийдемо за його межі, починається суто популістська риторика.

Абсолютно згоден з тим, що неграмотно говорити про “бюджет проїдання”. Але говорити про споживання, а не “проїдання”, можна лише в тій економіці, де споживання працює на розвиток національної економіки, розвиток виробництва, активізацію економічних процесів, де заощадження перетворюються на інвестиції, де споживчий попит не починає дестабілізувати товарний чи фінансовий ринок, а починає рухати коліщата, з яких складається національна економіка.

Політичний чинник набуває дедалі більшого впливу на економіку. У 2007р. він буде головним ризиком. При

цьому, правила гри фактично диктує опозиція. І відбувається це через те, що замість протидії владі й опозиції в Україні склався певний трикутник, в якому кожен з кутів конкурує з іншими. Одна розумна людина сказала, що в любовному трикутнику один із кутів обов'язково тупий. Мені здається, що можна шукати такий кут і в цьому трикутнику. Дуже некоректно в цій ситуації дискредитувати Уряд. Якщо сьогодні цілеспрямовано, з різних боків почнеться дискредитація, Уряд буде позбавлений можливості здійснювати непопулярні заходи та дотримуватися економічних стратегій, які він формує.

Я не думаю, що зараз треба починати гадати, яким буде проєкт Бюджету-2008 і як він розроблятиметься – **вже за три-чотири місяці почнеться робота над Бюджетною резолюцією. А це, між іншим, останній бюджет перед черговим виборчим періодом.** Якими будуть інші заходи?

Я не можу погодитися з тим, що досить лише сказати, чого не можна робити Уряду. Обов'язково треба говорити, що треба робити. Тому що не робити вже не можна. Інакше відбуватиметься відтворення цієї структурної суперечності, ми знову втягнемося в черговий період виборів президента, парламенту, й усе буде повторюватися.

Головне, що треба робити сьогодні – подолати суперечність між розподілом і продуктивністю. Цифри, які тут наводилися про відставання заробітної плати від країн Центральної і Східної Європи, стосуються 2004р. У 2005-2006рр. в Україні відбулося випереджальне зростання зарплати відносно продуктивності праці. Треба також враховувати, що закладено в зарплату у Словенії і Польщі (у плані пенсійного забезпечення, комунальних видатків тощо) і що закладено в Україні. Тоді лише порівнювати, в чому ми відстаємо, а в чому – ні.

У мене є кілька версій, яким чином долати суперечність між розподілом і продуктивністю:

- підвищення продуктивності праці – організаційні й технологічні інновації;
- централізовані та децентралізовані інвестиції. Другі – насамперед;
- підвищення продуктивності капіталу. У т.ч. через інвестування в інфраструктуру, створення умов для прибуткового ведення бізнесу. Лише прибутковий капітал може сплачувати належні зарплати працівникам;
- покращення ринку праці та системи заробітної плати;
- диверсифікація споживчого ринку. Лише через зміну структур споживання ми сьогодні зможемо дати друге дихання стимулюванню ефекту підвищення споживчого попиту;
- підвищення конкурентоспроможності. Без цього, на жаль, за умов підвищення відкритості економіки, ми не лише не скористаємося позитивними наслідками від вступу до СОТ, але й матимемо проблеми з уповільненням зростання експорту і зростанням імпорту.

Це те, що треба робити Уряду й те, що конструктивні сили суспільства, насамперед економісти, мають сьогодні йому рекомендувати. ■